

Werkprogramma 2003

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Postbus 20401
2500 EK Den Haag
tel.: 070-3785653
Internet: www.agro.nl/innovatienetwerk/

ISBN: 90 - 5059 - 162 - 0

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapport nr. 03.3.031 (serie basisdocumenten), Den Haag, januari 2003

Voorwoord

Voor u ligt het werkprogramma 2003 van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. Een werkprogramma, dat invulling geeft aan de taakstelling van InnovatieNetwerk:

Het op gang brengen van baanbrekende vernieuwingen in de domeinen landbouw, agribusiness, voeding, natuur en groene ruimte, gericht op duurzame ontwikkeling. Door het ontwikkelen van nieuwe concepten, het bij elkaar brengen van nieuwe combinaties van partijen, het waar nodig doorbreken van bestaande structuren en verhoudingen en het mobiliseren van partijen om te komen tot praktijkexperimenten. Een combinatie van denken en doen.

Het werkprogramma omvat een variëteit aan activiteiten, allen gericht op het leveren van een bijdrage aan genoemde taakstelling. Sommige bevinden zich nog in de verkennende of conceptuele fase, andere zijn gericht op concrete activiteiten in de praktijk. InnovatieNetwerk is een netwerkorganisatie. Dat betekent, dat onze activiteiten gestalte krijgen samen met een groot aantal partijen en personen. In dat licht nodig ik u graag uit te reageren op dit werkprogramma. Bijvoorbeeld omdat u ideeën voor fundamentele vernieuwingen binnen onze domeinen heeft of omdat u meer informatie wilt over of geïnteresseerd bent in betrokkenheid bij één van onze activiteiten.

*Dr. J. Kremers,
voorzitter InnovatieNetwerk
Groene Ruimte en Agrocluster.*

*Dr. G. Vos,
directeur InnovatieNetwerk Groene
Groene Ruimte en Agrocluster.*

Inhoud

	Blz.
Voorwoord	i
Inleiding	1
Dynamische Duurzame Delta	
Werkplan	3
Projectbeschrijvingen (bijlagen)	7
Leven met Water	
Werkplan	29
Projectbeschrijvingen (bijlagen)	35
Agri Food Valley	
Werkplan	43
Projectbeschrijvingen (bijlagen)	49
Transitie Duurzame Landbouw	
Werkplan	57
Projectbeschrijvingen (bijlagen)	69
Regionale Innovaties	
Werkplan	101
Projectbeschrijvingen (bijlagen)	109
Lerende Netwerken	
Werkplan	121
Projectbeschrijvingen	127
Communicatie en Beeldvorming	
Werkplan	131
Totale begroting 2003	135

Inleiding

In 2002 is verder vorm en inhoud gegeven aan InnovatieNetwerk. De taakgroepen zijn volop gaan draaien en plannen werden concreter. Het innovatieve karakter van ons werk vereist een voortdurend zoek- en leerproces. Ook op organisatieniveau. De ingrijpendheid van de na te streven innovaties en de complexiteit in het realiseren ervan, betekenen dat zeker niet alle gestarte projecten tot het beoogde resultaat zullen leiden. Maar, ook mislukkingen zijn belangrijke ervaringen, waarvan geleerd kan worden. De aandacht hiervoor zal, o.a. via het monitoren en evalueren van projecten, in 2003 worden versterkt.

In 2003 zullen vooral ook verdere stappen gezet moeten worden in het proces van denken naar doen. Om partijen te mobiliseren om daadwerkelijk in de praktijk aan de slag te gaan. Hierbij in het oog houdend, dat het realiseren van systeeminnovaties geen kwestie van maanden is. Het netwerkarakter van de organisatie blijft centraal staan. De uitdaging is om het te laten gebeuren, hetgeen steeds zal vragen om het organiseren van commitment van die partijen, die bij een eventuele realisatie van experimenten een essentiële rol vervullen.

In de thema-indeling is een vereenvoudiging doorgevoerd. De inslagthema's zijn als zelfstandig thema komen te vervallen en worden geïntegreerd meegenomen in de andere thema's. Onder meer via de projectverantwoordingsstructuur zijn waarborgen ingebouwd om ervoor zorg te dragen, dat de aandacht voor deze horizontale aspecten niet verloren gaat.

Medio 2003 zal duidelijk worden of de in het kader van ICES/KIS ingediende businessplannen gehonoreerd worden. Indien dat het geval is, en de regie op de uitvoering van een aantal programma's bij InnovatieNetwerk komt te liggen, zal dit gevolgen hebben voor de organisatie. De organisatorische consequenties zullen nader worden uitgewerkt en de nodige voorbereidingen zullen worden getroffen. Het nu voorliggende werkprogramma wordt ook zonder ICES-KIS uitgevoerd, omdat de activiteiten passen bij de kerntaak van InnovatieNetwerk. Wel zal ICES-KIS kunnen zorgen voor extra impulsen en voor het beter inrichten van de kennisinfrastructuur gericht op de centrale veranderopgaven.

In 2003 zal verder in de organisatie worden geïnvesteerd. De planning- en controlstructuur zal verder worden geprofessionaliseerd, evenals het financieel beheer. Hierbij zal bekeken worden of er synergie met de ICES/KIS-trajecten kan worden bereikt. Er wordt in 2003 een hoge prioriteit toegekend aan het ontwikkelen van meetbare prestatie-indicatoren op organisatieniveau. In het eerste kwartaal van 2003 zullen voorstellen hiertoe worden voorgelegd aan het Bestuur. Ook zal blijvend geïnvesteerd worden in de leerprocessen, zowel intern binnen de organisatie als in de netwerken, waarin we actief zijn. In de externe communicatie zal een belangrijk aandachtspunt liggen bij het in toegankelijke taal uitleggen wat we doen. Ook willen we onder andere via (opiniërende) artikelen in de media het debat zoeken en onze ideeën en activiteiten uitdragen.

Dynamische Duurzame Delta 3D

1. Doel / ambitie

Uiteindelijk gaat het er om dat economische dynamiek en landschappelijke kwaliteit in de groene ruimte optimaal gecombineerd worden, en wel op een zodanige wijze dat rekening gehouden wordt met heersende en vooral toekomstige waarden en normen. Het kennis- en innovatieprogramma 3D is erop gericht zover te komen.

In 2007 te bereiken resultaten zijn:

- a. Voor betrokkenen bij de groene ruimte is duidelijk dat het optimaal combineren van economische dynamiek en landschappelijke kwaliteit extra inspanningen waard is, en ze streven deze combinaties derhalve ook na.
- b. In de praktijk is geleerd welke knelpunten zich voordoen bij het optimaal combineren van economische dynamiek en landschappelijke kwaliteit en er zijn eerste oplossingen ontwikkeld om die knelpunten op te lossen. Mogelijke knelpunten zijn onder andere: bestuurlijke verkokering, een (scheve) verdeling van lusten en lasten, financiering, en sociaal-culturele weerstanden.
- c. De kennisinfrastructuur ondersteunt innovatie op dit terrein.

Het programma 3D richt zich op de volgende zeven onderwerpen:

1. Reconstructie van landschap en natuur¹. De ambitie is te komen tot maatschappelijk gewenste vormen van landschap en natuur die ook economisch en ecologisch duurzaam zijn;
2. Groen wonen en werken. De ambitie hier is om de maatschappelijke behoeften ten aanzien van groen leven op een duurzame wijze te accommoderen.
3. Groene wegen en corridorontwikkeling. De ambitie is om, gebruikmakend van de aanwezige en nog aan te leggen infrastructurele voorzieningen een impuls te geven aan de kwaliteit(sbeleving) van het landschap.
4. Meer natuur met water. Hier gaat het om het zoeken naar slimme combinaties tussen waterberging en natuurontwikkeling die economisch renderen en op maatschappelijk draagvlak kunnen rekenen.
5. Nieuwe groene diensten: Het realiseren van organisatorische en financiële systemen om burgers duurzaam te betrekken bij beheer en ontwikkeling van natuur en landschap.
6. Vitale en duurzame "groene" clusters: Komen tot nieuwe ontwerpen voor clusters van intensieve activiteiten die bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit zowel op de plek waar geclusterd wordt als elders.
7. Sturing: het zodanig organiseren van processen dat inhoudelijke doelen (zoals geformuleerd in 1 t/m 6) gerealiseerd kunnen worden.

Bovendien is vastgesteld dat het voor het realiseren van de ambitie van belang is een belangrijke rol te spelen in ICES/KIS-3.

2. Korte terugblik 2002

In 2002 is veel tijd en energie besteed aan het formuleren van een programmavoorstel voor ICES/KIS-3. Het oorspronkelijke idee was om zelf (als trekker) een voorstel te formuleren voor de groene ruimte. Gaandeweg is duidelijk geworden dat het de voorkeur verdient om één ruimtelijk programma te maken voor stad en land samen. Daartoe is een joint venture

¹ Oorspronkelijk is dit onderwerp omschreven als Reconstructie van landbouw en natuur. Om te komen tot een betere afbakening ten opzichte van het thema Transitie Duurzame Landbouw is er voor gekozen het onderwerp vooral te richten op landschap en natuur.

aangegaan met Habiforum. Gezamenlijk wordt nu gewerkt aan een voorstel voor Systeeminnovatie Ruimtegebruik en Gebiedsontwikkeling. Deze verandering heeft ook consequenties gehad voor het werkprogramma 2002, waarin nogal wat activiteiten waren opgenomen ter ondersteuning van het voor ICES/KIS-3 op te stellen programmavoorstel. Die activiteiten (workshops en dergelijke) zijn ingepast in (en vaak ook aangepast aan) het samenwerkingsverband met Habiforum.

Naast ICES/KIS is in 2002 concreet gewerkt aan de volgende zaken (verdeeld naar onderwerp):

Onderwerp 1: Reconstructie natuur en landschap: Voorfase project Boeren in Nederland, waarin gepoogd is, uitgaande van concrete initiatieven van boeren, de dialoog met burgers en instellingen op gang te brengen (samen met thema Transitie Duurzame Landbouw); Jongeren en de groene ruimte: Project waarin studenten van een aantal universiteiten en hogescholen zijn uitgenodigd om hun wensbeelden ten aanzien van natuur en landschap weer te geven. Vervolgens is met hulp van experts gewerkt aan het benoemen van concrete acties om die wensbeelden te realiseren (pilot ter gelegenheid van het afscheid van InnovatieNetwerk-medewerker Hans Hetsen).

Onderwerp 2: Groen wonen en werken: Jongeren en nieuwe ontwerpen voor Zeeland, een project samen met de Hogeschool Zeeland waarin jongeren uit allerlei geledingen ontwerpen maken gericht op duurzaam wonen en werken in de toekomst, die vervolgens in een vervolgtraject worden verrijkt en zo mogelijk gerealiseerd (bijlage 1); Nieuwe dorpen, project gericht op het verkennen en benutten van de kansen die nieuwe dorpen bieden, inclusief het organiseren van een debat daarover (bijlages 2, 2bis en 3); Quick scan economisch fundament Veenkoloniën, waarin via een beperkte literatuurstudie en gesprekken met potentiële investeerders nagegaan is of, en zo ja onder welke voorwaarden, een gezonde economische situatie in dit gebied gerealiseerd kan worden (bijlage 4).

Onderwerp 4: Meer natuur met water: Het startklaar maken van een aantal waterprojecten waarin partijen samenwerken die dat tot dusver nog niet deden, inclusief een gremium voor het leren en het entameren van nieuwe projecten (de Watertafel; project samen met thema Water – zie aldaar voor projectformat); Participatie in het voortraject van het project Freude am Fluss, dat erop is gericht zodanig met water om te gaan dat het “not in my backyard” overgaat in “please in my backyard” (bijlage 5); brainstormbijeenkomst waarin nagegaan wordt of zandwinning kan bijdragen aan natuurontwikkeling, recreatie en waterberging, en zo ja, of bij het realiseren van die bijdrage een rol is weggelegd voor InnovatieNetwerk (bijlage 6).

Onderwerp 7: Sturing: Procesarchitectuur van Interactieve Beleidsvorming, waarin een in de praktijk getoetst ontwerp van een op de formele democratische besluitvorming afgestemd interactief proces gemaakt wordt (bijlage 7); Capaciteitsbevordering gebiedsgerichte systeeminnovatie, waarin een leertraject ontwikkeld wordt voor intermediaire personen die actief zijn in vernieuwingsprocessen (bijlage 8); Alblasterwaard en Vijfherenlanden, gericht op het ontwerpen van interventies om interactieve beleidsprocessen in deze gebieden effectiever te maken (bijlage 9); Het benoemen van (nieuwe) innovatieopgaven in de Regiodialoog Noord Limburg, inclusief de acties om die opgaven aan te pakken (is ook een traject in het kader van de voorbereiding van het programma voor ICES/KIS); idem voor de Regio Leiden (project Samen, Anders, Beter, waarin participeren de ANWB, AVBB, VNO/NCW en NM); Evaluatie Regiodialoog Noord Limburg fase 1, gericht op het documenteren van wat er is gedaan en het benoemen van de leerervaringen.

3. Activiteiten 2003

Eerst volgen de activiteiten die rechtstreeks toe te delen zijn aan een van de zeven onderwerpen binnen dit thema. Daarna volgen meer algemene activiteiten.

Onderwerp 1: Reconstructie natuur en landschap

- Voorgesteld wordt om een verkenning te starten met als werktitel "Landschap zonder landbouw?". Achtergrond van dit voorstel is dat in de publieke beeldvorming het rurale landschap onverbrekkelijk verbonden is met enige vorm van landbouw. De toekomst van de landbouw is in een aantal gebieden (bijvoorbeeld het Veenweidegebied) echter onzeker. Dat roept de vraag op of er naast of in plaats van de landbouw ook andere beheersvormen denkbaar zijn die een hoge landschappelijke kwaliteit beloven en ook financierbaar zijn.

Onderwerp 2: Groen wonen en werken

- Jongeren en nieuwe ontwerpen voor Zeeland, voortzetting van het in 2002 gestarte project. Het traject dat in 2002 is ingezet loopt tot en met het benoemen van uit te voeren projecten om de ontwerpen van jongeren voor duurzaam wonen en werken te realiseren. Het uitvoeren van deze projecten vergt additionele middelen, ook van InnovatieNetwerk.
- Nieuwe dorpen, voortzetting uit 2002. In 2002 zijn eerste ontwerpen gemaakt, is een essay geschreven en zijn de normen en waarden van burgers ten aanzien van dit onderwerp gepeild. In 2003 vindt een vergelijkbaar onderzoek plaats onder maatschappelijke organisaties. Op basis van dit alles worden aangepaste ontwerpen gemaakt en wordt een debat opgestart.
- Veenkoloniën: in 2002 is via een quick scan nagegaan of en zo ja onder welke voorwaarden in dit gebied een gezonde economische situatie gerealiseerd kan worden. Een bespreking van de quick scan vindt begin 2003 plaats. Naar aanleiding van die bespreking kunnen eventuele vervolgacties (bijvoorbeeld deelname in de inmiddels gestarte regiodialoog) bepaald worden. In de begroting is een bedrag gereserveerd voor deze nader te bepalen activiteiten.

Onderwerp 3: Groene wegen en corridorontwikkeling

- In 2002 zijn geen activiteiten ontplooid voor dit onderwerp², terwijl het door de Taakgroep toch als belangrijk wordt beschouwd. Voorgesteld wordt daarom in 2003 een innovatieproject op dit terrein te benoemen en met de uitvoering daarvan een begin te maken.

Onderwerp 4: Meer natuur met water

- Deelname aan het Interreg-project Freude am Fluss, dat erop gericht is de houding van burgers ten opzichte van waterberging te veranderen van een afhoudende in een positieve (van "not in my backyard" naar "please in my backyard"). Dit gebeurt door het realiseren van slimme functiecombinaties.
- Uitvoeren projecten die voortkomen uit de Watertafel, voor zover die relevant zijn voor het thema 3D.
- Pilotproject Zandwinning, over mogelijke combinaties van zandwinning, natuurontwikkeling, recreatie en waterberging; precieze inhoud te bepalen na de workshop over dit onderwerp eind januari 2003. De workshop kan ook nog leiden tot de conclusie dat hier geen rol is weggelegd voor InnovatieNetwerk.

Onderwerp 7: Sturing

- BV Noord Limburg. Dit is een vervolg op de Regiodialoog, die heeft geresulteerd in diverse projecten die bijdragen aan het realiseren van een duurzame toekomst in dit gebied. Probleem waar men nu tegenaan loopt is dat de geëntameerde projecten hun eigen dynamiek krijgen, en daardoor hun samenhang dreigen te verliezen. In het voorgestelde project wordt gezocht naar een sturingsvorm om daar wat aan te doen. Dit project wordt waarschijnlijk ook onderdeel van het programmavoorstel voor ICES/KIS.

² Er zijn ook geen projecten uitgevoerd voor de thema's nieuwe groene diensten en vitale en duurzame "groene" clusters, maar die onderwerpen komen binnen het thema TDL al uitvoerig aan bod.

Algemene activiteiten

- *Zoekopdracht internationaal*. Kijkend naar de in 2002 ontplooiende activiteiten valt op dat de internationale oriëntatie nog gering is. Om aan die geringe internationale oriëntatie wat te doen wordt voorgesteld een internationale zoekopdracht uit te zetten. Doel van die opdracht is: nagaan met welke organisaties in het buitenland InnovatieNetwerk – gezien zijn taak ten aanzien van de groene ruimte – zou moeten samenwerken, inclusief de terreinen waarop die samenwerking betrekking zou moeten hebben.
- *Kennisverspreiding*. De verspreiding van kennis richting de personen en organisaties die bij de projecten betrokken zijn, dient *binnen* de verschillende projecten geregeld te worden. Waar het hier vooral om gaat is er voor zorgen dat de ontwikkelde kennis ook terecht komt bij degenen die nog niet in ons netwerk zitten, en wel op een zodanige manier dat ze daar wat mee kunnen. Het gaat dus om vraaggerichte kennisverspreiding. Samen met het thema Lerende Netwerken zal aan dit onderdeel gewerkt worden.
- *Sociaal-culturele projecten*. Op 1-10-2002 heeft een workshop plaatsgevonden waarin een eerste poging is gedaan de innovatieopgaven te benoemen op het snijvlak van groene ruimte en sociaal-culturele ontwikkelingen. In 2003 zal gewerkt worden aan het nader preciseren van die opgaven en het benoemen van projecten om die opgaven aan te pakken.
- *ICES/KIS*. Waarschijnlijk komt er pas in 2004 ICES/KIS geld beschikbaar. Het lijkt daarom verstandig een bedrag te reserveren om in 2003 vast aan de slag te kunnen gaan met in het programmavoorstel Systeeminnovatie Ruimtegebruik en Gebiedsontwikkeling genoemde projecten die relevant zijn voor 3D, maar niet zijn opgenomen in het werkprogramma. In dit verband wordt bijvoorbeeld gedacht aan het project Zee en land meervoudig benut, een soort Zeeuwse regionaaldialoog om te komen tot een duurzame toekomst voor Zeeland.

4. Begroting 3D

- Landschap zonder landbouw	55 keuro
- Jongeren en Zeeland	40 keuro
- Nieuwe dorpen	100 keuro
- Veenkoloniën	50 keuro
- Groene wegen en corridorontwikkeling	50 keuro
- Freude am Fluss	25 keuro ³
- Projecten Watertafel	50 keuro
- Zandwinning	50 keuro
- BV Noord Limburg	80 keuro
- Zoekopdracht internationaal	35 keuro
- Vraaggerichte kennisverspreiding	40 keuro
- Sociaal culturele projecten	25 keuro
- ICES/KIS	40 keuro
Totaal	640 keuro

³ Eenzelfde bedrag is nodig in 2004 en 2005.

Bijlage 1

Projecttitel: 3DZ: Jongeren en Nieuwe ontwerpen voor Zeeland

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	4 september 2002
Doel project	<ul style="list-style-type: none">• Doel: Door jongeren een nieuwe visie laten ontwikkelen op een duurzame relatie tussen stedelijke functies en de groene ruimte op de schaal van de provincie Zeeland en daarmee een brede discussie op gang brengen over waar de toekomstige inrichting van het Zeeuwse platteland heen moet en kan.• Eindresultaat: Projecten die bijdragen aan de realisatie van de visie van jongeren.• Tussenresultaten: a. vijf wensbeelden (ontwerpen) voor Zeeland (toegesplitst op het platteland) inclusief aanzetten voor veranderingstrajecten die tot realisatie van de ontwerpen kunnen leiden. Als randvoorwaarde aan de visie zal worden gesteld dat gezocht moet worden naar optimale combinaties van maatschappelijke dynamiek en landschappelijke kwaliteit; b. een uitgewerkt plan hoe tot realisatie van de ideeën gekomen kan worden, inclusief aanbevelingen voor het onderwijs.• Bijdrage aan veranderingsopgaven: a. Geeft nieuwe ideeën over het koppelen van economie en landschappelijke kwaliteit; b. Leert hoe groepen die niet in het "circuit" zitten kunnen worden betrokken; c. Leert hoe je een breed debat kunt aanzwengelen.• Kansen die worden benut: Er wordt gebruik gemaakt van een tot op heden nog nauwelijks aangesproken reservoir (jongeren en hun kennis, opvattingen, normen en waarden). Er wordt aangesloten bij een algemeen gevoel in de provincie dat "het zo niet langer kan" en bij organisaties (zoals de Hogeschool Zeeland) die daar wat aan willen gaan doen. Er wordt maximaal gebruik gemaakt van het feit dat er in maart 2003 verkiezingen zijn voor Provinciale Staten.
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Uitgegaan wordt van de denkbeelden van jongeren. Dat is om drie redenen innovatief: a. De denkbeelden van jongeren worden in het huidige beleid niet of nauwelijks meegenomen; b. Jongeren hebben significant andere waarden en behoeften dan niet-jongeren; c. Jongeren zijn nog weinig gebonden en daarom wellicht beter in staat "out of the box" te denken.• Er worden in zoverre denkpatronen doorbroken dat de (toekomstige) behoeften centraal staan en niet zaken als VINEX-beleid of beperkte groei van plattelandsgemeenten.• Jongeren worden in contact gebracht met leden van provinciale staten, met experts op het terrein van hoogwaardig ruimtegebruik en met potentiële financiers.• Technologie, institutionele en sociaal-culturele aspecten worden integraal meegenomen in het project.• Het valt te verwachten dat de ontwerpen met bestaand beleid op gespannen voet zullen staan.
Looptijd	Start: september 2002; Atelier: december 2002; Werkconferentie (Lagerhuisdebat) februari 2003; Synthese (met o.a. Statenleden) 1 ^e week maart 2003 Uitvoering projecten (niet in begroting) Monitoring: maart 2004 en 2005

Budget en financiers	Totaal: 220.000 euro, waarvan: <ul style="list-style-type: none"> - 100.000 InnovatieNetwerk (2002); 40.000 is gereserveerd voor 2003 voor uitvoering projecten - 62.500 HZ (uren, waarvan 225 regulier en 400 [a 100] in nieuwe aanstelling) - 30.000 RDH (in uren) - 27.500 Prov. Zeeland, Scoop, KNHM,
Betrokken	<ul style="list-style-type: none"> - Projectleider intern: Hans Hillebrand. - Projectleider extern: Pieter Vollaard, Hogeschool Zeeland, Karin van Steensel, SMO - Andere betrokkenen: Anja de Groene, Hogeschool Zeeland en Huub Droogh , RDH architecten stedenbouwkundigen Mogelijk aanvulling: <ul style="list-style-type: none"> - D.van de Bout (Scoop) - A.Poppelaars (Prov. Zeeland)
Begeleiding project	<p>Begeleidingscommissie is spil van het project: voorbereiding, planvorming, besluitvorming, evaluatie en bijstelling; beheert het project.</p> <p>De begeleidingscommissie komt bijeen wanneer noodzakelijk, maar in ieder geval eenmaal per maand.</p> <p>Zitting hebben:</p> <p>Anja de Groene, HZ, Hans Hillebrand, InnovatieNetwerk, Huub Droogh, RDH, Karin van Steensel, SMO, Pieter Vollaard, HZ projectleider</p> <p>In de latere fasen van het project wordt de begeleidingscommissie aangevuld met Scoop en de prov. Zeeland.</p>
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en mede-uitvoerder
Werkwijze + resultaten	<ul style="list-style-type: none"> - Atelier: vijf wensbeelden en aanzetten tot veranderingstrajecten; contacten wordt gelegd met jongere Statenleden. - Ordenen en analyseren ideeën Atelier (projectleiders). - Werkconferentie: toetsing en verdieping van de ideeën aan deskundigen/experts producten: inrichtingsontwerpen en veranderingstrajecten. - Ordenen en uitschrijven van innovatieopdracht ter realisering van (een deel van) de ontwerpen (projectleiders). - Synthese: overeenkomen van innovatieagenda (met beleids- en kennisprogramma), voorstellen voor uitvoering van projecten, aanbieden als 'Manifest voor Zeeland van Morgen'. - Aan de slag met projecten. - Monitoring (vinger aan de pols): stand van uitvoering projecten, ontwikkeling maatschappelijk debat over toekomst van Zeeland, ontwikkeling wensbeelden bij deelnemers, ontwikkeling betrokkenheid bij deelnemers.
Leerpunten	<p>Wat willen we leren over proces en inhoud (opdracht formulering richting monitoring)?</p> <p>We willen leren hoe je jongeren kunt betrekken en hoe je een maatschappelijk debat op gang kunt brengen.</p>

Communicatie	<p>Periodieke terugkoppeling naar deelnemers(overheden,organisaties,bedrijven en kennisinstellingen) aan expertmeeting/startbijeenkomst nieuwe dorpen Voor start project artikelen in regionale en landelijke pers en vakbladen. Tijdens atelier aanwezigheid en artikelen regionale pers Atelier als audio-visueel project HZ-studenten Algemene en gerichte uitnodiging voor openbare werkconferentie Vervolg voortdurende communicatie om belangstelling te houden en te wekken voor vervolfasen Aanbieding met ceremonieel + media van innovatieagenda.</p>
Vervolg	<p>Wat is/zijn beoogde vervolgactie(s): Uitvoering vernieuwende projecten inrichting Zeeuwse ruimte Uitvoering (experimenten) van vernieuwende onderwijsmodulen/methoden</p>

Bijlage 2

Projecttitel: Nieuwe dorpen, met name fase 1

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	15 oktober 2002
Doel project	<p>Het doel van het project is om te stimuleren dat partijen de kansen verkennen en benutten die het bouwen van een nieuw dorp in zich heeft. De kansen worden vermoed in economisch, ruimtelijk, sociaal, ecologisch, landschappelijk en technologisch termen.</p> <p>Fase 1 levert een heldere en enigszins geharde probleemstelling neergelegd in een beknopt boekje / rapport begeleid met verbeeldingen. Deze eerste fase vormt de opmaat naar de volgende stappen te weten maatschappelijk debat, ontwerp detaillering en stappen naar daadwerkelijke realisering.</p> <p>Gelijktijdig met de uitvoering van fase 1 zijn twee subprojecten gestart die een bouwsteen vormen voor de verdere aanpak en inhoud van de fasen die volgen op fase 1. Deze zijn in aparte formats beschreven (project burgers – bijlage 3 en project essay nieuwe dorpen – bijlage 2bis)</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Het project doorbreekt het paradigma dat Nederland te vol is om anders te denken dan in termen van compact bouwen in VINEX-locaties. Het project is zo ingericht dat al in fase 1 er verschillende netwerken van mensen bij elkaar gebracht worden die elkaar tot nu toe niet hebben ontmoet om op die manier netwerken te bouwen die en garant staan voor creatieve ontwerpen en voor daadkracht en draagkracht om hindernissen te overwinnen. Het project heeft een interdisciplinaire insteek waarin verschillende dimensies en disciplines worden gecombineerd. Het bestaand beleid laat geen ruimte voor dergelijke vormen van nieuw bouwen in Nederland.</p>
Looptijd	<p>Opdracht voor fase 1 is verstrekt op 10 juli 2002 en wordt begin 2003 afgerond.</p>
Budget en financiers	<p>Opdracht fase 1 heeft omvang van € 38.675 (100% InnovatieNetwerk) en wordt uitgevoerd door STORRM c.s. in Den Haag (opdrachtbrief 2002/371 dd. 10 juli 2002). Fase 1 wordt begin 2003 afgerond. Voor het vervolg in 2003 is een bedrag van 100.000 euro gereserveerd (voor onderzoek normen en waarden maatschappelijke organisaties, debat en nieuwe ontwerpen).</p>
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">- Projectleider intern: Nico Beun- Andere projectmedewerkers intern: Hans Hillebrand- Projectleider extern voor fase 1: Noud te Riele STORRM c.s.- Andere projectbetrokkenen: zoals onderzoekers, adviseurs etc Harry te Riele STORRM c.s. en Harry Derks van DLA+ landscape architects voor buitenlandse inspanningen wordt mevrouw Charlene Ching ingeschakeld adviseur bebouwde omgeving en duurzaamheid in London.
Begeleiding project	<p>Er zal een klankbordgroep geformeerd gaan worden.</p>
Rol/functie Innonatie-Netwerk	<p>Initiatiefnemer, opdrachtgever en begeleider van fase 1</p>

Werkwijze + resultaten	Op basis van de resultaten van fase 1, die ook zullen worden vastgelegd in een beknopt boekje, zullen de contouren van de volgende fasen verder worden aangescherpt. Daarbij zal met name de organisatie van het regionale en nationale debat en verdere detail ontwerp van inhoud en proces aan de orde zijn, zodat er nieuwe ontwerpen gerealiseerd worden inclusief een procesontwerp om tot realisering te kunnen komen.
Leerpunten	Is de methodische aanpak adequaat om geharde paradigma's te doorbreken? Werkt de modulaire opbouw waarbij per fase opdracht wordt verstrekt uitgaande van de leerervaringen uit eerdere fasen? Fase 1 is specifiek gericht op het voorbereiden van het maatschappelijk debat. Pas na het debat worden gedetailleerde ontwerpen gemaakt die mede geïnspireerd worden door het debat. Werkt die aanpak? Daarmee wijkt dit project af van de aanpak bij agroproductieparken aanpak waarbij eerst in kleine kring gedetailleerd is ontworpen en daarna debat is gevoerd.
Communicatie	Fase 1 is gericht op voorbereiding van maatschappelijk debat als volgende fase. Parallel met ontwerp van debat zal ook brede communicatie traject vorm krijgen. De jaarconferentie 2003 van InnovatieNetwerk zal over dit onderwerp gaan (najaar).
Vervolg	Na fase 1 zullen er mogelijk nog 3 fasen volgen afhankelijk van resultaten en leerervaringen in de 1 ^e en volgende fasen.

Bijlage 2bis

Projecttitel: Nieuwe dorpen – essay van Bert Kisjes en Carin Giessen

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	7 oktober 2002
Doel project	In het kader van het project Nieuwe Dorpen zoals dat in bijlage 2 beschreven is, zal de ervaringskennis van Bert Kisjes in een essay worden vastgelegd. Dat essay zal samen met Carin Giessen worden opgesteld en als inspiratiebron worden gehanteerd bij de te verwachten discussie over het idee van nieuwe dorpen.
Systeem-innovatieve karakter?	Zie format Nieuwe dorpen.
Looptijd	Essay wordt begin 2003 opgeleverd.
Budget en financiers	Kosten € 11.480 (100% InnovatieNetwerk, ten laste van begroting 2002)
Betrokken	Internprojectleider Nico Beun Intern betrokken: Hans Hillebrand en Claudi Hulshof Extern: Bert Kisjes en Carin Giessen
Begeleiding project	Overleg over concept tekst tussen opdrachtgevers en opdrachtnemers
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer
Werkwijze - resultaten	Een essay waarin wordt ingegaan op de volgende elementen: <ul style="list-style-type: none">• Wat is een dorp?• Gegroeide problemen• Het vitale dorp als oplossing• Hoe een vitaal dorp te realiseren is
Leerpunten	Zie bijlage 2.
Communicatie Intern Extern	Nagegaan wordt of er een artikel samen met de essayisten te maken is voor een landelijk dagblad.
Vervolg	Essay is inspiratiebron in de komende discussie over nieuwe dorpen.

Bijlage 3

Projecttitel: Burgers en Nieuwe Dorpen

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	1 oktober 2002
Doel project	<p><i>Doelen van het project:</i></p> <ul style="list-style-type: none">• in beeld brengen van waarden die in het geding zijn bij burgers• wens- en schrikbeelden bepalen van die burgers• in kaart brengen van de grootste pijnpunten en de succesfactoren in de ogen van groepen burgers – toegespitst op ontwerpeisen• bepalen kritische (ontwerp)condities van deze onderwerpen, gerelateerd aan groepen burgers – fase a• maken ontwerpen op basis van deze gegevens en terugkoppeling naar burgers of samenwerking tussen burgers en ontwerpers, waarbij toegespitst voor de belangrijkste dilemma's of probleempunten oplossingen worden gezocht (fase b)• organiseren van een bijeenkomst met burgers, ontwerpers en belangrijke betrokken voorlopers uit de vierhoek waarbij de resultaten worden gepresenteerd (fase c) <p>Voorafgaand aan deze activiteiten zijn beginnende ontwerpen, als resultaat uit een startproject met STORRM over nieuwe dorpen gemaakt.</p> <p><i>Veranderingsopgave waar dit project een bijdrage aan levert:</i></p> <p>Inhoud geven aan twee noodzakelijke aspecten van systeeminnovaties:</p> <ol style="list-style-type: none">a. Ontwerpen rekening houdend met waarden die een belangrijke rol spelen bij acceptatie en de kans op succes van (systeem)innovatiesb. Ontwerpen rekening houdend met niet-deskundigen: burgers die het dorp zouden kunnen gaan bewonen <p><i>Kansen die worden benut en problemen opgelost:</i></p> <p>We hebben door dit project scherper in kaart welke wensen burgers hebben met betrekking tot wonen, werken en recreëren.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Denkpatronen doorbroken, leidend tot nieuwe concepten? Ja. Dit project toetst rechtstreeks een aantal systeeminnovatieve concepten aan de beleving van burgers en waarden die daarbij een belangrijke rol spelen. Het is immers nog maar de vraag of zij adequaat vertegenwoordigd zijn door maatschappelijke organisaties, politiek of door het bedrijfsleven. Daarnaast worden binnen dit project waardenpatronen in direct verband met ontwerpen gebracht en werken burgers met ontwerpers samen• Is sprake van nieuwe (ad hoc) netwerken? Ja. Nieuwe ontmoetingen vinden plaats: tussen burgers en ontwerpers, in een latere fase tussen burgers, ontwerpers en voorlopers uit de vierhoek• Aandacht voor technologie, institutionele en sociaal-culturele aspecten? Dit project richt zich vooral op de sociaal-culturele dimensie• Beoogde resultaten op gespannen voet met bestaand beleid, bestaande oplossingsrichtingen? Ja. De concepten zijn inhoudelijk nieuw, en het gericht toetsen aan de beleving van burgers ook.

Looptijd	Oktober 2002 (offerte Motivaction en start project) – maart 2003, rapport (fase a) in december 2002, ontwerpessies januari (fase b), bijeenkomst (fase c) februari-maart 2003.
Budget en financiers	Financiers: InnovatieNetwerk, projectleider vanuit InnovatieNetwerk gefinancierd door Rathenau Instituut Kosten in 2002: deel a: 50.000 euro excl. BTW. Kosten in 2003: deel b en c: 15.000 euro (zitten in begroting onder kopje Nieuwe Dorpen).
Betrokken	Projectleider intern en communicatie: Claudi Hulshof (fase a, b, c) Projectleider extern – Motivaction: Peter van Waart (fase a, eventueel b en c). Andere betrokkenen: Nico Beun en Hans Hillebrand – InnovatieNetwerk
Begeleiding project	Beoogde begeleidingscommissie van zowel project maatschappelijke organisaties als dit project: Iemand van InnovatieNetwerk (Hans Hillebrand en/of Nico Beun), Jan Staman, Niko Koffeman (communicatie-adviseur), ofwel Hans Achterhuis ofwel Agnes van den Berg (belevingsonderzoekster Alterra). Komen drie keer bij elkaar: bij start project, na rapport en voor bijeenkomsten.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer, projectleiding en communicatie.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> Burgers worden met eerste ontwerpen geconfronteerd, nadat hen om ideeën gevoelens, beelden e.d. is gevraagd m.b.t. nieuwe dorpen, in fase b leidt dit tot aangepaste/nieuwe ontwerpen. Methode wordt aangegeven door Motivaction in op te stellen offerte. <i>Resultaten:</i> <ul style="list-style-type: none"> • rapport waarin waarden, wens- en schrikbeelden, pijnpunten en succesfactoren en kritische (ontwerp)condities m.b.t. 7 groepen burgers zijn beschreven (fase a) – wordt uitbesteed aan Motivaction, die kwalitatieve interviews doet en de vervolgens toetst bij 1000 mensen • ontwerpen die in samenspraak met burgers zijn gemaakt en kunnen rekenen op steun (fase b) • bijeenkomst waar voorlopers uit de vierhoek, burgers en ontwerpers samen komen en kennis nemen van / discussieren over de resultaten (fase c) – wordt <i>misschien</i>, evenals fase b, aan Motivaction uitbesteed
Leerpunten	Inhoudelijk: welke waardenpatronen spelen een belangrijke rol bij onderscheiden groepen burgers t.a.v. systeemvernieuwend concepten? Hoe kunnen die adequaat binnen ontwerpen worden vormgegeven? Proces: wat levert samenwerking met Motivaction op, wat levert samenwerking van burgers en ontwerpers op en hoe wordt zo'n traject ontvangen binnen de vierhoekvoorlopers? En: dit is een andere manier om burgers te betrekken dan via maatschappelijke organisaties. Welke verschillen zijn er en wat maakt het interessant voor burgers om te participeren?

<p>Communicatie Intern Extern</p>	<p>Opinieartikelen in de media, n.a.v. nieuwsmomenten: uitkomen rapport, gereed zijnde ontwerpen en bijeenkomsten verschillende acties om media- en politieke aandacht te genereren.</p>
<p>Vervolg</p>	<p>Als de resultaten bevredigend zijn, zijn verschillende vervolgtrajecten denkbaar:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. dit proces geheel of gedeeltelijk herhalen n.a.v. andere innovatieconcepten b. een vervolg op dit project en het project maatschappelijk organisaties na naast elkaar leggen van de resultaten uit beide projecten

Bijlage 4

Projecttitel: Quick scan economisch fundament Veenkoloniën

Thema: Datum:	Dynamische Duurzame Delta 3D 25 september 2002
Doel project	<ul style="list-style-type: none">• Beoogde resultaten: Project moet inzicht opleveren in de vraag of er voor de Veenkoloniën een gezond economisch fundament ontwikkeld kan worden, en aan welke voorwaarden dan voldaan moet worden. Het gaat om een expertjudgement op basis van al verricht onderzoek, verschenen rapporten en enkele gesprekken met deskundigen. Als de conclusie is dat er geen economisch fundament ontwikkeld kan worden, dan werkt InnovatieNetwerk niet mee aan de op te zetten regiodialoog. Blijkt dat wel mogelijk te zijn, dan worden de resultaten gebruikt als input voor een in februari 2003 te starten Regiodialoog.• Aanleiding voor het project is de twijfel of het enthousiasme dat de commissie Hoekstra teweeg heeft gebracht, wel terecht is. Anders geformuleerd: of er argumenten zijn, waarom nu wel zal lukken wat al 40 jaar niet lukt.
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Systeeminnovatie is nog niet aan de orde. Eerst wordt verkend of er wel mogelijkheden zijn om tot systeeminnovatie te komen.
Looptijd	<ul style="list-style-type: none">• Start: oktober 2002. Eerste concept rapportage gereed november 2002. Wordt dan besproken met deskundigen. Eind januari 2003 bijeenkomst met mensen uit de regio en een delegatie uit de Taakgroep.
Budget en financiers	<ul style="list-style-type: none">- InnovatieNetwerk 15 keuro in 2002; 50 keuro gereserveerd voor 2003.- Anderen 0.
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">- Projectleider intern: Hans Hillebrand .- Projectleider extern: Frank Veeneklaas Alterra- Andere projectbetrokkenen: zoals onderzoekers, adviseurs etc: Henk Smit van Alterra die een atelier aan het organiseren is (te houden februari 2003); Elmar Koole, secretaris van de Stuurgroep voor de Veenkoloniën (in die Stuurgroep participeren de provincies Groningen en Drenthe en de betrokken gemeenten)..
Begeleiding project	Is geen begeleidingscommissie in deze fase.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever en gebruiker van de resultaten.
Werkwijze + resultaten	Literatuurscan en gesprekken met een paar deskundigen. Moet, zoals gezegd, een rapportje opleveren met een expertmening over de mogelijkheden om tot een gezond economisch fundament voor de Veenkoloniën te komen.
Leerpunten	We willen leren of een quick scan ons in staat stelt beter gefundeerd een beslissing te nemen over mogelijke interventies.

Communicatie	Resultaten worden gecommuniceerd richting Stuurgroep Veenkoloniën en degenen die het Atelier voorbereiden. Hoofddoel is echter: basis voor discussie in de Taakgroep. Op basis van die discussie kan nog tot andere communicatie besloten worden.
Vervolg	Wat is/zijn beoogde vervolgactie(s): interventie in proces dat zich nu in de Veenkoloniën afspeelt.

Bijlage 5

Projecttitel: Freude am Fluss

Thema: Datum:	Dynamische Duurzame Delta 3D 25 september 2002 (NB:officiële aanvraag wordt voorjaar 2003 bij Interreg ingediend)
Doel project	Ontwerpen voor waterberging die door hun kwaliteit en aantrekkelijkheid burgers verleiden om mee te werken (i.t.t. de huidige situatie waarin iedereen waterberging weliswaar belangrijk vindt, maar het NIMBY (not in my backyard) gedrag hoogtij viert). Ons eigen doel is vooral op de hoogte blijven van de kennis die in dit internationale project wordt ontwikkeld en zorgen dat die kennis ten goede komt aan andere projecten op het gebied van waterberging. Dit is gewaarborgd door de organisatie van drie workshops speciaal gericht op kennisuitwisseling (een aan begin project, een in het midden en een aan het eind).
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van nieuwe concepten staat centraal in het project;• Mogelijkerwijs worden bij het uitwerken van die concepten ook verrassende ontmoetingen gerealiseerd;• Project combineert technische kennis met kennis over wensen van burgers
Looptijd	Het gaat om een project dat ingediend wordt bij Interreg. Bij honorering is de start medio 2003. Einddatum: eind 2006. InnovatieNetwerk is betrokken (in financiële zin) tot eind 2005. Betrokkenheid InnovatieNetwerk is relatief gezien marginaal.
Budget en financiers	- InnovatieNetwerk: 70.000 euro 2003-2005 - Anderen (Interreg, Rijkswaterstaat): ongeveer 6,5 miljoen euro (precieze bedrag nog niet bekend)
Betrokken	- Projectleider intern: Hans Hillebrand. Zit in begeleidingscommissie project en is betrokken bij de organisatie van de workshops gericht op kennisuitwisseling. - Projectleider extern: wetenschappelijk: prof. Dr. Ir. W.T. de Groot, KUN; voor communicatie: drs. M. de Muinck Keizer van Delphiro - Andere projectbetrokkenen: een hele waslijst, staan genoemd in bijlage 1 van het projectvoorstel
Begeleiding project	Er wordt een begeleidingscommissie opgericht die toezicht zal houden op de goede uitvoering van het project. InnovatieNetwerk heeft zitting in deze commissie. Nog niet bekend is hoe vaak commissie bijeen komt.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk staat in dit project op grote afstand. Alleen ten aanzien van de genoemde workshops en de begeleidingscommissie is er een actievere rol.
Werkwijze + resultaten	Is vooral een wetenschappelijke exercitie.
Leerpunten	We willen vooral iets leren over hoe je slim met waterberging om kunt gaan.
Communicatie	Rol InnovatieNetwerk op dit punt is klein.
Vervolg	Nog niet te voorzien.

Bijlage 6

Projecttitel: Zandwinning – verkennende brainstormbijeenkomst

Thema: Datum:	Dynamische Duurzame Delta 3D 15 oktober 2002
Doel project	Integratie en combinatie van natuurontwikkeling, recreatieontwikkeling, waterberging en zandwinning biedt, op de schaal van een concrete regio, kansen doordat het belemmeringen doorbreekt die in alle vier de velden aan de orde zijn bij de traditionele sectorale benaderingen.
Systeem-innovatieve karakter?	Zandwinning (kleinschalig), natuurontwikkeling, waterberging en recreatieontwikkeling worden nog veel gezien als elkaar beconcurrerende activiteiten. In dit project wordt gezocht naar ontwerpen waarbij de vier elkaar versterken. De vier netwerken inclusief de verantwoordelijke overheden ontmoeten elkaar nog niet over de sectorale grenzen heen. Bestaand beleid scheidt weinig ruimte voor een dergelijke geïntegreerde aanpak en belemmert deze (mogelijk) zelfs.
Looptijd	Gestart wordt met een verkennende brainstorm met een aantal cruciale partijen (januari 2003). Op basis van het resultaat daarvan worden de volgende stappen nader gedetailleerd en wordt nagegaan of InnovatieNetwerk een rol in het vervolg heeft. Een vervolgproject zal waarschijnlijk gericht zijn op het in een concrete regio (of meerdere) ontwerpen laten maken voor de gewenste combinaties en voor de trajecten die tot uitvoering moeten leiden.
Budget en financiers	Verkennende brainstorm € 5.000 (2002) = 100% InnovatieNetwerk Vervolgstappen in 2003 nader te bepalen. Er is voor een eventueel vervolg 50.000 euro gereserveerd.
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">- Projectleider intern: Nico Beun- Andere projectmedewerkers intern: Hans Hillebrand- Projectleider extern: geen.
Begeleiding project	(nog) geen begeleidingscommissie.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Vooralsnog initiatiefnemer van verkennende brainstorm als eenmalige activiteit.
Werkwijze + resultaten	Verkennende workshop met een aantal innovatieve denkers op dit terrein; op basis van die workshop: bepalen eventuele vervolgstappen.
Leerpunten	Benutten van kansen die integratie van functies biedt is binnen 3D een belangrijk uitgangspunt. Dit project is gericht op die benutting. Daarmee worden de leerpunten: Hoe wordt door de verschillende partners de omslag gemaakt (zelf en in hun achterban organisaties) van het behartigen van sectorale belangen en denken in die termen naar het benutten en gaan zien van de integrale kansen? Welke interventies van welke partners in het project hebben daarbij wel/niet gewerkt?
Communicatie	Nader uit te werken.

Vervolg	Nader te bepalen.
---------	-------------------

Bijlage 7

Projecttitel: Procesarchitectuur van Interactieve Beleidsvorming

Thema: Datum:	Dynamische Duurzame Delta 3D 25 september 2002
Doel	<ul style="list-style-type: none">• Beoogde resultaat: Het maken en in de praktijk toetsen van een architectuur voor een proces dat voldoende ruimte biedt voor inbreng van betrokkenen en tegelijkertijd tegemoet komt aan de eisen die de formele besluitvorming stelt.• Aan welke veranderingsopgaven levert dit project een bijdrage? De opgave om gewenste bottom-up processen te koppelen aan de formele democratie. Daar ligt nu een probleem. Denk in dit verband bijvoorbeeld aan de organisatie van een referendum in een gemeente, zonder dat goed geregeld is hoe een gemeenteraad daar mee om moet gaan.
Systeem-innovatieve karakter?	Als er op dit moment al iets geregeld wordt over de afstemming tussen bottom-up processen en formele besluitvorming is die regeling dat het bottom-up proces gezien wordt als een extra fase in die formele besluitvorming. Met andere woorden en aanhakend bij het voorbeeld boven: de gemeenteraad beslist uiteindelijk wat er met de uitslag van een referendum gedaan wordt. In dit project wordt gezocht naar slimmere koppelingen tussen interactieve en formele besluitvorming, die recht doen aan het primaat van de politiek en tegelijkertijd burgers niet frustreren.
Looptijd	Start: November 2001; eind: februari 2003. In september 2002 is een tussenrapportage uitgebracht over best practices, Op basis daarvan is gediscussieerd over ontwerprichtlijnen. Het zoeken is nog naar geschikte cases om een op te stellen ontwerp te toetsen.
Budget en financiers	Totaal: 59.445,21 euro - InnovatieNetwerk 59.445,21 euro (budget 2001)
Betrokken	- Projectleider intern: Hans Hillebrand - Andere projectmedewerkers intern: Nico Beun en Mathieu Wagemans - Projectleider extern: Jurian Edelenbos, EUR - Andere projectbetrokkenen: zoals onderzoekers, adviseurs etc: Geert Teisman, EUR, Hans Bekkers, B&A Groep, M. Reudink, EUR
Begeleiding project	Begeleidingscommissie: op momenten dat dat nuttig lijkt wordt in overleg tussen de interne en externe projectleider een groep geformeerd voor reflectie etc.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Aansturing project. Zorgen dat er een in de praktijk getoetst verhaal komt.
Werkwijze + resultaten	Vier fasen worden onderscheiden: 1. Bestuderen "Best practices" 2. Ontwerpen ideaaltypische aanpak (is men nu mee bezig) 3. Het testen van die aanpak 4. Het bijstellen van de aanpak en het maken van een rapport over het geheel.

Leerpunten	We willen praktische tips over hoe met die spanning tussen bottom-up processen en formele besluitvorming handig omgegaan kan worden.
Communicatie	Communicatie nog niet expliciet gepland.
Vervolg	Wat is/zijn beoogde vervolgactie(s): nog niet duidelijk. Een van de cases wordt misschien Aalten, dat ook fungeert als proefgebied binnen het project Bestemming Burger.

Bijlage 8

Project: Capaciteitsbevordering gebiedsgerichte systeeminnovatie

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	15 oktober 2002
Doel project	<p>Doel van het project is een start te maken met het ontwikkelen van een leertraject voor managers die</p> <ul style="list-style-type: none">- steun en sturing geven aan vernieuwingsprocessen, of die- processen gericht op systeeminnovatie stimuleren en initiëren. <p>Achterliggend doel van het leertraject is het verbeteren van de kwaliteit van integrale gebiedsprocessen die vernieuwing en systeeminnovatie in het landelijk gebied beogen.</p> <p>De primaire doelgroep voor het te ontwikkelen leertraject bestaat uit gebiedsmakelaars, gebiedsprogrammeurs en innovatieconsulenten van bijvoorbeeld organisaties als Plattelandshuis Achterhoek Liemers en Stimuland en andere organisaties die gebiedsgericht (gaan) werken en betrokken zijn bij systeeminnovaties. De secundaire doelgroep bestaat uit gebiedscoördinatoren/makelaars die een vergelijkbare functie hebben bij andere organisaties.</p> <p>In dit project staat de competentie ontwikkeling van de managers van regionale processen centraal. In een project dat ook is opgestart (Interactief beleid in de Alblasserwaard en Vijfherenlanden – Leren door doen) staan interventies in regionale processen centraal. Beide projecten vullen elkaar door de verschillende insteken goed aan.</p> <p>Dit project bouwt voort op het project “Beleid en realisatie op maat” (door InnovatieNetwerk uitgebracht rapport) waarin aanbevelingen zijn opgenomen om op maat invulling te geven aan een onzekere toekomst, opgeschreven uit gesprekken aan de keukentafel over feit en fictie van een reconstructie in Nederweert.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>In dit project is er op twee niveaus sprake van een leerproces. Tijdens de ontwikkeling van het leertraject zullen de direct betrokken procesbegeleiders benoemen welke competenties ze bezitten en ontberen en deze verbeteren ,respectievelijk leren (individueel niveau). Tevens dient het project inzichten op te leveren die bijdragen aan kwaliteitsverbetering van leertrajecten in andere regio's (meta niveau). InnovatieNetwerk wil leren wat voor type interventies nodig zijn om systeeminnovaties verder te helpen.</p>
Looptijd	<p>De opdracht is verstrekt en er heeft een eerste vergadering van de begeleidingscommissie plaatsgevonden. Dit heeft geleid tot verdere uitwerking van het voorstel in een oriëntatie fase. Verdere ontwikkeling en uitvoering van het leertraject starten in het najaar van 2002. Looptijd project is tot april 2003.</p>
Budget en financiers	<p>€51.300 100% InnovatieNetwerk, niet ten laste van budget 2003. Andere partijen dragen bij in natura door inzet personen.</p>
Betrokken	<p>Projectleider intern: Nico Beun Andere projectmedewerkers intern: Gertjan Fonk en Hans Hillebrand Uitvoerders: Frans Verberne – Willem van Weperen en Marga de Jong ETC</p>

	Leusden.
Begeleiding project	Er is een begeleidingscommissie samengesteld die is samengesteld uit A. van den Brink (DLG), J.W. Vasbinder (Prisma & Partners), C. Leeuwis (WUR-CIS) en de betrokken InnovatieNetwerk-medewerkers. Deze begeleidingsgroep zal minimaal op vier momenten bijeenkomen, waarin respectievelijk de volgende producten worden besproken: 1. Bespreking werkplan en de te bereiken resultaten binnen dit project. 2. Het ontwerp-leertraject. 3. Het bijgestelde leertraject 4. De resultaten van de workshop en de eindconclusies van het project.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever – regelmatig overleg over voortgang werkzaamheden met opdrachtnemer – actieve participant in begeleidingsgroep
Werkwijze - resultaten	Het resultaat van het project bestaat uit twee schriftelijke producten en procesresultaten. De schriftelijke producten bestaan uit een basismodule voor een leertraject voor procesmanagers en een eindrapportage over de bevindingen van het project en de aanbevelingen voor een uitgebreider leertraject en een mogelijk vervoltraject. Het leerproces binnen dit project heeft als (proces)resultaat een competentieverbetering van de betrokken procesmanagers en inzicht in de meerwaarde van een leertraject.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none"> • Kunnen de benodigde competenties helder in beeld gebracht worden? • Welke belemmeringen komen we tegen bij het formuleren van een leertraject gericht op competentie verbetering? • Wat hebben de deelnemers geleerd) en eerste signalen vanuit de ‘klanten’ van de procesmanagers (potentiële impact). • Leerpunten van de deelnemers t.a.v. de inhoud, opzet uitvoering, materiaal, etc. • Leerpunten over de vorm en inhoud van een vervolg van het leerproces van de deelnemers (o.a. welke interventies zijn nodig in de regio om systeeminnovaties te genereren of te faciliteren en welke competenties hebben procesmanagers nodig). • Wat is de vorm en inhoud van een volwaardig groter leertraject, waarbij de behoefte (in termen van competentieverbetering) en de wensen en verwachtingen van de procesmanagers wordt aangegeven. • Is de ontwikkelde basismodule relevant voor een bredere groep, de aanpassingen die noodzakelijk zijn en de voorwaarden waaraan een volwaardig leertraject moet voldoen om rekening te houden met een grote diversiteit van procesmanagers of specifieke groepen.
Communicatie	Nader in te vullen.
Vervolg	Formuleren van een eventueel vervolg is expliciet onderdeel van de opdracht en zal gebaseerd zijn op de opgedane ervaringen. Dit zal in discussie gebracht worden in de begeleidingscommissie en met de deelnemers en de organisaties waarvoor ze werken.

Bijlage 9

Projecttitel: Interactief beleid in de Alblasserwaard en Vijfherenlanden – Leren door doen

Thema:	Dynamische Duurzame Delta 3D
Datum:	15 oktober 2002
Doel project	<p>Doel van het project is praktische interventies te ontwerpen voor interactieve beleidsprocessen in een specifiek gebied. Interventies gericht op vergroting van de effectiviteit van het gebiedsproces. Daarmee wordt een impuls gegeven aan het leren over succesvolle interventies zowel in het gebied waar de case wordt uitgevoerd als ook op landelijk niveau. Er zal specifiek aandacht besteed worden aan de vraag onder welke voorwaarden de interventies ook in andere gebieden toepasbaar zijn.</p> <p>Nieuwe manieren van sturing zijn nodig om de noodzakelijke omslag in inrichting en beheer van de groene ruimte te bewerkstelligen. Dit project levert beter zicht op de mogelijkheden, die nieuwe interventies bieden bij het versterken van interactieve beleidsprocessen, gericht op versterking van de kwaliteit van het landelijk gebied in de meest brede zin. Centraal staan in de case de volgende vragen:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Welke interventies hebben de mensen in het gebied zelf al bedacht en uitprobeerde en waarom? Welke interventies waren al dan niet succesvol? Waarom wel/niet? Wat zijn de nog resterende procesproblemen?2. Op welke manier kan het lopende gebiedsproces worden geoptimaliseerd? Zijn nieuwe interventies nodig? Hoe kan worden geprofiteerd van ervaringen elders?3. Hoe verloopt een eventuele interventie in de praktijk? Wat leren de mensen er zelf van? Hoe kunnen de leerervaringen worden uitgedragen naar andere gebieden? <p>Het project bouwt voort op de inzichten zoals die in het essay van Edelenbos, Teisman en Reuding (2001) rond interactieve beleidsvorming zijn neergelegd. In het essay wordt geadviseerd om empirische kennis te vergaren over interactief beleid in een specifiek gebied. Hoe wordt 'het spel' in de praktijk gespeeld en kunnen, naast alle theoretische inzichten die er al bestaan, in de praktijk wellicht nieuwe sturingsinnovaties worden uitprobeerde en beoordeeld? Dit project wil aan die verdiepingsslag een bijdrage leveren.</p> <p>Dit project bouwt ook voort op het project "Beleid en realisatie op maat" (door InnovatieNetwerk uitgebracht rapport) waarin aanbevelingen zijn opgenomen om op maat invulling te geven aan een onzekere toekomst, opgeschreven uit gesprekken aan de keukentafel over feit en fictie van een reconstructie in Nederweert.</p> <p>In dit project staan interventies in regionale processen centraal. In een project dat ook is opgestart (Capaciteitsbevordering gebiedsgerichte systeeminnovatie) staat de competentie ontwikkeling van de managers van dergelijke regionale processen centraal. Beide projecten vullen elkaar door de verschillende insteken goed aan.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	Het project zal nieuwe concepten opleveren in de vorm van nieuwe interventies die op gespannen voet staan met het huidige gebiedsgerichte beleid. Daarbij zal het creëren van verrassende ontmoetingen een hulpmiddel zijn om de bestaande denkpatronen te doorbreken.

Looptijd	Zes maanden na de opdrachtverlening (heeft medio oktober 2002 plaatsgevonden) kunnen de eerste twee stappen (Signalering en diagnose plus ontwerp en uitproberen van nieuwe interventies) worden afgerond. Daarna zal de balans opgemaakt worden en worden nagegaan of voortzetting van ontwerp en uitproberen van nieuwe interventies zinvol is.
Budget en financiers	Voor fase 1 en 2 is een budget van € 55.930 (incl. BTW) benodigd, te dragen door InnovatieNetwerk. (budget 2002)
Betrokken	<ul style="list-style-type: none"> - Projectleider intern: Nico Beun - Andere projectmedewerkers intern: Gertjan Fonk en Hans Hillebrand - Projectleider extern: Eric Hees CLM - Andere projectbetrokkenen: Frans Padt en Rita Joldersma van CLM
Begeleiding project	Er worden twee bijeenkomsten belegd met mensen die als klankbord fungeren: één met onderzoekers en één met gebiedskenners (ook uit andere gebieden).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiërend, opdrachtgever.
Werkwijze + resultaten	<p>In de eerste fase worden interviewrondes gehouden die als basis dienen voor ontwerpen voor nieuwe interventies die in fase 2 worden uitgetoetst.</p> <p>Het onderzoek levert geen rapport in traditionele zin op, maar een 'dagboek' van ervaringen van de CLM'ers en van de deelnemers in het interactieve beleidsproces. Daarbij zullen de leerervaringen zowel in feitelijke als ook in emotionele zin worden gedocumenteerd</p> <p>Voor doorwerking naar derden zal een voorstel worden uitgewerkt. Daarbij kan gedacht worden aan verschillende mogelijk vormen zoals een verhalenboek geschreven door en met de deelnemers uit de streek of een documentaire. Expliciet zal aandacht besteed worden aan het vinden van een vorm die ook een bijdrage kan leveren aan het door InnovatieNetwerk samen te stellen handboek systeeminnovatie.</p>
Leerpunten	<p>Is de gekozen vorm om empirische kennis te verzamelen een goede basis voor het ontwerpen van nieuwe interventies?</p> <p>Onder welke condities is het mogelijk, om vanuit een buitenstaanders positie interventies voor te stellen, die door mensen in het gebied ook daadwerkelijk met enthousiasme uitgetoetst worden?</p> <p>Wat is de meerwaarde van externe interventies in een al lopend traject van interactieve beleidsvorming?</p> <p>De onderzoekers zijn geen neutrale waarnemer maar participeren actief in het proces. Welke problemen levert dit op ten aanzien van bijvoorbeeld onduidelijkheden over rol en verantwoordelijkheden?</p> <p>Welke leerervaringen heeft het werken met een intentieverklaring vooraf met de betrokken actoren opgeleverd?</p> <p>In welke mate is het gelukt om vanuit onverwachte invalshoeken prikkelende interventies te bedenken?</p>
Communicatie	Er wordt via de twee bijeenkomsten met een klankbordgroep gewerkt naast het regelmatig overleg tussen opdrachtgever en opdrachtnemer over de voortgang. Na afronding zal bezien worden of na fase 2 of een eventuele vervolgfase 3 een symposium georganiseerd kan worden.

Vervolg	Er is na fase 1 en 2 een reflectiemoment opgenomen om te bezien of een vervolgfase 3 zinvol is. Die derde fase zou met name gericht zijn op het voortzetten van de ontwerpen en het uitproberen van nieuwe interventies.
---------	--

Leven met Water

Dit thema bestaat uit 3 subthema's:

1. Ruimte voor water
2. Zoutwaterlandbouw en -natuur
3. Mari-/aquacultuur

1. Subthema Ruimte voor water

1.1. Doel/ambitie

In het waterbeheer is een paradigmaverandering gaande, waarbij naast "water keren", "water accommoderen" een veel zwaarder accent krijgt. Hierdoor zal Nederland natter worden, wat met name door de landbouw momenteel als een bedreiging wordt gezien. De ambitie van dit subthema is om de kansen, die het nieuwe waterbeheer biedt voor landbouw, natuur en recreatie zichtbaar te maken via interactieve ontwerptrajecten en pilotprojecten.

Op dit moment wordt op beperkte schaal ervaring opgedaan met het omgaan met nattere omstandigheden. Het vergroten van het innovatieve karakter van deze projecten en het verbinden van ervaringskennis uit deze projecten met wetenschappelijke kennis is een grote uitdaging. De ontwikkeling van water als economische drager vergt nieuwe financiële arrangementen.

De te bereiken resultaten in 2006 kunnen als volgt worden samengevat:

1. nieuwe concepten voor waterbeheer in combinatie met landbouw, natuur en recreatie, waarbij water mede als economische drager wordt gezien;
2. afgeronde en lopende pilotprojecten, waarin ervaring is en wordt opgedaan met nieuwe vormen van waterbeheer;
3. leergemeenschappen, waarin de kennis en ervaring op dit gebied is gebundeld.

1.2. Korte terugblik 2002

1. *"Innovatief waterbeheer in De Betuwe: Veerkrachtig water loont!" (Bijlage 1)*

Het Waterschap Rivierenland, de Provincie Gelderland, GLTO en het Gelders Landschap hebben hun steun toegezegd aan een interactief verkenningstraject dat moet leiden tot één of meer pilots in De Betuwe. Inmiddels zijn DHV, CLM, DLV en TNO gestart met hun activiteiten. In dit project wordt aansluiting gezocht met de activiteiten van Wageningse instituten (o.a. Wageningen UR) en Delftse instituten (o.a. TU-Delft, IHE, WL). De afronding is voorzien in juni 2003.

De ervaringen in dit project worden ingebracht in:

- 1a. de Community of Practice, die in 2003 van start zal gaan
- 1b. een Spiegeldag "Ruimte voor water".

Ad 1a. Community of Practice

In samenwerking met Habiforum, STOWA, RIZA en NIROV is dit jaar een plan uitgewerkt voor het opzetten van een Community of Practice "Ruimte voor water", die in 2003 daadwerkelijk van start zal gaan. Hierin wisselen participanten vanuit voorlopig een zestal regionale praktijkprojecten kennis en ervaring uit. Deze projecten zijn:

- Horstermeerpolder (regie Provincie Noord-Holland)
- Overdiepsepolder (regie Provincie Noord-Brabant)
- Dotterlandschap (regie Provincie Utrecht)
- Volkerak-Zoommeer (regie Provincie Zeeland/Rijkswaterstaat Zeeland)

- Locatie aan de Maas (regie Provincie Limburg)
 - De Betuwe (regie Provincie Gelderland/Waterschap Rivierenland)
- Het laatste project is ingebracht vanuit InnovatieNetwerk (zie punt 1).

Ad 1b. Spiegeldag "Ruimte voor water"

Op 22 november 2002 hebben Habiforum, het Interprovinciaal Overleg, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, het RIZA en de STOWA de 'Spiegeldag Water & Ruimte' georganiseerd. Deze dag bood inspiratie en nieuwe impulsen om activiteiten rond meervoudig ruimtegebruik als oplossing voor 'ruimte voor water' te starten of voort te zetten. InnovatieNetwerk heeft op deze dag haar activiteiten op watergebied gepresenteerd aan een breed en omvangrijk publiek van bestuurders, politici, bedrijven en kenniswerkers. Dit heeft merkbaar bijgedragen aan de zichtbaarheid van InnovatieNetwerk in deze kringen.

2. ICES/KIS businessplan Ruimte voor water/Waarden van water

InnovatieNetwerk heeft inhoudelijke bijdragen geleverd aan het businessplan. De heer Blom, trekker van het thema "Leven met water" is tevens voorzitter van de stuurgroep die het businessplan voorbereid. Ook bij de uitvoering van het businessplan wil InnovatieNetwerk een rol spelen. Daarbij zou in belangrijke mate kunnen worden voortgebouwd op de lopende projecten onder het thema "Leven met water". Uitvoerend hoofdaannemer van het plan wordt waarschijnlijk CUR.

3. Watertafel (Bijlage 2)

De waterleidingmaatschappij Hydron, Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, ANWB en InnovatieNetwerk hebben medio 2002 gezamenlijk het initiatief genomen om een Watertafel op te richten. De Watertafel heeft (voorlopig) als missie projecten te definiëren, te initiëren en uit te voeren die steunen op de afzonderlijke belangen van de deelnemers (marktpartijen en overheden) en die een duidelijke gemeenschappelijke meerwaarde (investeringen, financiering, opbrengsten) en maatschappelijke meerwaarde (duurzaamheid, meervoudig ruimtegebruik, ruimtelijke inrichting, veiligheid) hebben door onderlinge samenwerking bij de planvorming, inrichting, uitvoering en financiering. Andere organisaties kunnen desgewenst aanhaken bij dit initiatief. InnovatieNetwerk zal bevorderen dat er voldoende systeeminnovatieve projecten worden geïnitieerd. Het resultaat van de eerste fase (gereed begin 2003) is een publicatie van uitvoeringsplannen voor projecten, die door verschillende consortia zullen worden opgepakt.

1.3. Activiteiten in 2003

1. Innovatief waterbeheer De Betuwe

De in gang gezette activiteiten in De Betuwe zullen in 2003 moeten leiden tot de vorming van consortia, die met concrete pilots aan de slag gaan. Het opstarten van 2 à 3 pilots zal in de tweede helft van 2003 plaatsvinden. De uitvoering van deze pilots zal overwegend voor rekening komen van het belanghebbende bedrijfsleven en de rijks- en regionale overheden. Daarnaast kunnen in beperkte mate gelden vanuit InnovatieNetwerk worden ingezet om waar nodig processen te faciliteren. Hiervoor wordt 60.000 EUR gereserveerd.

2. Community of Practice "Ruimte voor water"

Deze Community zal in 2003 van start gaan. Aan de hand van de bovengenoemde praktijkcases zal worden gewerkt aan het neutraliseren van drie obstakels voor systeeminnovaties op het gebied van ruimte voor water:

1. Uitblijven van integrale financiering van integrale projecten
 2. Niet effectieve samenwerking waar het aan komt op (strategieën voor) uitvoering
 3. Bewust of onbewust niet effectief inzetten van beschikbaar (plan)instrumentarium
- Voor het faciliteren van de CoP in 2003 stellen de "founding fathers" elk een beperkte financiële bijdrage beschikbaar. InnovatieNetwerk reserveert hiervoor 15.000 EUR.

Watertafel

De Watertafel dient 4-5 innovatieve projecten te genereren, die door verschillende consortia zullen worden uitgevoerd. InnovatieNetwerk zal zich op dat moment beraden op haar rol bij de uitvoering van elk van deze projecten. In deze context zal een bedrag worden gereserveerd (8.000 EUR per project) om indien nodig ook in financiële zin een bijdrage te kunnen leveren. Tevens zal in 2003 worden bezien of een voortzetting van de Watertafel - de gezamenlijke arena van een aantal partijen in de waterwereld - gewenst is. Vooruitlopend hierop zal een bedrag van 15.000 EUR worden gereserveerd, overeenkomstig de huidige bijdrage vanuit InnovatieNetwerk.

ICES/KIS

Voorts zal het kabinet in 2003 een besluit nemen over de eventuele toewijzing van middelen in ICES/KIS-verband aan het businessplan Ruimte voor water/Waarden voor water. Bij positieve besluitvorming in ICES/KIS over het businessplan "Ruimte voor water/ Waarden van water" zal InnovatieNetwerk de activiteiten op het gebied van de drie subthema's onder "Leven met water" aanzienlijk kunnen uitbreiden. De kosten van deze activiteiten komen dan ten laste van het ICES/KIS budget.

2. Subthema Zoutwaterlandbouw en -natuur

2.1. Doel/ambitie

Het waterbeheer is erop gericht om verzilting tegen te gaan en zo de voorwaarden te scheppen voor de moderne landbouw, die uitsluitend is gebaseerd op zoet water. In Nederland zal de nieuwe strategie "water accommoderen" leiden tot een toename van de verzilting in de kustgebieden en de diepe polders.

In subtropische gebieden is verzilting een groot probleem, met name vanwege irrigatie van landbouwgronden met zeewater. De innovatieopgave is om - zowel in Nederland als elders - vormen van landbouw en natuur te ontwikkelen, die een duurzaam gebruik en beheer van verzilte gebieden mogelijk maken: van zoet- naar zoutwaterlandbouw en -natuur.

De te bereiken resultaten in 2006 kunnen als volgt worden samengevat:

1. Het thema "verzilting" is geagendeerd op de relevante beleidsagenda's van Nederlandse overheden (Rijk, provincie, waterschappen, LTO Nederland)
2. In Nederland is een innovatieprogramma "verzilting" ontwikkeld waarin vanuit verschillende functies nieuwe uitdagingen worden geformuleerd en uitgewerkt.
3. In internationale fora is het thema "verzilting" op de agenda geplaatst.

2.2. Terugblik 2002

1. Verzilting: landbouw en ecosysteemontwikkeling in Nederland (bijlage 3)

InnovatieNetwerk heeft een consortium van DHV en CLM opdracht gegeven in de nederlandse kustzone een aantal locaties te identificeren die zich zouden kunnen lenen voor pilots op het gebied van landbouw en ecosysteemontwikkeling. Het betrof niet uitsluitend fysieke locaties maar ook het identificeren of vormen van netwerken die de problematiek herkennen en hier energie in willen steken. Belangrijke stimulans voor discussies bleek het denken uit meerdere functiecombinaties en niet vanuit één functie (landbouw met de teelt van zee kraal) of natuur. Eind 2002 kunnen besluiten worden genomen over eventuele vervolgotrajecten.

2. Internationale contacten over verzilting en zoutwaterlandbouw

Eind 2001 bloeide een zeer interessant contact op tussen Indiase functionarissen en InnovatieNetwerk. Men bleek zeer goed op de hoogte van de verziltingsproblematiek in India en wereldwijd en was aangenaam getroffen door dit onderwerp aan te treffen als discussiepunt in Nederland. Er zijn notities uitgewisseld ter voorbereiding van besprekingen

over nieuwe speerpunten in bilaterale landbouwprogramma's tussen Nederland en India. Aangezien resultaten langs diplomatieke kanalen nog op zich laten wachten is ook geen voortgang geboekt bij het concretiseren van de samenwerking. Het onderwerp verzilting is wel opgenomen in een EU-programma over landgebruik in landen rond de Middellandse Zee. Ook dit lijkt een traject met een lange periode voor besluitvorming. Tenslotte zijn er plannen om het onderwerp "Verzilting" te agenderen in internationale fora. Daarvoor zijn recent (eind 2002) contacten gelegd met Wageningen UR en Global Water Forum.

Bovenstaande ervaringen leren dat het concretiseren van intenties tot vernieuwende samenwerking in internationaal verband vaak een lastige en moeizame aangelegenheid is, vanwege de trage besluitvorming op het politieke en diplomatieke niveau. De activiteiten van InnovatieNetwerk hebben zich tot nu toe beperkt tot een brede agendering van de verziltingsproblematiek en mogelijke oplossingsrichtingen in internationale fora.

2.3. Activiteiten in 2003

1. Verzilting: landbouw en ecosysteemontwikkeling in Nederland

De besluitvorming over de DHV-CLM rapportage is maatgevend voor de activiteiten in 2003. Er zal voorts op basis van dit rapport advies worden uitgebracht aan de directie DWK van LNV omdat deze directie aan InnovatieNetwerk heeft gevraagd programma-ideeën te ontwikkelen. Op basis van de eerste indicaties zullen er waarschijnlijk twee opties worden voorgelegd:

- a. het uitwerken van één van de fysieke locaties met een relevant breed netwerk;
- b. het doen ontwikkelen van een onderzoeksprogramma "Verzilting" waarin de in Nederland beschikbare kennis over dit onderwerp wordt gebundeld en ontwikkeld.

Voor onderdeel a. zal een bedrag van 25.000 EUR worden gereserveerd.

2. Internationale contacten over verzilting en zoutwaterlandbouw

Een gezamenlijk initiatief van Global Water Forum, Wageningen UR en InnovatieNetwerk is er op gericht om verzilting als thema te agenderen op het 3^e Wereld Water Forum in maart 2003 te Japan. Het onderwerp is door een Nederlandse mede-organisator ingebracht tijdens de World Water Council in Vietnam (oktober 2002). Tevens zal het onderwerp worden ingebracht tijdens een internationale workshop in Wageningen ter voorbereiding van de 3^e Wereld Water Forum. Deze workshop zal mede worden gefinancierd door InnovatieNetwerk. Hiervoor wordt een bedrag van 10.000 EUR gereserveerd.

3. Subthema Mari-/aquacultuur

3.1. Doel/ambitie

De belangrijkste benutting van aquatische biomassa wereldwijd is de visserij, gebaseerd op de principes van de jacht. Uitbreiding van de zeevisserij is om ecologische redenen geen optie. Maricultuur (de kweek van biomassa op zee) en aquacultuur (de productie van biomassa in gesloten zoet- of zoutwatersystemen) bieden op langere termijn meer perspectief. De innovatieopgave is het vergroten van de beschikbaarheid van aquatische biomassa door omschakeling van jacht naar teelt.

Maricultuur maakt mondiaal een sterke ontwikkeling door, met name in combinatie met off-shore activiteiten buiten kwetsbare en waardevolle kustwateren. In het Nederlandse kustgebied is de kweek van aquatische organismen nog weinig ontwikkeld, met uitzondering van schelpdieren aan de Zeeuwse kust en het Waddengebied.

Aquacultuur ofwel viskweek staat nog aan het begin. De uitdaging is om deze bedrijfstak duurzaam te ontwikkelen, zonder in de excessen van de bio-industrie te vervallen.

De te bereiken resultaten in 2006 kunnen als volgt worden samengevat:

- a) Mari-/aquacultuur staat op de beleids- en innovatie-agenda van overheden, bedrijven en kennisinstellingen.
- b) Er zijn aansprekende ontwerpen beschikbaar voor uiteenlopende vormen van mari-/aquacultuur, die op hun haalbaarheid zijn getoetst.
- c) Enkele consortia hebben kleinschalige pilots in gang gezet, geïnspireerd op genoemde ontwerpen.

3.2. Korte terugblik 2002

1. Ocean Farming (Bijlage 4)

De verkenning Ocean Farming, die wordt uitgevoerd in samenwerking met Stichting Toekomstbeeld der Techniek (STT), is nu ongeveer halverwege. In 2002 is op basis van interviews met tientallen stakeholders een startnotitie opgesteld. Vervolgens is een stuurgroep ingesteld en een drietal werkgroepen: één voor zeecultures, één voor estuariene gebieden en één voor gesloten systemen op land. Hierin is de kennis op deze terreinen samengebracht. De groepen hebben in 2003 gewerkt aan nieuwe ontwerpen voor de productie van aquatische biomassa, waar mogelijk in combinatie met andere functies, zoals energiewinning, recreatie en natuurontwikkeling.

2. Marine Park

Eind 2002 is door InnovatieNetwerk opdracht verleend aan onderzoekers van WageningenUR en RIKZ om één of meer innovatieve ontwerpen te maken voor een "Marine Park", een agroproductiepark op zee of in een estuarien basin. De productie van voedsel en energie door aquatische organismen staat hierin centraal. Dit ontwerptraject moet in maart 2003 worden afgerond met een publicatie en een workshop. De ontwerpen worden voorts benut in de verkenning Ocean Farming (zie hierboven).

3. Marktverkenning van producten uit mariene organismen

New Business Search en Development (NBS&D) heeft dit jaar het onderzoek naar de marktkansen van bepaalde toepassingen van mariene organismen afgerond. Om te beginnen is de veelheid van mogelijke toepassingen van een scala aan organismen in kaart gebracht via interviews met bedrijven en kennisinstellingen. Op basis van vooraf geformuleerde criteria zijn er drie toepassingen geselecteerd, die voor Nederlandse bedrijven een competitief voordeel op zouden kunnen leveren.

1. Algenfabriek, het opbouwen van een competentie in het industrieel kweken van algen
2. Bioremediatie van baggerslib met behulp van mariene organismen
3. Geïntegreerde bodemverbetering, -bemesting en gewasbescherming met mariene organismen, als alternatief voor de traditionele enkelvoudige oplossingen.

Vervolgens zijn de relevante bedrijven benaderd om hun belangstelling te peilen. Mariene biotechnologie wordt weliswaar gezien als belangwekkend en belangrijk gebied voor innovatie, maar de belangstelling van deze bedrijven bleek echter te gering om daadwerkelijk consortia te vormen die participeren in een vervolgfase. Veel bedrijven gaven aan dat het oppakken van de geschetste lijnen momenteel niet in hun strategie past. Een beperkt aantal was bereid om actief mee te denken, evenwel zonder directe financiële bijdrage. Derhalve is besloten om:

- a. het project af te ronden met de publicatie van de bevindingen;
- b. het onderwerp "mariene organismen" te handhaven op de agenda van InnovatieNetwerk in het kader van de toekomstverkenning Ocean Farming;
- c. geen direct vervolg te geven aan het marktonderzoek naar "mariene organismen" en de lijnen die daarin als mogelijk perspectiefvol naar voren komen.

4. Duurzame ontwikkeling en aquacultuur

De kweek van vis in meer of minder intensieve systemen is wereldwijd sterk in opkomst. Tevens is sprake van een groeiende kritiek op bepaalde vormen van visteelt. Daarbij gaat het

met name om milieu, voedselveiligheid, ruimtegebruik, dierenwelzijn en sociaal-economische effecten. De vraag is of en hoe de verschillende systemen zich op duurzame wijze kunnen ontwikkelen. Deze kwesties worden internationaal nog nauwelijks samenhangend gezien. InnovatieNetwerk heeft dit jaar een projectgroep geformeerd, die is belast met een haalbaarheidsstudie naar de organisatie van de eerste internationale conferentie op dit gebied. Bij een positief resultaat zal deze conferentie worden gehouden in 2004.

3.3. Activiteiten in 2003

1. Ocean Farming

De verkenning Ocean Farming zal eind 2003 wordt afgerond met een internationale conferentie en de presentatie van een boek, waarin de kennis op dit gebied is gebundeld. Naast een spin-off in de richting van onderzoeksprogramma's en nieuwe netwerken is het voor InnovatieNetwerk van belang dat één of meer voorbereidende trajecten voor pilots worden gestart. Dit betekent dat concreet moet worden ingezet op de vorming van consortia en de uitvoering van haalbaarheidsstudies voor bepaalde ontwerpen, gekoppeld aan concrete lokaties en partijen. Eén van de ontwerpen die in aanmerking zouden kunnen komen voor verdere concretisering en uitwerking is Marine park; dit afhankelijk van de interesse op basis van de eerste ontwerpschetsen. Om dit proces van pilotontwikkeling op gang te brengen zal InnovatieNetwerk in 2003 een bedrag van 50.000 EUR reserveren.

2. Duurzame ontwikkeling en aquacultuur

In 2003 zullen 3 internationale consortia worden benaderd om nieuwe ontwerpen te maken voor duurzame systemen van aquacultuur en deze vervolgens in te brengen op een internationale workshop met 15-20 vooraanstaande personen uit wetenschap, bedrijfsleven en overheden. Per ontwerp zal 10.000 EUR worden gereserveerd. Voor de organisatie van de conferentie wordt gebruik gemaakt van externe capaciteit. Hiervoor wordt een bedrag van 10.000 EUR gereserveerd.

Begroting thema "Leven met water" in 2003

<u>Activiteit</u>	<u>Raming (in € x 1.000, incl. BTW)</u>
Waterbeheer De Betuwe (vervolg via pilots)	60
Community of Practice	15
Watertafel	50
Zoutwaterlandbouw	
- nationale pilot	25
- internationale conferentie	10
Ocean Farming (voorbereiden pilots)	50
Aquacultuur en duurzaamheid	30
Nieuwe projecten (onvoorzien)	10

Totaal	250
	===

Bijlage 1

Projecttitel: Innovatief waterbeheer in De Betuwe: Veerkrachtig water loont!

Thema: Leven met Water Datum: 11 december 2003	
Doel project	De <i>doelstelling</i> van het voorgestelde project is het ontwikkelen van een of meer pilots om (ruimte voor) veerkrachtige watersystemen tot een kans te maken door deze te koppelen aan nieuwe economische waarden. De pilots hebben als doel de innovatieve richtingen te onderzoeken die invulling geven aan meervoudig ruimtegebruik en waterberging en zijn te typeren als ambitieus maar realistisch.
Systeem-innovatieve karakter?	Centraal staat de paradigmaverandering "van water keren naar water accommoderen", en de wijze waarop dit tot een kans gemaakt kan worden.
Looptijd	1 september 2002 - 1 juni 2003
Budget en financiers	InnovatieNetwerk 100.000 EUR Waterschap 10.000 EUR
Betrokken	Projectleider intern: De Wilt (InnovatieNetwerk) Projectleider extern: De Smit (DHV) Andere projectbetrokkenen: Hoekstra (CLM), Sloot (DLV), Van Dokkum (TNO)
Begeleiding project	Stuurgroep onder leiding van Blom (InnovatieNetwerk), met als deelnemers Kok (Waterschap Rivierenland), Augustijn (Provincie Gelderland), Koenen (GLTO), Pijls (Gelders Landschap). Secretaris De Wilt (InnovatieNetwerk)
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer; bij uitvoering regie op afstand.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> De volgende fasen kunnen worden onderscheiden. 0. Opstellen enthousiasmerend document voor bestuurders. 1. Bestuurlijk draagvlak (InnovatieNetwerk). Verwerven draagvlak bij de verantwoordelijke bestuurders in het zoekgebied. Resultaat: Commitment voor bestuurlijke medewerking. 2. Verkenning en scenario's. Verkennen van de maatschappelijke en fysieke omgeving en ontwikkelen van 2 à 3 perspectiefvolle scenario's. Resultaten: workshops, rapportage 3. Selectie en voorbereiden pilots. Identificeren en definiëren van pilots en pilotgebieden in de Betuwe met als vraagstelling: hoe kan met praktijkgericht ontwerpen en onderzoek duidelijk worden of innovatief meervoudig ruimtegebruik het ontwikkelen van een vitaal en duurzaam landelijk gebied met voldoende ruimte voor water bevordert? <i>Resultaat</i> Plannen voor pilots, incl. consortia van stakeholders.

Leerpunten	Hoe om te gaan met het spanningsveld tussen innovativiteit en draagvlak in de regio? Hoe kunnen we de bewoners goed laten participeren in creatieve ontwerptrajecten? Hoe werken de verschillende bestuurlijke gremia samen bij het creëren van ruimte voor pilots?
Communicatie	Intern: communicatie tussen begeleidingscommissie, projectteam en bewoners van het gebied wordt zorgvuldig geregistreerd. De leider van het projectteam is tevens lid van de begeleidingscommissie. Bewoners worden uitsluitend benaderd in overleg met de begeleidingscommissie. Extern: website, nieuwsbrief, workshops, lokale en nationale media.
Vervolg	1 á 2 concrete pilots, die in de tweede helft van 2003 kunnen starten.

Bijlage 2

Projecttitel: Watertafel

Thema: Leven met water Datum: 11 december 2002	
Doel project	De Watertafel heeft (voorlopig) als missie projecten te definiëren, te initiëren en uit te voeren die steunen op de afzonderlijke belangen van de deelnemers (marktpartijen en overheden) en die een duidelijke gemeenschappelijke meerwaarde (investeringen, financiering, opbrengsten) en maatschappelijke meerwaarde (duurzaamheid, meervoudig ruimtegebruik, ruimtelijke inrichting, veiligheid) hebben door onderlinge samenwerking bij de planvorming, inrichting, uitvoering en financiering.
Systeem-innovatieve karakter?	Betrokken organisaties delen de overtuiging dat duurzame watervoorziening op lange termijn een gemeenschappelijke aanpak vereist, ook al lopen de belangen op korte termijn soms uiteen. Door effectieve samspraak in de planfase en de uitvoering kan elk van de partijen en de maatschappij als geheel winst behalen.
Looptijd	Medio 2002 tot begin 2003.
Budget en financiers	Hydron 17.850 EURO De Stichtse Rijnlanden 17.850 EURO ANWB 5.950 EURO InnovatieNetwerk 17.850 EURO ----- Totaal 56.300 EURO
Betrokken	Projectleider intern: De Wilt Projectleider extern Van de Geijn Andere betrokkenen: Hillebrand (InnovatieNetwerk), vertegenwoordigers van bovengenoemde organisaties, daarnaast andere uit te nodigen partijen.
Begeleiding project	De Watertafel fungeert als klankbord voor de verschillende te entameren projecten.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Vanuit haar onafhankelijke positie legt InnovatieNetwerk gemakkelijk verbindingen tussen partijen (organiseren van verrassende ontmoetingen). Door haar expertise op het gebied van systeeminnovaties kan InnovatieNetwerk ook ideeën aanleveren voor de aanpak van de projecten.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> Er zijn twee fasen te onderscheiden in de ontwikkeling van de Watertafel: Fase 1 , het voorbereidingsinitiatief, moet tot de definitieve samenstelling van de Watertafel leiden en vervolgens tot, bij voorkeur 4 à 5, gedragen projectvoorstellen. Met een gedragen projectvoorstel wordt in dit verband bedoeld dat de bij het voorstel betrokken partijen akkoord zijn met de inhoud van de voorstellen en dat zij in principe bereid zijn om een samenwerkingsverband aan te gaan, en aan fase 2 te beginnen. In fase 2 , de projectrealisatie-fase, treden de samenwerkingsverbanden op als opdrachtgever voor de te ontwikkelen projecten, waarbij het opstellen van een plan van aanpak de eerste activiteit is. In het plan van aanpak worden allerhande zaken geregeld rondom de organisatie van het project, de planning, de beslispunten, etc.

	<p>Deze samenwerkingsverbanden verzorgen op basis van het plan van aanpak de projectfinanciering ten behoeve van de daadwerkelijke projectuitvoering.</p> <p><i>Resultaat</i> is een gedragen samenwerkingsplan waarin de tafelgenoten projecten inbrengen die door een gemeenschappelijke aanpak een aanzienlijke maatschappelijke en economische meerwaarde krijgen.</p>
Leerpunten	<p>Hoe kunnen we een transitie-arena zodanig inrichten dat deze zelf innovatieve projecten genereert en beheert?</p> <p>Welke processen spelen zich af tijdens “verrassende ontmoetingen” en hoe kunnen deze in goede banen worden geleid?</p>
Communicatie	<p>De Watertafel zal aan haar communicatie-uitingen de naam InnovatieNetwerk verbinden. Bij de voorbereiding en de start van de projecten zullen workshops worden gehouden.</p> <p>Tevens vindt een over-all rapportage plaats, waarin het proces en de projecten worden beschreven.</p>
Vervolg	<p>Na afronding van fasen 1 en 2 zijn er 4-5 vernieuwende projecten in uitvoering door verschillende consortia. In dit stadium zal de rol van InnovatieNetwerk nader worden gezien.</p>

Bijlage 3

Projecttitel: Verzilting: landbouw en ecosysteemontwikkeling in Nederland

Thema: Leven met Water, onderdeel Zoutwaterlandbouw en -natuur Datum: 2 oktober 2002	
Doel project	Verzilting agenderen als een wereldprobleem van grote importantie, het ontwikkelen van ideeën voor een aanpak om de Nederlandse kennispositie op dit onderwerp te versterken en in te zetten, alsmede denkbare initiatieven in Nederland te genereren om vanuit locaties in Nederland innovatieprogramma's te ontwikkelen.
Systeem-innovatieve karakter?	Verzilting bedreigt landbouwfuncties in west Nederland. Grote delen van de wereld kampen met verzilting en daardoor wordt de wereldvoedselvoorziening en lokale leefgemeenschappen op termijn bedreigd. Zoet water wordt steeds schaarser. Dit betekent dat verzilting niet meer kan worden afgedaan als een randverschijnsel maar dat het op de (wereld-)agenda moet worden geplaatst. Kennis over het omgaan met verzilting en zouttolerantie is veelal versnipperd en weinig toegankelijk. Er is een mind shift nodig om te zien dat verzilting meer dimensies heeft dan het tekort aan zoet water.
Looptijd	Eerste quick scan van de problematiek: 2000 Uitwerking van een plan van aanpak: 2001 Screening van pilots in Nederland: 2002 Programmaontwikkeling Nederland: 2003 Internationale survey: 2002-2003
Budget en financiers	Fase quick scan en eerste uitwerking: 20.000 Fase screening pilots in Nederland: 65.000 Vervolgstappen in Nederland: afhankelijk van besluitvorming Workshop in internationaal kader: 10.000 Deze bedragen zijn in 2002 toegewezen voor het gehele traject.
Betrokken	Projectteam: H.J. van Oosten (projectleider) Uitvoering screening pilots: DHV en CLM.
Begeleiding project	Tijdens quick scan en eerste uitwerking: kleine externe begeleidingsgroep fase screening pilots: taakgroep water. Internationaal: geen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk vervult de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met de omgeving. Vasthouden aan het zoek- en leerproces en de veranderingsopgaven voortkomend uit toekomstoriëntaties.

Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze</i></p> <ol style="list-style-type: none"> a. In brainstormen en bilaterale gesprekken in brede kring verzamelen van ideeën en inzichten en het creëren van inspirerende beelden. b. Selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken. c. Het laten opstellen van essays, startnotities en rapporten en het bespreken daarvan in expertmeetings. d. Het vergroten van de kring van belangstellenden uit verschillende kringen. <p><i>Resultaten</i></p> <p>De werkwijze heeft tot nu toe geleid tot gewaardeerde resultaten leidend tot een vervolgstap om te verkennen op welke wijze zowel in Nederland als wereldwijd inspirerende projecten zouden kunnen worden opgezet. De vervolgstap heeft nog niet tot aansprekende voorbeelden geleid.</p>
Leerpunten	<p>Door niet zoutwaterlandbouw als zodanig centraal te stellen maar verzilting als werkelijk wereldprobleem ontstond een boeiend perspectief op een andere benadering. Verzilting blijkt ook bij landbouw en natuur in Nederland een bespreekbaar issue.</p>
Communicatie	<p>De quick scan en achtergronddocumenten zijn zeer ruim verspreid en veelvuldig opgevraagd.</p>
Vervolg	<p>Sterk afhankelijk van de studie van DHV en CLM.</p>

Bijlage 4

Projecttitel: Ocean Farming – Duurzaam zeegebruik

Thema: Leven met water Datum: 11 december 2002	
Doel project	Deze verkenning is gericht op het in kaart brengen van de mogelijkheden voor het genereren van aquatische biomassa via mari- en aquacultuur voor voedsel en andere toepassingen. Daarbij zullen ook de mogelijkheden voor identificatie en winning van de afzonderlijke stoffen via mariene bioprocestechnologie worden nagegaan. Bij maricultuur zal tevens aandacht worden besteed aan de mogelijkheden voor combinaties met andere functies, zoals winning en opslag van energie, natuurontwikkeling en toerisme.
Systeem-innovatieve karakter?	Dit project is gericht op het realiseren van een paradigmaverandering, waarbij aquatische biomassa niet via visserij wordt gewonnen, maar via gerichte kweek wordt geproduceerd en vervolgens "geoogst". De teelt van aquatische biomassa vindt plaats in combinatie met andere functies. Om dit te realiseren is het proces zodanig ingericht dat "Neue Kombinationen" worden bevorderd.
Looptijd	1 september 2001 - 1 september 2003
Budget en financiers	STT EUR 136.000 InnovatieNetwerk EUR 91.000 COS EUR 68.000 ----- Totaal EUR 295.000 =====
Betrokken	De bijdrage van InnovatieNetwerk is reeds vrijwel volledig voldaan. Projectleider intern: De Wilt Projectleider extern: Luiten Andere betrokkenen: Kennisinstellingen: o.a. RIKZ, Wageningen UR, RIVO, IMSA, Van Hall Instituut, TNO-MEP, TNO-NITG, ECN, IMSA, VU, WL, RUG, RPB en STT Bedrijven: o.a. Nutreco, Nuon, Prins& Dingemanse, H2ID, ScropS NV, Productschap Vis, Boskalis, Simon Stevin, Fugro, Stevenshield, NeVeVi, Aquacultura, Fish Farm Yerseke en Seafarm. Overheden: o.a. LNV, VROM en Provincie Zeeland.
Begeleiding project	Voor de begeleiding van het project is een stuurgroep ingesteld onder leiding van Van Gelder, CvK in Zeeland. De stuurgroep komt in een periode van een jaar ca 4 keer bijeen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Medefinancier en adviseur op afstand.

<p>Werkwijze - resultaten</p>	<p><i>Werkwijze en resultaten:</i> De aanpak van het project bestaat uit verschillende fasen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Eerst wordt door de projectleider een startnotitie opgesteld. Deze bevat een globale oriëntatie op de inhoud van het project op basis van literatuuronderzoek, een webscan en enkele interviews. Naast een schets van relevante maatschappelijke en technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen op het gebied van Ocean Farming bevat de startnotitie een nadere afbakening van het project, zowel inhoudelijk als qua stakeholders. Voorts geeft de startnotitie aan welke bronnen in binnen- en buitenland zullen worden geraadpleegd. Tenslotte wordt de samenstelling van de te formeren stuurgroep en de indeling van de werkgroepen vermeld. 2. Na goedkeuring van de startnotitie door STT en InnovatieNetwerk gaat de stuurgroep aan de slag met de instelling van verschillende werkgroepen. De werkgroepen maken in onderlinge wisselwerking verschillende ontwerpen van systemen van Ocean Farming en maken inschattingen van de toekomstige perspectieven van de diverse voorbeeldontwerpen. Daarbij komen o.a. technische, economische, ecologische, ruimtelijke, sociale en ethische aspecten aan de orde. Eventueel kunnen kleinschalige haalbaarheidsstudies worden verricht. De projectleider fungeert als secretaris van de stuur- en werkgroepen. STT en InnovatieNetwerk leveren hun inbreng met name via de stuurgroep. 3. De informatie wordt gebundeld in een rapport onder redactie van de projectleider. Het rapport bevat voldoende informatie over de pro's en contra's van de verschillende ontwerpen om een weloverwogen besluit te kunnen nemen over het al dan niet starten van een of meer concrete kennisontwikkelings- en (systeem)innovatietrajecten. Het project wordt afgesloten met een (internationaal) symposium, waarin de resultaten van het project worden gepresenteerd. De stakeholders (overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen) zullen zich op dit symposium uitspreken over de bevindingen.
<p>Leerpunten</p>	<p>In welke mate kan het proces van kennisfusie, zoals hierboven geschetst, leiden tot innovatieve ontwerpen? In welke mate leidt de langdurige betrokkenheid van partijen (via een reeks workshops gedurende één jaar) tot een sterke verankering van het gedachtengoed van Ocean Farming bij de betreffende organisaties? In welke mate vergroot dit kennisfusieproces de kans op spin-off in de richting van concrete (pilot)projecten?</p>
<p>Communicatie</p>	<p>De verkenning wordt als boek gepubliceerd en op een landelijk symposium gepresenteerd aan de stakeholders. Dit symposium fungeert tevens als startpunt voor vervolgactiviteiten, in de zin van op te zetten kennisontwikkelings- en (systeem)innovatietrajecten.</p>
<p>Vervolg</p>	<p>STT en InnovatieNetwerk zullen in onderling overleg bezien wie welke vervolgactiviteiten op zich neemt.</p>

Agri Food Valley

1. Doel/ambitie

In het oorspronkelijke Plan van Aanpak van dit thema werd de ambitie geformuleerd om Nederland zich te (helpen) ontwikkelen tot een vooraanstaand kennis- en innovatiecentrum op het gebied van voedsel. Deze ambitie raakt de verwerkende industrie, maar ook de overheid, de consument én de burger alsmede maatschappelijke organisaties.

Bovendien werd vastgesteld dat, wil deze ambitie kunnen worden waargemaakt, expertise en kennis uit aanpalende domeinen binnen de landbouw hierbij moet worden betrokken. Gedacht wordt dan in het bijzonder aan de sterke positie van de sierteeltsector en delen van de glastuinbouw, waarvan de voedingssector zou kunnen leren. Deze samenvoeging heeft geleid tot het formuleren van de bredere titel "Agri Food Valley" voor dit thema.

Vastgesteld werd dat het thema zal focussen op de aandachtspunten i. economische structuurversterking, ii. versterking van de Kennis- en Innovatie-Structuur en iii. aandacht voor inhoudelijke onderwerpen. In de Taakgroep werd vervolgens besloten tot het uitvoeren van een aantal concrete acties die hieronder nader zijn omschreven.

2. Korte terugblik 2002

1. In het jaar 2002 is een proces gestart dat moet leiden tot een onafhankelijk communicatieplatform over voedsel en voeding. Dit platform moet leiden tot de gewenste uitwisseling van kennis en ervaring, van verwachtingen en waarderingen, en dat relevante partijen met elkaar in contact komen. In het kader hiervan is een groot aantal mensen gehoord ten aanzien van hun wensen die zij hebben op het vlak van kennis over voedsel en de vorm van communicatie, die de burger/consument daarbij op prijs stelt. Daarvoor werden het afgelopen jaar de volgende activiteiten ontplooid of worden binnenkort nog ondernomen:

- Startconferentie met een 40-tal professionals in Amsterdam;
- Workshop tijdens een Scholierenconferentie in Wageningen (50 VWO-leerlingen);
- Workshop met 50 HAVO-scholieren in Warnsveld;
- Workshop met 50 VMBO-scholieren in Wageningen;
- Workshop met 25 moeders (ouders) in Utrecht;
- Workshop met 25 ouderen in Driebergen;
- Slotbijeenkomst met communicatiedeskundigen in Amsterdam.

2. Begonnen werd verder met een benchmark-analyse (van delen) van de voedingssector ten opzichte van de sierteeltsector. Deze studie bevindt zich in de fase dat de eerste resultaten binnenkort ter beschikking zullen komen. Het project verloopt volgens planning. Het resultaat van de studie levert antwoord op de volgende vragen:

- welke ketens in de agro-food sector zijn als gedifferentieerd en welke zijn als geïntegreerd te typeren;
- welke ketens hebben de meeste innovaties vertoond in de afgelopen 10 jaren;
- wat zijn de verklarende factoren voor de mate van innovativiteit van een bedrijf of keten;
- is het mogelijk om te leren van andere ketens wat betreft innovatiemanagement.

Met behulp van deze gegevens wordt een innovatielandkaart opgesteld. Deze zal worden gebruikt om sterke gebieden te traceren en activiteiten te definiëren, die tot versterking van de innovatiekracht van de voedingssector kunnen leiden.

3. Een aanzet is geleverd tot een project dat een analyse zal opleveren van de sterkten en zwakten van de Nederlandse voedingssector (anders dan innovatiekracht) in relatie tot de regiefunctie, die de sector ambieert (SWOT).

4. Na een moeilijke start is door Rijnconsult in de loop van dit jaar een concept versie van een rapport uitgebracht, dat dieper ingaat op de uitwerking van de definitie en operationalisering van het begrip regie-functie, daarbij gebruik makend van de analyse van de wijze waarop andere bedrijven erin geslaagd zijn een sterke (internationale) positie op te bouwen. Het concept-rapport met de voorgestelde acties wordt ondertussen gebruikt voor de opstelling van het Businessplan Transitie Duurzame Landbouw en is in die zin al nuttig gebleken. In een workshop met professionals zal het concept worden getoetst, waarna een aantal actieplannen kunnen worden doorontwikkeld.

5. In 2002 werd een rapport opgesteld over de mogelijke problematiek rond de accumulatie van biologisch actieve verbindingen in Functional Foods. Momenteel wordt een essay samen met een aantal heldere en communicabele aanbevelingen opgesteld op basis van de twee nu ter beschikking staande rapporten over Functional Foods. Dit essay heeft als doel weer aandacht te vragen voor de verschillende (niet technologische) aspecten die te maken hebben met Functional Foods. Ondertussen heeft de Gezondheidsraad een aantal aanbevelingen overgenomen.

Onderdelen van deze onderwerpen, en in het bijzonder het onderwerp “interactief communicatieplatform” staan in nauwe relatie tot de onderwerpen, die binnen de ICES/KIS Expression of Interest “Food Delta” werden benoemd en uitgewerkt.

6. Opzet businessplan Voeding en Voedselintegriteit. Uit de CPB-beoordeling en uit informatie uit andere bronnen bleek, dat de beschreven onderwerpen in de Expression of Interest “Food Delta” uitwerking tot een businessplan rechtvaardigden. InnovatieNetwerk is echter verregaande samenwerking overeengekomen met de coördinatoren van andere Eol's op het gebied van voedsel met het doel een breedgedragen businessplan voor een ICES/KIS-voorstel “Voeding en voedselintegriteit” op te stellen.

De uitvoering hiervan ligt in handen van een projectgroep, bestaande uit Tummers, Huizing en het adviesbureau Prisma & Partner (Vasbinder en Groen). De laatsten verzorgen de rapportages en de terugkoppeling met verschillende deelnemers uit de doelgroepen alsmede de potentiële stakeholders. Verder is een stuurgroep samengesteld onder voorzitterschap van Tummers, waarin verschillende potentiële stakeholders en een tweetal adviseurs zitting hebben.

Een eerste notitie over het “ideale voedselsysteem” werd opgesteld naar aanleiding van een aantal gesprekken met leden van de stuurgroep en vele andere partijen in de voedingssector en aanverwante gebieden. Deze notitie geeft een overzicht van voorlopige thema's en kennisvragen. De notitie is voorgelegd aan zo'n 40 bedrijven in en rond de voedingssector met het verzoek de verschillende onderwerpen te prioriteren en eventueel aanvullingen te geven. Op deze oproep wordt positief en constructief gereageerd. De VAI werd bereid gevonden namen van sleutelpersonen van verschillende bedrijven aan te leveren.

Op 16 juli 2002 is een bijeenkomst georganiseerd met verschillende potentiële stakeholders uit de kennisinfrastructuur. Verschillende thema's werden gepresenteerd door de trekkers. De trekkers die vrijwel allen uit de β -hoek komen zullen deze vervolgens samen met een partner uit de γ -hoek uitwerken. Tenslotte werd het volgende tijdschema geaccordeerd:

- Invulling thema's en formuleren van eerste projecten: deadline 26 juli 2002
- Themabeschrijvingen met voorbeeldprojecten worden voorgelegd aan vragers met het verzoek de projecten aan te vullen en te prioriteren: deadline 16 augustus
- Op basis van de reacties het samenstellen van de kennisagenda die de inhoudelijke basis vormt voor het businessplan: deadline 30 augustus
- Uitwerken projectvoorstellen tbv peer review: deadline 13 september
- Definitieve vaststelling kennisagenda door gebruikers: deadline 4 oktober

Bij de deelnemers waren geen potentiële concurrenten, die aan een ander businessplan op het terrein van voedsel en voedselintegriteit zouden werken, bekend.

Op 20 augustus kwam de stuurgroep Voeding & Voedselintegriteit voor de eerste keer bijeen onder voorzitterschap van de heer Tummers. De heer Vasbinder verzorgde een presentatie over de aanloop tot het businessplan, de uitgangspunten en de aanpak, werkwijze, vorm van de ICES/KIS beoordeling en het tijdschema voor het vervolg tot de indiening van het plan medio december. De heer Groen presenteerde de stand van zaken rond de inhoudelijke aspecten van het businessplan. Navolgende discussie leverde de volgende standpunten op:

- Zowel in de inhoudelijke als in de communicatieve sfeer mag de inhoud van het businessplan geen “technocratisch” karakter hebben
- Aandacht voor gamma aspecten zoals emoties, belevenis, relatie tussen waarden en normen en morele keuzes, pluriformiteit in de samenleving moet duidelijk naar voren komen
- Trekkers zullen om deze reden elk een counterpart buiten hun eigen discipline zoeken
- Tussen de drie technische en de drie gamma-achtige thema’s moet integratie en samenhang worden gerealiseerd

De volgende acties werden verder vastgesteld:

- Een drietal buitenstaanders wordt uitgenodigd om in een “confrontatie” met de trekkers de inhoud-in-wording van het businessplan kritisch te beoordelen op de aspecten pluriformiteit, waarden en morele keuzes en internationalisatie
- Een tweede feedback ronde wordt gehouden met alle betrokken bedrijven en andere kennisafnemers
- Tenslotte wordt een bijeenkomst tussen trekkers en bedrijven georganiseerd om te toetsen of de inhoud van het businessplan spoort met de kennisvragen

Nadrukkelijk werd gevraagd om een aantal indicatoren waarmee de voortgang en de realisatie van de gestelde doelen van het programma kan worden getoetst.

Er is een duidelijk besef van de krapte in het tijdschema. De leden van de stuurgroep is gevraagd al te beginnen met het opbouwen van een breed draagvlak voor het beoogde programma.

3. Activiteiten 2003

3.1. Voortgang lopende projecten

Een deel van de hierboven vermelde projecten zal in 2003 nader worden uitgewerkt. Voor een uitgebreide beschrijving van de voorgestelde activiteiten wordt verwezen naar de bijlagen. Een verkorte beschrijving gaat hierbij:

1. Communicatieplatform (Food Delta)

Dit onderwerp werd geprioriteerd omdat het ondermeer een basis kon leveren voor de opzet en onderdelen van het te ontwikkelen ICES/KIS business plan. Hoewel het programma volgens planning verloopt, blijkt de praktijk om mensen, die niet als professionals met voedsel te maken te hebben bij het proces te betrekken, weerspannig. Er bestaat op diverse plaatsen belangstelling voor de uitkomsten van deze activiteit. De resultaten van de integratieslag van de deelprojecten, die in 2002 werden georganiseerd zal een overzicht opleveren van de vragen, die leven binnen de verschillende doorsneden van de maatschappij op het gebied van voeding. Verder wordt zichtbaar welke vormen van communicatie over voeding door de consument wenselijk en nuttig worden geacht. Met gebruikmaking van deze gegevens wordt een eerste blauwdruk van het communicatieplatform opgesteld.

Als vervolgacties worden voorzien:

1. Een vergelijking van de blauwdruk met de verschillende vormen van communicatie, die op het gebied van voeding of aanpalende activiteiten al gaande zijn. Hieruit volgt of aansluiting

met bestaande organisaties mogelijk is, dan wel moet worden overgegaan tot de vorming van een nieuwe organisatie waarvoor dan een trekker moet worden gevonden.

- **Resultaat:** omgevingsanalyse en set van aanbevelingen, op te leveren 2^e kwartaal 2003
2. In beide gevallen zal een businessplan met een financieringsparagraaf moeten worden opgesteld. Voorgesteld wordt hiervoor een externe groep van deskundigen in te schakelen.
 - **Resultaat:** businessplan van het voorziene communicatieplatform, op te leveren 3^e kwartaal 2003
 3. Na het gereedkomen van het businessplan zal eerst het financieringsplan nader worden uitgewerkt. In het verlengde hiervan wordt een aantal mogelijke financiers voor het communicatieplatform gedefinieerd en aangezocht.
 - **Resultaat:** operationeel plan van voor financiering communicatieplatform en overzicht van potentiële financiers, op te leveren 4^e kwartaal 2003.

2. Analyse voedingssector

Doelstelling hier is een aantal partijen bijeen te brengen (VAI, VIGEF, Senter, AKK), die aan een gerenommeerde instelling (PWC, ADL, NYFER) met gebruikmaking van ondermeer de informatie van VAI, VIGEF en Senter (WBSO) de opdracht kunnen verstrekken een gezaghebbende analyse gepaard gaande aan een aantal aanbevelingen op te stellen. De planning om in de loop van 2002 al met dit onderzoek te starten bleek niet haalbaar. Ondertussen zijn de genoemde partijen wel bereid gevonden mee te werken.

Het uiteindelijke doel van dit project is tweeledig:

1. Het is er op gericht in beeld te brengen hoe de voedingssector er in economische zin voor staat en in kaart te brengen wat het lerend en innoverend vermogen van deze sector is.

Resultaat:

- een studie naar analogie van de studie, die enige jaren geleden werd uitgevoerd door A.T. Kearny voor de primaire sectoren in de landbouw, op te leveren 4^e kwartaal 2003;
 - een aantal aanbevelingen, die dienen te resulteren in een aantal concrete acties, op te leveren 4^e kwartaal 2003.
2. De resultaten van de studie worden ingezet voor communicatieve en opiniërende acties en is er sterk op gericht om hernieuwde aandacht te vragen voor de noodzaak tot krachtige stimulering van deze van oudsher sterke economische activiteit binnen Nederland.

Resultaat: communicatieoffensief.

3. Risicoperceptie i.r.t. voedsel

Het project zal er op zijn gericht om binnen Nederland een quick scan uit te voeren naar de beleving van de consument ten aanzien van voedselintegriteit. Afhankelijk van de resultaten uit dit onderzoek zal een verdere richting aan het onderwerp worden gegeven.

Resultaat: quick-scan of essay, op te leveren 2e kwartaal 2003

3.2. Nieuwe initiatieven

Project Risicoperceptie in relatie tot voedsel

Voedselcrises schaden het vertrouwen van de consument in de voedingssector, maar onduidelijk is wat hiervan de consequenties zijn. Dit geldt niet alleen voor de Nederlandse situatie maar het speelt in het gehele gebied waar de Nederlandse voedingssector zijn producten af wil zetten. Als Nederland echter de ambitie wil waarmaken om op het gebied van voeding een regierol binnen Europa of zelfs daarbuiten te gaan spelen, dan zal het van groot belang zijn de beleving van de consument ten aanzien van voedselintegriteit op internationale schaal te kennen. Hierin hoort bij voorbeeld ook aandacht voor genomics te worden meegenomen, hoewel het niet het primaire aandachtsveld van deze studie kan zijn. Het ondertussen binnen Agri Food Valley afgeronde project, dat de mogelijke problematiek van accumulatie van biologisch actieve stoffen in ons voedselpakket als onderwerp had, raakt dit onderwerp evenzeer. Momenteel is ook voor het optreden van accumulatie nog volstrekt onbekend wat hiervan op de lange termijn de consequenties zijn. Evenals dat voor

medicijngebruik het geval is, zou hiervoor bij voorbeeld een betaalbaar signaleringssysteem moeten worden opgezet.

Het project zal er allereerst op zijn gericht om binnen Nederland een quick scan uit te voeren naar de beleving van de consument ten aanzien van voedselintegriteit. Afhankelijk van de resultaten uit dit onderzoek zal een verdere richting aan het onderwerp worden gegeven.

Er worden voorlopig drie deelactiviteiten voorzien, respectievelijk:

- Rapportage state-of-the art. Quick scan van reeds uitgevoerde studies over dit onderwerp, uit te voeren door een Universitaire groep.
- Definitiefase. Formuleren van lacunes in de kennis via consultering van mensen uit verschillende maatschappelijke doorsneden (via workshops) leidend tot een rapport dat voor verdere verspreiding geschikt is. De resultaten worden verwerkt tot een publicatie die geschikt is voor brede verspreiding en tot een activiteitenplan.
- Uitvoering activiteitenplan (nog nader te definiëren).

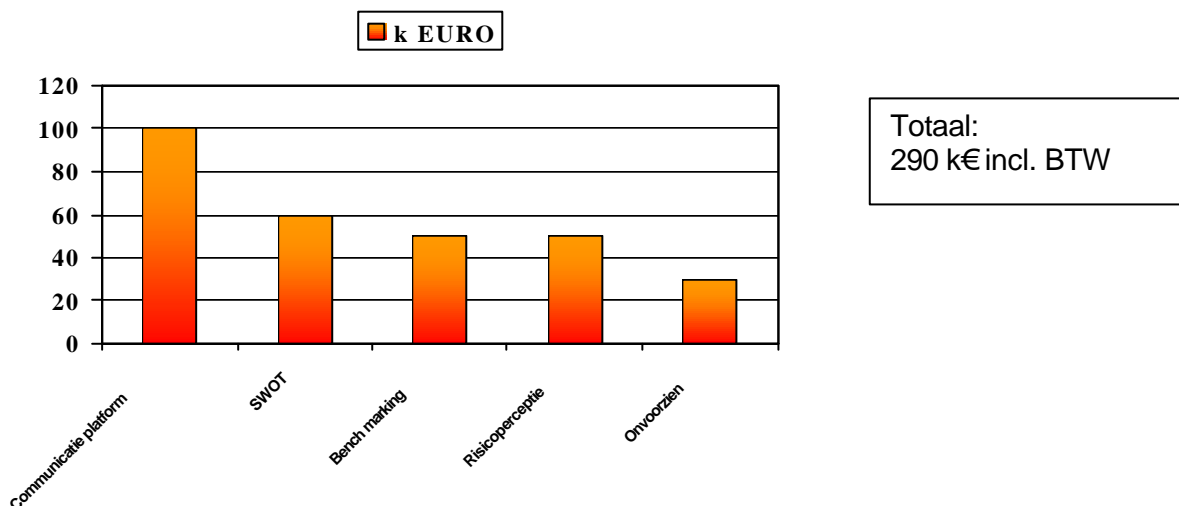
Beide studies worden onderling nauw op elkaar afgestemd en gaan leiden tot een integraal eindrapport met aanbevelingen voor operationele plannen.

Met de Raad voor het Gezondheidsonderzoek (RGO) zal worden overlegd of dit onderwerp aanleiding kan vormen tot samenwerking.

Voor de uitvoering van dit onderdeel wordt 50 k€ voorzien.

4. Begroting over 2003

Samenvattend wordt de volgende begroting voorgesteld over 2003:

Bijlage 1

Projecttitel: Communicatieplatform Food Delta

Thema: Agri Food Valley Datum: 9 december 2002	
Doel project	<p>Realisatie van een communicatieplatform over voeding en voedsel, in de vorm van een <i>“onafhankelijk orgaan voor een intensieve en open uitwisseling van beleving, gevoelens, ervaring en kennis van en over voedsel en voeding, tussen burgers, overheid, industrie en kennisinstellingen”</i>. Dit zal leiden tot het opzetten van een virtueel plein, beurs, vrijplaats, plaza of ontmoetingscentrum, waar iedereen, die met kennis, informatie en innovatie van voedsel te maken heeft, elkaar kan ontmoeten. Een dergelijk platform wordt door de Ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), Economische Zaken (EZ) en Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) op hoge prijs gesteld. Het moet voorzien in het aanbieden van onafhankelijke en relevante informatie over voeding en voedsel eerst in het bijzonder aan de burger, maar in een later stadium aan eenieder, die daarin is geïnteresseerd. Deze aanpak wordt ook door de Consumentenbond en het bedrijfsleven gepropageerd.</p> <p>De toegevoegde waarde van het platform komt voort uit de volgende activiteiten:</p> <ul style="list-style-type: none">• het inventariseren van kennis;• het bieden van een plaats voor uitwisseling en communicatie van kennis en expertise;• het faciliteren van de projecten, die voortvloeien uit de “Plaza-ontmoetingen”;• het verwezenlijken van nieuwe inspirerende ideeën;• het experimenteren met de ontwikkeling en overdracht van kennis.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Het project beoogt een open uitwisseling van informatie over voeding met als uiteindelijk doel het vertrouwen van de consumerende burger in ons dagelijks voedsel te herstellen. Dit vraagt om betrokkenheid van een veelheid van deelnemers uit een veelheid van organisaties (meestal professionals) die elkaar meestal niet ontmoeten. Ook echter mag betrokkenheid en deelname door de individuele burger beslist niet worden vergeten.</p> <p>Een belangrijk aspect dat op gespannen voet staat met de doelstellingen is de waarneming dat de Nederlandse burger amper lijkt geïnteresseerd in de diverse aspecten van ons voedsel, anders dan die veroorzaakt door schandalen en negatieve beeldvorming. De activiteiten zullen dan ook moeten bijdragen in een toename van de interesse in de positieve elementen van onze voeding.</p> <p>De doelstelling kan zich tenslotte laten beschrijven in de volgende one-liners:</p> <ul style="list-style-type: none">• voedsel vol vertrouwen• eten zonder zorgen
Looptijd	2001-2005
Budget en financiers	InnovatieNetwerk: k€ 100 (over 2003)
Betrokken	<p>Projectleider intern: Dr. H.J. Huizing. Andere projectmedewerkers intern : M. Souwer. Projectleider extern: afhankelijk van type deelopdracht. Andere projectbetrokkenen: nog nader vast te stellen (betrokkenen tot dusverre waren Pierre Wind via Men at Work, adviesbureau Willems en Van den Wildenberg, communicatiebureau Siemes en Partner, CREON Advies, Rijks Universiteit Utrecht,</p>

	Wageningen Universiteit, De Kniphoeck, scholengemeenschap Pantarijn Wageningen, Isendoorn College Warnsveld, Felix Meurders via de VARA). Andere deelnemers: In het project zijn steeds wisselende groepen ingezet met in totaal een 250-tal organisaties en onafhankelijke personen; er wordt naar gestreefd het netwerk voortdurend te vergroten.
Begeleiding project	(Deel)projecten worden begeleid door de interne projectleider en de resultaten worden getoetst door een kleine groep betrokkenen. Het eindresultaat van elk (deel)project wordt voorgelegd aan de Taakgroep Agri Food Valley.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Aanjager en initiator
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze:</i> Voor de uiteindelijke opzet en realisatie van dit communicatieplatform wordt een viertal hoofdopdrachten voorzien: 1. Uitwerking van de meest geschikte vorm van "Food Delta" 2. Uitwerking van een Businessplan 3. Fund raising 4. Implementatie <i>Resultaat:</i> 1. omgevingsanalyse en set van aanbevelingen, op te leveren 2 ^e kwartaal 2003 2. businessplan van het voorziene communicatieplatform, op te leveren 3 ^e kwartaal 2003 3. operationeel plan van voor financiering communicatieplatform en overzicht van potentiële financiers, op te leveren 4 ^e kwartaal 2003.
Leerpunten	De centrale vraag in dit project is in dit stadium hoe een onafhankelijk platform vorm kan worden gegeven. Slechts wanneer deze vraag is beantwoord (overigens wordt niet gestreefd naar een uitputtende beantwoording hiervan), kan tot realisatie van een vorm van communicatieplatform worden overgegaan.
Communicatie	Het project heeft communicatie tot doelstelling. Alle (deel)activiteiten en de resultaten ervan worden breed verspreid. Waar mogelijk benutting van publieke media.
Vervolg	Ja. De resultaten van de integratieslag van de deelprojecten, die in 2002 werden georganiseerd zal een overzicht opleveren van de vragen, die leven binnen de verschillende doorsneden van de maatschappij op het gebied van voeding. Verder wordt zichtbaar welke vormen van communicatie over voeding door de consument wenselijk en nuttig worden geacht. Actie 1: Met gebruikmaking van deze gegevens wordt een eerste blauwdruk van het communicatieplatform opgesteld. Voorgesteld wordt om deze blauwdruk te vergelijken met de verschillende vormen van communicatie, die op het gebied van voeding of aanpalende activiteiten al gaande zijn. Hieruit volgt of aansluiting met bestaande organisaties mogelijk is, dan wel moet worden overgegaan tot de vorming van een nieuwe organisatie waarvoor dan een trekker moet worden gevonden. Actie 2: In beide gevallen zal een businessplan met een financieringsparagraaf moeten worden opgesteld. Voorgesteld wordt hiervoor een externe groep van deskundigen in te schakelen.

	<p>Actie 3: Na het gereedkomen van het businessplan zal het financieringsplan nader worden uitgewerkt. In het verlengde hiervan wordt een aantal mogelijke financiers voor het communicatieplatform gedefinieerd en aangezocht.</p>
--	---

Bijlage 2

Projecttitel: Risicoperceptie i.r.t. Voedsel

Thema: Agri Food Valley Datum: 9 december 2002	
Doel project	<p>Voedselcrises schaden het vertrouwen van de consument in de voedingssector, maar onduidelijk is wat hiervan de consequenties zijn. Dit geldt niet alleen voor de Nederlandse situatie maar het speelt in het gehele gebied waar de Nederlandse voedingssector zijn producten af wil zetten. Als Nederland echter de ambitie wil waarmaken om op het gebied van voeding een regierol binnen Europa of zelfs daarbuiten te gaan spelen, dan zal het van groot belang zijn de beleving van de consument ten aanzien van voedselintegriteit op internationale schaal te kennen. Hierin hoort ook aandacht voor genomics te worden meegenomen, hoewel het niet het primaire aandachtsveld van deze studie kan zijn.</p> <p>Het ondertussen binnen Agri Food Valley afgeronde project, dat de mogelijke problematiek van accumulatie van biologisch actieve stoffen in ons voedselpakket als onderwerp had, raakt dit onderwerp evenzeer. Momenteel is ook voor het optreden van accumulatie nog volstrekt onbekend wat hiervan op de lange termijn de consequenties zijn. Evenals dat voor medicijngebruik het geval is, zou hiervoor bijvoorbeeld een betaalbaar signaleringssysteem moeten worden opgezet.</p> <p>Het project zal er allereerst op zijn gericht om binnen Nederland een quick scan uit te voeren naar de beleving van de consument ten aanzien van voedselintegriteit. Afhankelijk van de resultaten uit dit onderzoek zal verder richting aan het onderwerp worden gegeven.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>De resultaten van een onderzoek naar risicoperceptie zullen een beeld geven van de denkpatronen die op dit terrein (voorlopig eerst) bij de Nederlandse consument leven. Uiteraard worden er verschillen verwacht binnen, maar vooral tussen verschillende demografische groepen in onze maatschappij. Maar uiteraard ook tussen vertegenwoordigers die verbonden zijn aan organisaties binnen de vier hoekstenen van onze maatschappij: bedrijfsleven, overheid, maatschappelijke organisaties en kennis infrastructuur. Door de verschillende geledingen met elkaar te confronteren wordt verwacht dat het onderwerp scherper kan worden gedefinieerd en dat er zicht komt in de standpunten van de betrokkenen in dit veld. Het project is daarmee vooral eerst inventariserend en opiniërend van aard. Wanneer blijkt dat daartoe behoefte bestaat, worden verdere, nu nog niet nader te omschrijven, activiteiten ontwikkeld.</p>
Looptijd	2003 tot 2004.
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 50 (voor 2003)
Betrokken	Projectleider intern : Dr. H.J.Huizing Andere projectmedewerkers intern: Ir. N.J. Beun Projectleider extern : nog niet bekend Andere projectbetrokkenen : idem Andere deelnemers : idem
Begeleiding project	De Taakgroep Agri Food Valley zal voorlopig functioneren als stuurgroep.
Rol/functie	Initiatiefnemer en stimulator.

Innovatie- Netwerk	
Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze</i> De volgende drie deelactiviteiten worden voorzien:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Rapportage state-of-the art. Quick-scan van reeds uitgevoerde studies over dit onderwerp, uit te voeren door een Universitaire groep. 2. Definitie-fase. Formuleren van lacunes in de kennis via consultering van mensen uit verschillende maatschappelijke doorsneden leidend tot een rapport dat voor verdere verspreiding geschikt is. De resultaten worden verwerkt tot een publicatie die geschikt is voor brede verspreiding en tot een activiteitenplan. 3. Uitvoering activiteitenplan (nog nader te definiëren). <p>Beide studies worden onderling nauw op elkaar afgestemd en gaan leiden tot een integraal eindrapport.</p> <p><i>Resultaat</i> Quick-scan of essay, op te leveren 2e kwartaal; overige acties nog nader te definiëren.</p>
Leerpunten	<p>Het project geeft inzicht in de maatschappelijke vragen die op dit moment op dit terrein leven en levert in die vorm een ijkpunt op. Wanneer wordt besloten tot het in gang zetten van een aantal activiteiten op dit terrein, zal regelmatig door het houden van terugkoppel-bijeenkomsten worden gecontroleerd of en in welke mate gewenste veranderingen zijn waar te nemen.</p>
Communicatie	<p>De studie zal in eerste instantie een wetenschappelijk karakter hebben en minder geschikt zijn voor een brede verspreiding. Na combinatie met de resultaten van de definitie-fase kan het volledige pakket van informatie worden uitgewerkt tot een aansprekend en communicabel document.</p>
Vervolg	<p>Vermoedelijk ja. Indien daartoe aanleiding bestaat, worden de vastgestelde aanbevelingen uitgevoerd na de uitwerking tot een operationeel plan. Uiteindelijk zal dit een goed beeld opleveren over hoe de Europese consument denkt over risico's in relatie tot voeding en, in het geval dat het beeld negatief uitvalt, hoe dat is te verbeteren.</p>

Bijlage 3

Projecttitel: **Analyse voedingssector** (in aansluiting op een in 2002 uitgevoerde benchmark-studie van de voedingssector ten opzichte van de sierteeltsector)

Thema: Agri Food Valley Datum: 9 december 2002	
Doel project	<p>Zonder ingrijpende innovatieve oplossingen dreigt (een belangrijk deel van) de Nederlandse voedingssector haar bestaansrecht te verliezen en in omvang te marginaliseren. Alleen een integrale aanpak van de huidige problemen kan een trendbreuk forceren voor het veiligstellen van de economische- en kennispositie.</p> <p>Het uiteindelijke doel van dit project is meerledig:</p> <ul style="list-style-type: none">• Het is er op gericht in beeld te brengen hoe de voedingssector ervoor staat en in kaart te brengen wat het lerend en innoverend vermogen van deze sector is. Daarmee komt deze studie voor een deel overeen met de studie, die enige jaren geleden werd uitgevoerd door A.T. Kearny voor de primaire sectoren in de landbouw.• Uit de resultaten zullen aanbevelingen volgen, die dienen te resulteren in een aantal concrete acties.• De studie wordt primair ingezet voor communicatieve en opiniërende acties en is er sterk op gericht om hernieuwde aandacht te vragen voor de noodzaak tot krachtige stimulering van deze van oudsher sterke economische activiteit binnen Nederland.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Het idee leeft, dat de veranderende omstandigheden onder invloed van een verdergaande globalisering, maar niet in het minst ook de veranderende situatie binnen Europa, vragen om een herpositionering van en binnen de sector. Daar is in veel gevallen niet alleen een nieuwe bedrijfsstrategie en een nieuw overheidsbeleid voor nodig. Het vraagt in toenemende mate om de noodzaak van een systeeminnovatie, die alle partijen in het productie- en kennisdomein raakt. Aan de basis van een noodzakelijke transitie ligt echter eerst altijd een duidelijke herkenning en erkenning van de noodzaak tot zo'n transitie. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van het neerzetten van een goed beeld van de toestand waarin de sector verkeert, of in andere woorden een interne analyse van de sterkten en de zwakten van de sector. Het voorhanden hebben van een dergelijke analyse legt de weg open naar het zichtbaar en communicabel maken van de situatie waarin de sector zich bevindt. Vervolgens kunnen vanuit die situatie acties worden aangewezen, die uiteindelijk moeten leiden tot minstens een consolidatie, maar beter nog een verdere versterking van deze sector.</p> <p>De doelstelling focust voornamelijk op de driehoek bedrijfsleven, overheid en Kennis Infra Structuur. Zijdelings wordt wel geraakt aan maatschappelijke issues (werkgelegenheid, focus van de voedingssector op maatschappelijke trends evenals waarden en normen).</p>
Looptijd	2003 tot 2004.

Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 110 (voor 2003) Rabo k€ 25 p.m. VAI (kapitalisering van menskracht)
Betrokken	Projectleider intern: Dr. H.J.Huizing Andere projectmedewerkers intern: n.v.t. Projectleider extern: VAI Andere projectbetrokkenen: Wageningen Universiteit, Rabo Andere deelnemers:
Begeleiding project	Stuurgroep (nog in te stellen). De Taakgroep Agri Food Valley heeft tot nu toe gefunctioneerd als stuurgroep.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer en stimulator.
Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze:</i></p> <p>Twee deelstudies worden uitgevoerd:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Door gebruikmaking van een gedetailleerde scan van de voedingssector (jaarverslagen, bedrijfseconomische analyses, e.d.) wordt in beeld gebracht hoe de voedingssector in de afgelopen jaren heeft gefunctioneerd en wat de verwachtingen zullen zijn (omzetverwachtingen, winstprognoses, investeringsniveaus, etc.). 2. Aangevuld met gegevens uit een aantal enquêtes wordt een innovatielandkaart opgesteld, waarin staat aangegeven in welke (gedifferentieerde dan wel geïntegreerde) ketens de mate van innovativiteit het grootst is en waar nog een duidelijke kennisbehoefte aanwezig is. De landkaart wordt gebruikt voor het traceren van sterke kennisgebieden en gebieden waar extra kennisverwerving noodzakelijk is. <p>Beide studies worden onderling nauw op elkaar afgestemd en gaan leiden tot een integraal eindrapport.</p> <p><i>Resultaat:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. een studie naar analogie van de studie, die enige jaren geleden werd uitgevoerd door A.T. Kearny voor de primaire sectoren in de landbouw, op te leveren 4^e kwartaal 2003 2. een aantal aanbevelingen, die dienen te resulteren in een aantal concrete acties, op te leveren 4^e kwartaal 2003 3. communicatieoffensief (nader te definiëren)
Leerpunten	De opdracht is concreet en vormt bekend werkterrein voor de opdrachtnemers. Tot het moment van verschijnen van de eindrapportage zijn er geen specifieke leermomenten te onderkennen.
Communicatie	De studie zal in eerste instantie een wetenschappelijk karakter hebben en minder geschikt zijn om een brede verspreiding te geven. Omdat communicatie van de resultaten uiteindelijk het belangrijkste doel is, wordt de studie bewerkt tot een aansprekend en communicabel document waarmee de overheid, politiek en belangenorganisaties kunnen worden bereikt.

Vervolg	Ja. Opstellen van een aantal aanbevelingen die zullen leiden tot het formuleren van een operationeel plan gericht op de manier waarop de voedingssector kan worden versterkt.
---------	--

Transitie Duurzame Landbouw

1. Doel/ambitie

Probleemstelling

De agrosector kenmerkt zich door een te beperkte marktgerichtheid als gevolg van het internationale (landbouw)beleid. De sector behoort steeds minder aan zichzelf en steeds meer aan de samenleving. De samenleving is vervreemd van haar voedselbronnen, maar eist van de agrosector wel respect voor leven, transparantie en het afleggen van verantwoording. In de ogen van de samenleving overschrijden de dominante ontwikkelingslijnen, gebaseerd op eendimensionale doelrationaliteit steeds vaker maatschappelijk aanvaardbare en toelaatbare grenzen. De idylle van het platteland is verstoord door de eenvormige drijfkracht van deze doelrationaliteit. De kloof tussen burger en consument bemoeilijkt het transitieproces.

Uitdaging

De agrosector staat op het breukvlak van eendimensionale doelrationaliteit naar meerdimensionale zingevingsrationaliteit. Hierbij is de dominante ontwikkelingslijn: “kwaliteit van leven”. De ambitie van dit thema is het opgang brengen en daadwerkelijk realiseren van de noodzakelijke ingrijpende veranderingen van agrarische en groene functies. De te volgen strategie bestaat uit het bundelen en benutten van de energie en creativiteit van vernieuwingsgezinde personen uit de vierhoek bedrijfsleven, overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties middels permanente dialoog en interactie rondom verkenningen, haalbaarheidsstudies en experimenten in de vorm van kennis- en innovatieprojecten.

2. Korte terugblik 2002

2.1 Transitie-arena

In 2002 is veel energie uitgegaan naar het inrichten van de transitie-arena. Deze bestaat uit een maatschap, een netwerk en een onafhankelijke facilitator. De facilitator is onveranderd het bureau InnovatieNetwerk. Maatschap en netwerk zijn in 2002 sterk vernieuwd en uitgebreid.

Maatschap

In 2002 heeft een wisseling van het trekkerschap plaatsgevonden: de heer Veerman heeft - in verband met de aanvaarding van het ministersambt - plaats gemaakt voor de heer De Boon. Gelet op het grote maatschappelijke belang van de Transitie Duurzame Landbouw, bevestigd in recente beleidsnota's, is besloten tot een uitbreiding van de taakgroep, met name met vertegenwoordigers van bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties (Bijlage 1). Met alle leden van de maatschap zijn vervolgens individuele gesprekken gevoerd over hun visie en ambities met betrekking tot dit thema. Hieruit sprak een sterk commitment en de bereidheid om als “collaborative leaders” op te treden voor de transitie naar een duurzame landbouw.

Mede op grond van input uit beleidsnota's, manifesten van maatschappelijke organisaties, strategische visies van bedrijven en onderzoeks- en adviesrapporten werkt de maatschap aan een strategiedocument over de belangrijkste issues rondom dit thema. Voorts wordt daarin het besturingsmodel van de transitie-arena gepresenteerd, evenals de vertaling naar de algemene werkwijze en de rol van de maatschap. Daarmee wordt een belangrijke basis gelegd voor de ambitie van de maatschap, namelijk het vervullen van de rol als “activist centre” op het gebied van duurzame landbouw.

In het strategiedocument worden 3 hoofdrichtingen voor de ontwikkeling van een duurzame landbouw onderscheiden:

1. Duurzame hoogwaardige agroproductiesystemen gericht op wereldmarktcondities passend bij verregaande liberalisering;

Kernbegrippen daarbij zijn: samenwerking en ruimtelijke concentratie in agroproductieparken, nieuwe functie(combinatie)s, pharma-farming, Novel Protein Foods

2. Duurzame verbrede productie met diverse vormen passend bij regionalisering;

Kernbegrippen zijn: biologische landbouw, multifunctionele landbouw, zorglandbouw, streekgebonden productie en afzet, agrotourisme, waterboeren, verweving landbouw en natuur, landschapsbeheer.

3. Duurzame regiefunctie in internationale vraaggestuurde hoogwaardige agro-food ketens.

Kernbegrippen zijn: waardetoevoeging aan hier en elders geproduceerde grondstoffen (via verdeling, verwerking), mondiale vermarkting van eindproducten via virtuele marktplaatsen, Nederland regieland.

Deze hoofdlijnen vormen tevens de structuur van het werkprogramma. Hieronder is deze structuur gehanteerd voor de presentatie van de projecten.

Netwerk

In 2002 zijn verbindingen gelegd met personen en netwerken, die voor het realiseren van de transitie naar een duurzame landbouw van eminent belang zijn.

Dit is geschied op verschillende manieren:

- a. de Jaarconferentie van InnovatieNetwerk in de Beurs van Berlage, die geheel in het teken stond van de Transitie Duurzame Landbouw;
- b. het verlengen van het samenwerkingsverband met de Stichting Innovatie Glastuinbouw Nederland (SIGN);
- c. het initiatief voor het opzetten van één of meer vernieuwingsorganisaties voor de dierhouderij, op soortgelijke leest geschoeid als SIGN;
- d. het toetreden van InnovatieNetwerk tot het Sustainable Agriculture Initiative (SAI);
- e. het inventariseren van systeeminnovatieve projecten in de praktijk, en de daarbij behorende consortia van innovatoren;
- f. het in kaart brengen van de wetenschappelijke Centres of Excellence op de strategische kennisvelden voor een duurzame landbouw;
- g. het faciliteren van de opstelling van een businessplan Transitie Duurzame Landbouw in het kader van ICES/KIS, waarin de vorming van nieuwe netwerken centraal staat; enerzijds tussen kennisvragers en kennisaanbieders, anderzijds tussen verschillende wetenschapsgebieden.

Ad a. Jaarconferentie InnovatieNetwerk

Tijdens de Jaarconferentie van InnovatieNetwerk op 26 april 2002 in de Beurs van Berlage stond het thema Transitie Duurzame Landbouw centraal. Innovatoren uit de praktijk presenteerden daar hun initiatieven aan een publiek van ca. 200 stakeholders uit de vierhoek. Onder leiding van Leonie Jansen is gediscussieerd over de belemmeringen bij systeeminnovaties en de mogelijkheden om innovatieprocessen te versnellen. Voorzitter Kremers concludeerde dat er een breed commitment is om van de transitie naar een duurzame landbouw daadwerkelijk een succes te maken. Tevens kondigde hij aan dat InnovatieNetwerk een strategiedocument zal uitbrengen, waarin de belangrijkste issues en de aanpak worden geschetst. Dit strategiedocument zal in 2003 verschijnen, mede op basis van discussies in de maatschap. Het uitgebreide verslag van de conferentie is in beperkte kring verspreid.

Ad b. Samenwerking met SIGN

Het bestaande samenwerkingsverband op 50/50 basis met de Stichting Innovatie Glastuinbouw Nederland (SIGN) biedt een duidelijke meerwaarde voor beide organisaties. Dit samenwerkingsverband, dat in 1999 is gevormd, zal worden verlengd tot 2005.

Ad c. Vernieuwingsorganisatie(s) voor de dierhouderij (Bijlage 2)

Op basis van het samenwerkingsmodel met de Stichting Innovatie Glastuinbouw Nederland (SIGN) heeft InnovatieNetwerk gesprekken gevoerd met LTO, PVE over de mogelijkheden om een of meer vernieuwingsorganisaties voor de dierhouderij te ontwikkelen. Deze gesprekken hebben geresulteerd in een gezamenlijke opdracht aan Van der Geijn en Partners om een workshop te organiseren, waaraan een tiental in en bij de keten betrokken partijen wordt uitgenodigd deel te nemen. Doel van de workshop is te komen tot een gedeeld standpunt over een programma gericht op kwaliteitsverbetering, structuurversterking en innovatie in de varkensvleesketen en de wijze waarop daaraan vorm gegeven kan worden. De workshop moet duidelijkheid geven over opdrachtformulering, afbakening van het te onderzoeken terrein, plan van aanpak, bereidheid van partijen tot medewerking, ondersteuning en financiering.

Ad d. Sustainable Agriculture Initiative (SAI)

Het SAI is een platform, gecreëerd door het agro-food bedrijfsleven, om de ontwikkeling van duurzame landbouw wereldwijd te stimuleren en daarover te communiceren met verschillende stakeholders. SAI ondersteunt landbouwsystemen die de toekomstige beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen bevorderen en zo een bijdrage leveren aan economische, ecologische en sociale behoeften. De oprichters zijn Danone, Nestlé en Unilever; inmiddels bestaat SAI uit enkele tientallen internationaal opererende organisaties. InnovatieNetwerk haakt aan bij dit netwerk ter vergroting van de internationale oriëntatie.

Ad e. Inventarisatie praktijkprojecten (Bijlage 3)

In de praktijk lopen vele initiatieven die bijdragen aan een duurzame landbouw. Het in kaart brengen van deze initiatieven en het analyseren van de succes- en faalfactoren die daarbij een rol spelen, is van belang om voort te kunnen bouwen op successen en valkuilen uit het verleden te kunnen vermijden. In 2002 is opdracht verstrekt aan het Instituut voor Milieuvraagstukken (IVM) voor een overzichtelijk en gestructureerd overzicht van lopende en recent afgerond praktijkprojecten op het gebied van duurzame landbouw. Het overzicht dient vervolgens voor een globale analyse (verkenning) van de succes- en faalfactoren bij projecten op het gebied van duurzame landbouw. Daarbij zal onderscheid worden gemaakt tussen de *technische aspecten* en de *procesmatige aspecten* van dergelijke projecten. Deze inventarisatie en analyse zal begin 2003 worden afgerond.

Ad f. Quick scan Centres of Excellence

Voor het dichterbij brengen van een duurzame landbouw is ook een input van nieuwe wetenschappelijke inzichten noodzakelijk. Het identificeren van broednesten van nieuwe ideeën in wetenschappelijke kringen is echter geen eenvoudige zaak. De neiging bestaat om terug te vallen op de bekende gezichten, met de bijbehorende "stokpaardjes". Om dit te voorkomen is aan TNO-STB de gevraagd breed te inventariseren welke onderzoeksgroepen in Nederland (en in een volgende fase ook daarbuiten) vooraanstaand zijn op kennisgebieden die van strategisch belang zijn voor het realiseren van een duurzame landbouw. Het gaat daarbij om kennisvelden zoals duurzaam ondernemen, de financiering van collectieve diensten, de vorming van ruimtelijke clusters etc. De eerste fase van deze verkenning wordt in januari 2003 afgerond.

Ad g. ICES/KIS businessplan Transitie Duurzame Landbouw (bijlage 4)

Transitie Duurzame Landbouw is een van de beleidszwaartepunten in het aankomende ICES/KIS programma. Doel van ICES/KIS is het dynamiseren van de kennisinfrastructuur, waarbij ontschotting en vraagsturing kernbegrippen zijn. InnovatieNetwerk coördineert vanuit haar taak als facilitator van transitieprocessen de totstandkoming van een samenhangend businessplan voor dit zwaartepunt. Cruciaal daarbij is de vorming van nieuwe verbindingen tussen disciplines, kennisinstellingen en gebruikers. Het plan moet uiterlijk 17 februari 2003 bij ICES/KIS worden ingediend. De realisatie van dit businessplan draagt sterk bij aan de profilering van InnovatieNetwerk, met name in een brede kring van departementen en kennisinstellingen.

2.2 Duurzame hoogwaardige agroproductiesystemen

Het concept agroproductieparken - in 2000 gelanceerd door InnovatieNetwerk aan de hand van vier concrete ontwerpen - mag zich verheugen in een groeiende belangstelling vanuit vele hoeken. Dit blijkt o.a. uit het aantal uitnodigingen voor lezingen over dit onderwerp op workshops. Tijdens een studiedag van Elsevier, waar InnovatieNetwerk de aftrap mocht verzorgen, is het idee van ruimtelijke clustering met enthousiasme ontvangen door de top van de Nederlandse agribusiness, die in grote getale aanwezig was. Ook zijn presentaties verzorgd op uitnodiging van grote bouwbedrijven, zoals DuraVermeer, die serieuze belangstelling hebben getoond voor de verdere ontwikkeling van agroproductieparken. Op verzoek van de gemeentelijke havenbedrijven van Rotterdam en Amsterdam is het concept ook in deze gremia gepresenteerd. Hieruit zijn oriënterende contacten ontstaan met enkele bedrijven, met name in de haven van Amsterdam. Tenslotte houdt ook de belangstelling van de binnen- en buitenlandse media aan.

De activiteiten onder dit subthema waren in 2002 gericht op twee lijnen:

1. het verder uitwerken van het concept agroproductieparken via studies en verkenningen, waarbij speciale aandacht is besteed aan:
 - a. de normen en waarden van burgers en maatschappelijke organisaties, die een rol spelen bij de waardering van agroproductieparken;
 - b. het welzijn en de gezondheid van de dieren in grootschalige clusters;
 - c. de in- en externe organisatie van deze clusters;
 - d. de mogelijkheden van een sluitend businessplan voor een agroproductiepark.
2. het initiëren of begeleiden van projecten, waarbij bedrijven en overheden zich inzetten voor de ontwikkeling van agroproductieparken in de praktijk:
 - a. Agro-Ecopark Horst
 - b. Protein Highway
 - c. Agroproductiepark Amsterdam
 - d. Agrospecialtypark Groningen
3. Daarnaast is in samenwerking met de Stichting Innovatie Glastuinbouw Nederland (SIGN) een aantal projecten uitgevoerd op het gebied van duurzame, vitale glastuinbouw. Binnen dit thema Duurzame hoogwaardige agroproductiesystemen gaat het om de volgende projecten.
 - a. Imago, identiteit en beeldvorming in de glastuinbouw
 - b. De kas als energiebron
 - c. Nieuwe ontwerpen voor duurzame glastuinbouwDaarnaast worden in samenwerking met SIGN twee projecten uitgevoerd onder het thema Duurzame Regiefunctie.

Ad 1. Agroproductieparken: studies en verkenningen

Ad 1a. Normen en waarden (bijlagen 5 en 6)

De doelstelling van dit project is gericht op het articuleren van achterliggende normen en waarden van maatschappelijke organisaties, zoals Dierenbescherming, Natuur en Milieu, Greenpeace, Consumentenbond, ANWB en LTO. Daarnaast zullen de normen en waarden van burgers ook rechtstreeks in kaart worden gebracht. Hiermee kan het project belangrijke bouwstenen leveren voor het debat over de diverse ontwerpen, uitmondend in aangepaste ontwerpen voor agroproductieparken. De resultaten kunnen bovendien bijdragen aan een beter onderling begrip en mogelijk ook aan het vinden van gemeenschappelijke gronden tussen partijen.

Ad 1b. Animal Care (bijlage 7)

Naar aanleiding van de maatschappelijke discussies over het welzijn en de gezondheid van de dieren in een Deltapark (de "varkensflat") heeft InnovatieNetwerk opdracht gegeven om nieuwe ontwerpen te maken, uitgaande van de eisen die dieren stellen aan hun omgeving op het punt van dierenwelzijn en gezondheid. Dit project is gestart in april 2002 en zal eind 2002 worden afgerond met een publicatie.

Ad 1c. Programmeringsstudies organisatie Deltapark

Dit jaar zijn door InnovatieNetwerk drie programmeringsstudies geïnitieerd op het gebied van agroproductieparken. Het gaat daarbij om de volgende onderwerpen:

- Agribusiness in/om een agroproductiepark
- Organisatie in een agroproductiepark
- High care park: safe food

Deze studies zullen naar verwachting in 2003 uitmonden in vraaggestuurde onderzoeksprogramma's, met deelname van bedrijven, overheden en kennisinstellingen. InnovatieNetwerk zal bevorderen dat voor de uitvoering van deze onderzoeksprogramma's reguliere onderzoeksbudgetten worden ingezet.

Ad 1d. Globaal businessplan agroproductiepark (bijlage 8)

Medio 2002 heeft InnovatieNetwerk aan NIB Consult B.V. de opdracht verleend om in interactie met potentiële investeerders een businessplan op te stellen voor een agroproductiepark. De centrale vraag is of het mogelijk is een financieel haalbaar businessplan op te stellen dat enerzijds voldoet aan de innovatieve kenmerken van een agroproductiepark (bijv. Deltapark) en anderzijds voldoende vertrouwen zal kunnen wekken bij ondernemers en vermogensverschaffers om het project daadwerkelijk te kunnen realiseren. Het project wordt begeleid door medewerkers van LNV en Wageningen UR. Afronding is voorzien begin 2003.

Ad 2. Praktijkprojecten agroproductieparken

Naast de bovengenoemde verkenningen, haalbaarheidsstudies en ontwerptrajecten ontstaan geleidelijk ook in de praktijk ideeën voor de inrichting van agroproductieparken. InnovatieNetwerk is hierbij betrokken als adviseur en financier van deelprojecten. Deze deelprojecten kenmerken zich door hun systeeminnovatief karakter, hetgeen ten goede komt aan het strategisch en toekomstgerichte gehalte van de praktijkprojecten. De meeste van deze praktijkprojecten zijn nog in de fase van de verdere uitwerking van eerste ideeën. Kenmerkend is dat het initiatief ligt bij bedrijven en overheden in de betreffende regio. In 2002 is een bijdrage geleverd aan de volgende praktijkprojecten:

Ad 2a. Agro-Ecopark Horst

Een Agro-Ecopark is een clustering van elkaar ondersteunende productie-eenheden die tot doel hebben om in een parkachtige omgeving Plantaardige en Dierlijke producten voort te brengen op een transparante en hoogtechnologische wijze met een minimum aan afval en uitstoot. De producten en de productiewijzen voldoen aan de behoefte van de consument aan betaalbare, lekkere, gezonde, veilige en aantrekkelijke producten die gemaakt zijn met aandacht en zorg voor mens, dier, milieu en leefomgeving.

Betrokken organisaties: Provincie Limburg, ZLTO, Wageningen UR, universiteiten van Maastricht en Eindhoven.

Ad 2b. Protein Highway

Clustering van varkens, pluimvee- en kalverhouderij in bepaalde gebieden rondom de A1 tussen Amersfoort en Enschede, met units voor de verwerking van producten (vlees, eieren) en afvalstromen (o.a. mest). Dit project heeft een driedelige ambitie: (1) het verbeteren van de ruimtelijke structuur; (2); het combineren van ketens in vraaggestuurde netwerken en (3) de productie van eiwitten voor verschillende toepassingen.

Betrokken organisaties: Provincies Gelderland en Overijssel, GOM, OOM, WageningenUR, Buck, Arcadis, diverse bedrijven.

Ad 2c. Agroproductiepark Amsterdam

Op uitnodiging van het Amsterdams havenbedrijf zijn gesprekken gevoerd met verschillende grote bedrijven in het havengebied (waaronder Cargill en enkele energie- en kunstmestbedrijven). Dit heeft geresulteerd in een studie naar mogelijkheden voor het koppelen van bulkstromen in de Amsterdamse haven en het achterland, zodat gesloten kringlopen ontstaan. De gemeente en de bedrijven participeren, WageningenUR voert de studie uit en InnovatieNetwerk brengt kennis, netwerken en financiering in.

Betrokken organisaties: Amsterdams havenbedrijf, Cargill, AVI Amsterdam, Reliant Energy, Amfert, WageningenUR

Ad 2d. Agrospecialtypark Groningen

Een van de ontwerpen uit het rapport over agroproductieparken, dat in het Noorden de aandacht heeft getrokken is Agrospecialtypark. Dit omvat een cluster van activiteiten, gericht op verwerking van bulkproducten, zoals bieten tot hoogwaardige specialiteiten (zoals biocomposieten, pharmaca, cosmetica). TNO-MEP heeft geïnventariseerd voor welke initiatieven in de provincie Groningen dit idee een meerwaarde zou kunnen opleveren. De conclusie uit deze studie is dat bij de huidige initiatieven in het algemeen de teelt van *grondstoffen* centraal staat en niet de mogelijkheden van *geïntegreerde conversie*.

Uitzondering hierop vormt de ontwikkeling van een agrocluster op bedrijventerrein Groningen-Zuid. Op deze locaties hebben een varkensvetsmelterij (Ten Kate), een gelatineproducent (DGF Stoess) en een diervoederproducent (AFB) een ecocluster gebouwd. Zij wisselen naar believen grondstoffen, restproducten en proceswarmte uit. Bovendien maken zij gebruik van de nabijgelegen warmte-krachtcentrale die door Essent en Avebe worden geëxploiteerd. In overleg met deze partijen zal worden gekeken of een inbreng vanuit InnovatieNetwerk een meerwaarde kan opleveren.

Ad 3. Duurzame, vitale glastuinbouw

Ad a. Imago, identiteit en beeldvorming in de glastuinbouw (bijlage 9)

In de glastuinbouw is op initiatief van InnovatieNetwerk en SIGN veel aandacht besteed aan imago, identiteit en beeldvorming. Daarbij is een trendbreuk aan de orde: bij communicatie niet langer te denken vanuit eigen producten en bedrijfsprocessen, maar vanuit de klant en zijn behoeften en de focus te leggen op de kwaliteit van leven van burgers. Dit vraagt om een intensieve discussie zowel in het tuinbouwcluster als met de maatschappelijke omgeving. In 2002 is door het bureau Total Identity een essay opgesteld over deze materie.

Ad b. De kas als energiebron (bijlage 10)

In 2002 zijn twee essays verschenen die uitzicht bieden op het realiseren van een kas, die niet alleen zuinig met energie omgaat met zelf als leverancier van energie zou kunnen optreden. Dit concept zal verder worden uitgewerkt.

Ad c. Nieuwe ontwerpen voor een duurzame glastuinbouw (bijlage 11)

In 2002 is het essay stal-kas combinaties, waarvoor in 2001 door InnovatieNetwerk en SIGN opdracht was verleend, tot een afronding gekomen. Voorts zijn bijdragen geleverd aan de ontwikkeling van het concept van de drijvende kas.

2.3 Duurzame verbrede productie

Het verbreden van de activiteiten naar functies zoals natuurbeheer, waterberging, agrotourisme en sociale zorg is een belangrijke strategie voor landbouwbedrijven, met name in de grondgebonden sectoren, om een duurzame bedrijfsvoering mogelijk te maken. Op deze wijze kunnen milieubelastende activiteiten samenhangend met voedselproductie worden geëxtensiverd, kunnen andere inkomensbronnen worden aangeboord en kan de leefbaarheid van het platteland worden bevorderd. Vanuit deze insteek, namelijk die van het realiseren van een duurzame, vitale bedrijfsvoering op basis van een breder palet aan diensten, zijn verschillende projecten geïnitieerd. Daarbij is sprake van een goede afstemming met verwante projecten binnen het thema Duurzame Dynamische Delta, waar nadrukkelijk de bijdrage van groene plattelandsdiensten aan de kwaliteit van de groene ruimte voorop staat.

Duurzame beloning van groene plattelandsdiensten (bijlage 12)

Dit project is in 2002 gestart met het doel om opties te genereren en uit te werken voor de beloning van groene diensten en hiermee praktische ervaring op te doen. Inmiddels is de eerste fase afgerond. Dit omvat de beschrijving van instrumenten en arrangementen voor (1) de beloning van collectieve goederen in niet-agrarische sectoren en (2) van groene diensten in het buitenland.

De tweede fase, die eind 2002 zal starten is gericht op de ontwikkeling van praktische voorstellen voor de beloning van de verschillende groene diensten, gedifferentieerd naar regio's. Uiteindelijk dient het project uit te monden in voorstellen voor de aanpak van proefprojecten in bepaalde regio's. Tijdens het gehele traject is sprake van een interactieve aanpak, waarbij agrarische en niet-agrarische ondernemers zijn betrokken, evenals relevante overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties.

Ontwerpen van stad-land arrangementen (bijlage 13)

De relatie tussen stad en platteland is van oudsher problematisch. Dit heeft geleid tot een vaak chaotische inrichting van het gebied rondom de stad, waarbij sprake is van "rafelranden" rondom de stad. In dit project uitgegaan van de gezamenlijkheid van stad en land bij het inrichten van het ommeland. De opgave is om dit ommeland -met de daar vaak dominant aanwezige landbouw - zo in te richten dat het wordt verbonden met de stad. Daarbij staat de invalshoek van de stedeling centraal. In ontwerpatelier formuleert de stedeling ontwerpvoorstellen voor activiteiten deze gebieden. Deze eisen zijn leidend voor te maken ontwerpen en op te starten pilots in uitvoeringsgerichte trajecten. Dit project is begin 2002 gestart.

Het Groene Kwadrant (bijlage 14)

Nederland beoogt een bloeiende netwerkeconomie te zijn, waarin vitale steden samengaan met een aantrekkelijk platteland. In het Brabantse land bestaat een initiatief tot de ontwikkeling van multifunctioneel een gebied aan de rand van Tilburg: "Het Groene Kwadrant". Het gaat om een innovatief concept, waarbij verschillende functies worden samengebracht en waarbij wordt gestreefd naar een vloeiende overgang tussen de stad en het aangrenzende platteland. Dit betekent een ingrijpende verandering voor de aanwezige landbouwbedrijven in het gebied.

In een haalbaarheidsstudie, die samen met de belanghebbenden wordt uitgevoerd, zullen de mogelijkheden en onmogelijkheden van het concept in kaart worden gebracht. De bevindingen zijn ook bruikbaar voor andere stadsranden. Dit project, dat in 2002 is gestart, wordt uitgevoerd in een samenwerkingsverband van TREK, Habiforum en InnovatieNetwerk.

2.4 Duurzame regiefunctie

Ervan uitgaande dat bij een verregaande liberalisering en toenemende internationale concurrentie de primaire agroproductiefunctie onder druk komt te staan is het opschuiven naar een agribusiness die gekenmerkt wordt door een robuuste kennis- en regiefunctie in internationale ketens en netwerken voor de hand liggend. Hierbij moet gebruik gemaakt worden van ons kennispotentieel, onze gunstige ligging en onze handelsgeest en ondernemerschap. In de sierteelt is zo'n transformatie gaande. Op basis van een sterke plantaardige en dierlijke veredelingssector, voedingsmiddelenindustrie en logistieke en ICT sector worden kansen voor nieuwe samenwerkingsvormen in kaart gebracht. Hierbij is sprake van intensieve afstemming met verwante projecten rondom voeding, gezondheid en consument, die in het Thema Food Delta worden geëntameerd.

Nederland Regieland

De Nederlandse landbouw behoort tot de meest kennisintensieve in de wereld, met een sterke positie in internationale agroketens. De activiteiten van de agribusiness ontwikkelen zich steeds meer van agri (productie) naar business (toelevering, processing, dienstverlening). Het omvormen van de agribusiness van een hoogwaardige fysieke maakindustrie naar een kennis- en dienstensector kan wezenlijk bijdragen aan de ontwikkeling van een duurzame landbouw. Rijnconsult heeft in opdracht van InnovatieNetwerk een essay opgesteld waarin dit toekomstperspectief verder wordt uitgewerkt. Dit essay is eind 2002 besproken met stakeholders, waarna vervolgactiviteiten zijn geëntameerd.

Logistiek en distributie op het internationale speelveld (bijlage 15)

In een essay in opdracht van InnovatieNetwerk en SIGN heeft Van de Geijn een toekomstbeeld geschetst van denkbare ontwikkelingen in de glastuinbouw. Het cluster zal veranderen: niet langer is de kas dominant, maar de kassa. De vraag van de markt wordt dominant. Dat heeft grote consequenties voor de aansturing van de versstromen, de logistieke processen en de kwaliteit van productie. Het cluster staat daarmee voor zeer grote uitdagingen. In het essay zijn een aantal concrete voorstellen gedaan voor actie en investering in vernieuwing. Dit betreft investeringen in Europese knooppunten bij grote bevolkingscentra, internationale netwerk operators, serviceorganisaties en het kenniscluster Wageningen. De belangrijkste vraag is nu op welke wijze deze actiepunten daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden, welke nieuwe (inter-)nationale allianties nodig zijn van bekende en nieuwe actoren. Het zijn ingrijpende vernieuwingen met niet alleen technologische, maar vooral ook (inter-)nationale bestuurlijke en bedrijfsmatige aspecten. Op basis van dit essay zullen een aantal pilots worden gestart.

Tuinbouwcluster-Academie (bijlage 16)

Op initiatief van InnovatieNetwerk en SIGN is in de glastuinbouw het idee ontstaan voor de oprichting van een tuinbouwclusteracademie. Hierbij staat "leren van buiten" centraal. Daarmee wordt beoogd om het ondernemerschap in de glastuinbouw op een hoger peil te brengen door kennis van buiten de glastuinbouw naar binnen te brengen. In eerste instantie is de thematiek ingegeven door de behoefte aan kennis van internationaal opererende logistieke en dienstverlenende ketens en netwerken, maar een spoedige verbreding naar andere thema's ligt in het verschiet. Dit idee van de clusteracademie wordt momenteel uitgewerkt.

3. Activiteiten 2003

Transitie-arena

Maatschap

De leden van de maatschap hebben te kennen gegeven tijd en energie te willen steken in de transitie naar een duurzame landbouw. Begin 2003 zal een "heidesessie" met de voltallige maatschap worden georganiseerd. Daarbij zal gezamenlijke visie- en ambitievorming centraal staan.

Bureau InnovatieNetwerk

In 2003 zal sprake zijn van een grote dynamiek binnen het thema Transitie Duurzame Landbouw, met een toename van de activiteiten van het Bureau van InnovatieNetwerk. Dit heeft de volgende oorzaken:

1. De maatschap, die is ingericht in 2002, eist haar rol op als aanjager van de vernieuwingsbeweging en verwacht daarbij adequate ondersteuning van het Bureau;
2. Het bedrijfsleven heeft initiatieven genomen om sectorale transitie-arena's in te richten, naar analogie van SIGN. Het gaat hierbij in eerste instantie om de rundveesector en de watersector. Het ligt in de bedoeling om een nauwe samenwerking tussen deze arena's en InnovatieNetwerk te realiseren.
3. LNV heeft een intern procesteam van vijf medewerkers benoemd, met als doel het stroomlijnen en versnellen van de activiteiten van LNV op dit gebied. Waar nuttig en mogelijk, wil LNV voor het genereren van externe werking gebruik maken van de transitie-arena(s), georganiseerd door InnovatieNetwerk;

Voor een adequate taakvervulling is een uitbreiding van de capaciteit van het Bureau voor dit thema noodzakelijk. In deze context zal een extra medewerker op contractbasis worden aangetrokken voor een periode van 2 jaar.

Netwerk

De uitbreiding van het netwerk zal in 2003 worden voortgezet. Enerzijds door het aanhaken bij bestaande netwerken en initiatieven, anderzijds door zelf nieuwe netwerken en arena's te creëren.

Zo zal het uitrollen van de vernieuwingsorganisatie(s) voor de dierhouderij een substantiële inspanning gaan vragen. Beoogd wordt om tot een soortgelijke constructie te komen als bij SIGN, waarbij sprake is van een structurele samenwerking in projecten op 50/50 basis, met een personele unie op het niveau van de trekker. Naast het creëren van de organisatorische setting zal veel aandacht uitgaan naar het ontwikkelen van een vernieuwende portefeuille van projecten. De samenwerking met SIGN is verlengd voor een nieuwe periode van 2003 tot 2005.

Bij een eventuele honorering van het businessplan ICES/KIS in 2003 zal het opzetten van de uitvoeringsorganisatie een behoorlijke inspanning vragen. InnovatieNetwerk zal in het uitvoeringstraject van het ICES/KIS businessplan een rol als regisseur vervullen, met relaties naar verschillende uitvoerende organisaties. De financiering van de activiteiten komt ten laste van het ICES/KIS budget. Het voorbereidingstraject richting uitvoering zal mogelijk wel middelen van InnovatieNetwerk vragen.

1. Duurzame hoogwaardige agroproductiesystemen

Duurteelt (bijlage 17)

Unilever, Boston Consulting Group, Rabobank en Albert Heijn hebben het initiatief genomen voor het ontwikkelen van een instrument dat land- en tuinbouwers in staat stelt om de duurzaamheid van hun bedrijfsvoering te verbeteren. Kern van het concept is een internetsite, die (1) toegang verleent tot een breed scala aan informatie over duurzame landbouw; (2) een communicatiekanaal vormt tussen boeren en de andere partijen in de keten(inclusief

consumenten) en (3) de boer mogelijkheden biedt om de duurzaamheid van zijn bedrijfsvoering te vergelijken met die van andere bedrijven.

Gestart is met het ontwikkelen van de modules gewasbescherming, voedselveiligheid, biodiversiteit en bemesting voor de akkerbouw. Het ligt in de bedoeling om ook andere modules en sectoren te laten volgen. InnovatieNetwerk wil dit initiatief ondersteunen vanwege de innovatieve wijze van kennisbenutting en de bijdrage die dit kan leveren aan duurzaam ondernemen.

Agroproductieparken

De kennis uit de verschillende studies (zie onder terugblik 2002) zal in 2003 worden gebundeld in een overzichtspublikatie. Tevens zal InnovatieNetwerk een conferentie organiseren, waarin de stakeholders uit de vierhoek, die actief bezig zijn met dit concept, kennis en ervaringen kunnen uitwisselen. De programmeringsstudies, uitgevoerd in 2002, dienen te resulteren in onderzoeksprogramma's, waarbij financiering via de reguliere onderzoeksbudgetten in de rede ligt.

Het onderzoek naar achterliggende normen en waarden van maatschappelijke organisaties en burgers zal begin 2003 worden afgerond met een publieke presentatie. Vervolgens zullen de bevindingen een rol spelen bij de verdere ontwikkeling van met name de agroproductieparken. In 2003 zal tevens aandacht worden besteed aan de waardenoriëntatie van boeren, burgers en buitenlui in bredere zin, met name gericht op de verschillende ontwikkelingsperspectieven voor een duurzame landbouw en de sociaal-culturele betekenis van het platteland.

Agroproductieparken stellen de huidige vormen van arbeidsorganisatie, financiering en juridische vormgeving van ondernemingen in de landbouw ter discussie. Welke alternatieven zijn er voor het gezinsbedrijf en wat zijn de voor- en nadelen? Naast het ontwerpen van alternatieven zal ook specifiek aandacht moeten zijn voor het omgaan met emotionele weerstanden tegen verandering. Het ligt in de bedoeling om op dit vlak in 2003 een studie te starten.

Tenslotte zullen concrete praktijkinitiatieven actief worden gesteund door InnovatieNetwerk via de inzet van de tijd, geld, kennis en relaties.

Nieuwe ontwerpen voor de glastuinbouw

Verschillende strategieën met als doel "Kas als energiebron" zullen worden uitgewerkt in innovatietrajecten met het daarbij horende organisatorische programmamanagement. Deze trajecten zijn onderdeel van de sectorvisie "Duurzame glastuinbouw" die door het productschap Tuinbouw en LTO Nederland tot uitvoering wordt gebracht. InnovatieNetwerk en SIGN zullen hierbij van rol veranderen: van initiator naar begeleiden van de transitie naar een duurzame energievoorziening. De glastuinbouw speelt met de gedachte om een pilot in te richten om nieuwe technologieën snel in bedrijfsverband te testen en de resultaten zichtbaar te maken en te bespreken met de tuinders en toeleveranciers. Met dit concept ontstaat de mogelijkheid voor het creëren van energy webs, waarbij een netwerk (een web) wordt gecreëerd van de warmteproducent en warmteveragende (bedrijfs-)ruimten en woningen. Vanuit SIGN en InnovatieNetwerk is de gedachte geopperd om het idee te verbreden naar een (innovatie-)Centrum voor Energie en Licht (CEL) waarin ruimte is voor zowel vernieuwende concepten vanuit een ver toekomstperspectief als voor integratie van technologieën die nu al beschikbaar zijn. Dit centrum vormt dan de kern van een netwerk van tuinders, toeleveranciers, experts, energiebedrijven en andere geïnteresseerden. De voorbereidingen voor CEL, het Centrum voor Energie en Licht voor de glastuinbouw, zijn eind 2002 al gestart. SIGN en InnovatieNetwerk geven hiervoor de eerste aanzet.

In 2003 is betrokkenheid tevens voorzien bij het opzetten van pilots voor drijvende kassen en kas-stalcombinaties. Afstemming zal worden gezocht met andere ontwerpen voor agroproductieparken.

In 2003 zullen stappen worden gezet om te komen tot de oprichting van een B.V. voor collectieve investeringen in strategische onderzoek- en innovatietrajecten voor de glastuinbouw.

In de eerste helft van 2003 zal met het bedrijfsleven een nieuwe agenderingsronde voor 'Glastuinbouw 2020' worden georganiseerd om een beeld te krijgen van de op te zetten activiteiten voor 2004 en 2005.

In 2003 zal op basis van het essay van Total Identity voor de glastuinbouw een strategische discussie gevoerd moeten worden en in sectorbeleid worden omgezet. In overleg met het Productschap Tuinbouw zal hiervoor een aanpak worden ontwikkeld. Het doel is om het tuinbouwcluster in 2004 met een nieuwe communicatieaanpak van start te laten gaan. InnovatieNetwerk en SIGN vervullen hierbij een faciliterende rol.

2. Duurzame verbrede plattelandsdiensten

Groene diensten

Voortbouwend op de in 2002 uitgevoerde studies naar innovatieve en effectieve beloningsinstrumenten voor groene diensten met een zo laag mogelijke administratieve last zullen een of meer pilots worden opgezet, waarin ervaring kan worden opgedaan met nieuwe arrangementen. De experimentenwet voor de groene ruimte, die begin 2003 in het parlement zal worden behandeld biedt hiertoe een geschikt kader.

Stad-land arrangementen

Ook de activiteiten in het kader van de ontwerpateliers stad-land dienen in 2003 te leiden tot de concrete voorbereiding van pilots rondom 2-3 middelgrote steden. Daarbij staat de inpassing van agrarische en andere activiteiten in de stadsranden centraal. Wensen van de stedeling op dit gebied zijn daarbij leidend. De ervaringen die dan inmiddels zijn opgedaan rondom het Groene Kwadrant, een gebied aan de stadsrand van Tilburg, kunnen dan worden benut bij deze trajecten.

3. Duurzame regiefunctie

Logistiek en distributie op het internationale speelveld

Voor de tuinbouwsector zullen in 2003 een aantal concepten worden uitgewerkt om te illustreren hoe in het concept "duurzaam servicenetwerk" de logistieke en de informatiestromen zullen veranderen. Deze illustratieprojecten dienen om met het bedrijfsleven in 2003 tot een breder innovatieprogramma te komen. Ook voor andere sectoren zullen - in navolging van de tuinbouwsector - initiatieven worden ontwikkeld om deze nieuwe concepten breder ingang te laten vinden.

Agrocluster-academie

Op basis van de voorbereidende activiteiten in 2002 kan in 2003 worden gestart met de oprichting van de Tuinbouwcluster-Academie. Tevens zal al een leertraject worden opgezet om ervaring op te doen met strategisch leren. Als eerste zullen enkele meetings worden georganiseerd rond logistiek in nieuwe duurzame servicenetwerken. Twee meetings zullen worden georganiseerd voor topondernemers en bestuurders, en enkele voor specifieke doelgroepen. Tevens zal worden bezien of dit concept ook levensvatbaar is voor verbreding naar andere sectoren, zodat een landbouwbrede agrocluster-academie kan ontstaan. InnovatieNetwerk en SIGN zullen bij de oprichting van deze instituties vooralsnog als trekker fungeren, maar nu al is duidelijk dat het bedrijfsleven deze rol gaat overnemen.

Communicatie

Het organiseren van debat, het maken van aansprekend beeldmateriaal (animaties, videopresentaties, ontwerptekeningen, etc) zal in 2003 de nodige aandacht vragen als wezenlijke onderdelen van de communicatiestrategie binnen dit thema. Met enige regelmaat

zal rond specifieke projecten communicatie via massamedia plaatsvinden, onder begeleiding van professionele journalisten en media-experts.

N.B. De ervaring leert dat systeeminnovaties zich niet laten plannen. Nieuwe ideeën kunnen zich onverwacht aandienen. Dat blijkt ook uit de terugblik over 2002, waarin projecten zijn opgenomen die niet in het werkplan 2002 zijn aangekondigd. Het is van belang om voldoende middelen te reserveren voor deze onvoorziene projecten.

4. Begroting 2003

	Raming (€ x 1.000, incl. BTW)
Thema 1	370
Thema 2	370
Thema 3	140
Communicatie	70

TOTAAL	950
	====

Bijlage 1

Maatschap Transitie Duurzame Landbouw Samenstelling per 16 oktober 2002

De Boon	Voorzitter
De Wilt	Secretaris
<i>Bedrijfsleven:</i>	
Duijzer	Land- en Tuinbouw Organisatie (LTO)
Vermeer	Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO)
Van der Veen	Productschap Tuinbouw (PT)
Bordewijk	Unilever, Sustainable Agriculture Initiative (SAI)
Dekker	Nutreco
<i>Overheden:</i>	
Burger	Ministerie LNV
Horsten	Ministerie VROM
Driessen	Provincie Limburg / Interprovinciaal Overleg (IPO)
<i>Kennisinstellingen:</i>	
Dijkhuizen	WageningenUR
Cramer	Erasmus Universiteit Rotterdam
<i>Maatschappelijke organisaties:</i>	
Wijffels	Natuurmonumenten
Beckers	Natuur en Milieu / Biologica
Cohen	Consumentenbond
Vingerling	Dierenbescherming
Schuttelaar	Schuttelaar en Partners

Bijlage 2

Projecttitel: De toekomst van de varkensvleesketen

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	<p>Vorbereiden en beleggen van een workshop 'varkensvleesketen', waaraan een tiental in en bij de keten betrokken partijen wordt uitgenodigd deel te nemen.</p> <p>Doel van de workshop is te komen tot een gezamenlijk standpunt over een programma gericht op kwaliteitsverbetering, structuurversterking en innovatie in de varkensvleesketen en de wijze waarop daaraan vorm gegeven kan worden. Dat kunnen bijvoorbeeld betreffen: concrete initiatieven of case studies - met name voor voedselveiligheid in de dierlijke keten, ketentransparantie of ruimtelijke inrichting van de sector - of een perspectiefverkenning voor de komende 5 tot 10 jaar.</p> <p>De workshop moet duidelijkheid geven over opdrachtformulering, afbakening van het te onderzoeken terrein, plan van aanpak, bereidheid van partijen tot medewerking, ondersteuning en financiering.</p>
Systeem-innovatieve karakter	In dit project wordt de basis gelegd voor een nieuwe institutie: een gezamenlijke vernieuwingsorganisatie van de belangrijkste spelers in de varkenssector. Dit kan een doorbraak betekenen voor het daadwerkelijk op gang brengen van de noodzakelijke systeeminnovaties in deze sector.
Looptijd	November 2002-februari 2003
Budget en financiers	Totaal 31.000 EUR (incl. BTW) Voorstel voor financiering: InnovatieNetwerk 11.000 EUR PVE 10.000 EUR LTO 10.000 EUR
Betrokkenen	Projectleider intern: De Wilt Projectleider extern: Van de Geijn Andere betrokkenen: Van Gisbergen (LTO) en Ramekers (PVE)
Begeleiding project	Nader in te vullen
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer en financier en regisseert op afstand.
Werkwijze - resultaten	<p>De workshop beoogt als resultaat te hebben een gemeenschappelijk standpunt ten aanzien van:</p> <ul style="list-style-type: none">☐ Een waardestrategie voor de sector voor de verschillende markten, zodat een helder richtpunt ontstaat voor investeringen in de verschillende schakels in de keten en de keten als geheel.☐ Een communicatie strategie om het perspectief uit te dragen en feitelijke veranderingen in de sector te bewerkstelligen.☐ De wijze waarop kwaliteitsverbetering, structuurversterking en innovatie in de sector georganiseerd zouden kunnen worden.

	De workshop wordt vooraf gegaan door een gespreksronde met key-spelers (beslissers) in de sector, waaronder Nutreco, Dumeco, Compaxo, PVE, PVD, LTO, Nederlandse Vakbond van Varkenshouderij, LNV en andere in nader overleg vast te stellen gesprekspartners.
Leerpunten	In welke mate is het mogelijk om via een gezamenlijk traject van visie- en ambitievorming tot een vernieuwingsorganisatie te komen, die systeeminnovaties moet entameren?
Communicatie	Centraal staat het organiseren van een workshop in beperkte kring. De portfolio van vernieuwende projecten zal worden gepubliceerd. De ontwikkeling van een communicatiestrategie is onderdeel van het project.
Vervolg	Bij een positief resultaat zal een volgende stap worden gezet naar de oprichting van een gezamenlijke vernieuwingsorganisatie à la SIGN.

Bijlage 3

Projecttitel: Inventarisatie praktijkprojecten duurzame landbouw

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 25 september 2002	
Doel project	Het doel van deze inventariserende studie is te komen tot een gestructureerd overzicht van lopende en recent afgeronde praktijkprojecten waarbij getracht wordt de breedte van duurzame landbouw zo goed mogelijk te dekken. Dit overzicht dient vervolgens voor een globale analyse (verkenning) van de succes- en faalfactoren bij projecten op het gebied van duurzame landbouw. Daarbij zal onderscheid worden gemaakt tussen de <i>technische aspecten</i> en de <i>procesmatige aspecten</i> van deze projecten.
Systeem-innovatieve karakter?	De projecten, die in het kader van deze inventarisatie worden belicht, dienen te voldoen aan de criteria voor systeeminnovaties. Het geeft een beeld van de gebieden waarop belangrijke doorbraken zijn bereikt; anderzijds laat het ook zien op welke terreinen degelijke doorbraken blijkbaar moeilijk zijn te realiseren en welke oorzaken dat heeft. Dit "leren van het verleden" is van belang om tot nieuwe, inventieve benaderingen te komen. Een dergelijk overzicht van projecten en hun participanten kan aanleiding zijn voor het onderling uitwisselen van ervaringen, hetgeen tot verrassende inzichten kan leiden.
Looptijd	Oktober 2002 tot maart 2003.
Budget en financiers	InnovatieNetwerk EUR 38.412 (excl. BTW)
Betrokkenen	Projectleider intern: De Wilt Projectleider extern: Goossen (IvM) Andere projectbetrokkenen: medewerkers van IvM
Begeleiding project	Voor dit project wordt een begeleidingscommissie ingesteld die tijdens de looptijd van het project 2-3 keer bijeen zal komen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer, opdrachtgever en regisseur op afstand.
Werkwijze - resultaten	Het project bestaat uit een aantal stappen: 1. Definitie en afbakening 2. Ontwikkeling van een informatiestructuur 3. Globale inventarisatie van relevante initiatieven 4. Ontwikkeling van een analysekader. 5. Diepere analyse van een aantal projecten 6. Eindrapportage Het resultaat is een toegankelijk rapport met de resultaten en conclusies.
Leerpunten	Zijn aan een dergelijke inventarisatie en analyse lessen te verbinden die ook geldig zijn voor andere projecten? Welke eisen stelt dit aan de selectie van projecten (cases) en de wijze van analyseren van succes- en faalfactoren? Welke methoden lenen zich voor het overdragen van de leerervaringen?

	Biedt een dergelijke inventarisatie ook aanknopingspunten voor de uitwisseling van ervaringen tussen groepen die met deze projecten bezig zijn?
Communicatie	Het rapport zal worden gepresenteerd op een workshop. Voorts zal het gedachtengoed via de geëigende kanalen zoals internet, mailings, nieuwsbrieven en artikelen in vakbladen en kranten worden verspreid.
Vervolg	De lessen uit de projecten zullen ter harte worden genomen bij te entameren projecten binnen dit thema. Wellicht geeft de inventarisatie ook aanleiding om bepaalde projecten vanuit InnovatieNetwerk extra ondersteuning te bieden in de vorm van methodische kennis, inschakeling van het netwerk of beschikbaar stellen van financiële middelen voor noodzakelijke aanvullende activiteiten.

Bijlage 4

Projecttitel: ICES/KIS Businessplan Transitie Duurzame Landbouw

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 25 september 2002	
Doel project	Het opstellen van een businessplan dat voldoet aan de criteria die ICES/KIS stelt. Daarbij staan vraagsturing en ontschotting van de kennisinfrastructuur centraal. Aantoonbare brede ondersteuning vanuit de vierhoek is gewenst. Voorts dienen maatschappelijke baten en wetenschappelijke kwaliteit onomstreden te zijn.
Systeem-innovatieve karakter?	De ontwikkeling van nieuwe concepten die tot systeeminnovaties in de landbouw kunnen leiden is een expliciete doelstelling van het businessplan. Hiertoe moet de landbouwkennisinfrastructuur worden verrijkt met een substantiële inbreng van universiteiten en onderzoeksinstituten buiten Wageningen. De kracht van de nieuwe aanpak dient te komen uit de samenwerking tussen alfa-, bèta- en gamma-disciplines.
Looptijd	Mei 2002 tot februari 2003
Budget en financiers	InnovatieNetwerk EUR 100.000
Betrokkenen	Projectleider intern: De Wilt Projectteam: WageningenUR, COKON, Rijnconsult, LEI
Begeleiding project	De activiteiten vinden plaats onder verantwoordelijkheid van de Maatschap Transitie Duurzame Landbouw. Een beperkt aantal personen uit dit gremium, vertegenwoordigd in de zogenoemde kleine maatschap, is belast met de begeleiding van het project.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer en voert de regie over de opstelling van het businessplan.
Werkwijze - resultaten	Na een drietal brede consultaties, met kennisvragers, kennisleveranciers en een combinatie van beiden zijn zes speerpunten geïdentificeerd. Voor deze speerpunten wordt een kennisprogramma ontwikkeld, dat bestaat uit: 1. kennisontwikkeling in uitvoeringsgerichte projecten 2. strategische kennisontwikkeling 3. kennisbenutting en competentie-ontwikkeling. Naast deze inhoudelijke kern bevat het businessplan informatie over de uitvoeringsorganisatie en de financiering. Het concept-businessplan zal voor een pre-toets worden voorgelegd aan een wetenschappelijk forum (wetenschappelijke kwaliteit) en aan NIB Consult (maatschappelijke baten).
Leerpunten	Hoe om te gaan met het spanningsveld tussen maatschappelijke relevantie en wetenschappelijke kwaliteit?
Communicatie	Na indiening van het plan zal hieraan ruime bekendheid worden gegeven.
Vervolg	Bij een positieve beslissing van ICES/KIS zal InnovatieNetwerk een rol spelen als regisseur bij de uitvoering van het programma.

Bijlage 5

Projecttitel: Normen en waarden van maatschappelijke organisaties in relatie tot agroproductieparken

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 1 oktober 2002	
Doel project	<p><i>Doelen van het project:</i></p> <ol style="list-style-type: none">1. Opsporen van dominante waarden en normen die een rol spelen bij wensen en schrikbeelden die leven bij een aantal maatschappelijke organisaties⁴ ten aanzien van agroproductieparken2. Komen tot kritische condities m.b.t. deze gebieden en voor zover van toepassing ontwerpeisen, door in kaart te brengen onder welke voorwaarden bijvoorbeeld het APP voor organisatie x en y een wenkend perspectief is, en om welke redenen afschrikwekkend, omdat bepaalde waarden en normen in het geding zijn <p><i>Kansen die worden benut:</i></p> <p>Via diepte-interviews helderheid krijgen over belangrijke waarden die leven bij die organisaties m.b.t. deze onderwerpen, om tot concrete ontwerpeisen te kunnen komen (APP).</p> <p><i>Problemen die worden opgelost:</i></p> <p>Onzekerheid over hoe deze organisaties precies staan t.o.v. APP en vooral welke waarden hierbij in het geding zijn. Gebrek aan kennis over de condities waaronder deze innovaties een wenkend perspectief kunnen zijn/worden.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Door te zoeken naar belangrijke waarden en normen die wens- en schrikbeelden die bij deze organisaties leven, kan worden nagedacht hoe daarmee rekening te houden is, zonder te blijven steken in een herhaling van discussies. Er zullen waardegegevens boven water komen over technologie, omdat die een prominente rol speelt bij APP. Ook de sociaal-culturele dimensie komt aan bod. In hoeverre aandacht zal zijn voor institutionele aspecten is niet goed te voorspellen. Tot nu toe is nauwelijks of niet over APP nagedacht vanuit kennis over waardenpatronen bij deze organisaties. Het is mogelijk dat door dit traject ruimte ontstaat voor nieuwe ideeën en oplossingen, omdat scherper in beeld gebracht wordt waar precies de problemen zitten</p>
Looptijd	<p>Doorstart (zie ook onder budget): september 2002 - februari 2003 Interviews: september en oktober Concept verslag en essay klaar: eind januari 2003 Publicatie klaar: februari 2003</p>
Budget en financiers	<p>Eerste start is in november 2001 gemaakt met een filosoof en een journalist. Kosten voor 2003: 13.613,41 euro. Financiers: InnovatieNetwerk en Rathenau Instituut (de laatste financiert betrokken medewerker vanuit InnovatieNetwerk)</p>
Betrokkenen	<p>Claudi Hulshof, interviews en verslag, projectleider</p>

⁴ Dit zijn voor APP bijvoorbeeld de Dierenbescherming, Stichting Natuur en Milieu, LTO, Stichting Slow Food Nederland, Milieudefensie en de Antiglobaliseringsbeweging,

	Koo van der Wal: begeleidend stuk/essay (Jan de Wilt, betrokken vanuit InnovatieNetwerk) (Jan Staman, betrokken vanuit Rathenau Instituut)
Begeleiding project	Jan de Wilt, Jan Staman, Niko Koffeman (communicatieadviseur) en Hans Achterhuis (milieu-, techniekfilosoof) of Agnes van den Berg (Alterra, belevingsonderzoek) Deze commissie zal ook het project omtrent normen en waarden van burgers begeleiden. De commissie komt 2-3 keer bij elkaar. Voorstel is om beide projecten in de bijeenkomsten te bespreken. Rol van de commissie: adviserend op inhoudelijk, methodisch en communicatief niveau.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer en heeft de projectleiding. Tevens is InnovatieNetwerk zelf uitvoerder van een aantal activiteiten.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> Kwalitatieve interviews houden n.a.v. een vragenlijst met vertegenwoordigers van die organisaties. <i>Resultaten</i> Publicatie waarin verslag van de interviews en een begeleidend stuk of essay over APP: door Koo van der Wal. Er worden lijnen binnen die onderwerpen beschreven die veel en weinig kans van slagen maken door maatschappelijke organisaties te worden geaccepteerd, ontwerpeisen geformuleerd en de essays geven deze gegevens een wetenschappelijk-theoretische grondslag. Op basis van de resultaten van de interviews wordt door de auteurs bekeken of nog extra gesprekken of een bijeenkomst gewenst is.
Leerpunten	Ervaring opdoen met deze vorm van waardenonderzoek en leren of het nieuwe gegevens oplevert die zinvol zijn bij systeeminnovaties.
Communicatie	Via opinieartikelen, persberichten en publicatie wordt aandacht gegeven aan het nieuwe van deze twee projecten: via waardenonderzoek naar ontwerpen/ontwerpeisen.
Vervolg	Zijn de resultaten positief, dan kan deze methode breder worden gebruikt m.b.t. andere onderwerpen.

Bijlage 6

Projecttitel: Normen en waarden van burgers in relatie tot agroproductieparken

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 1 oktober 2002	
Doel project	<p><i>Doelen van het project:</i></p> <ul style="list-style-type: none">• in beeld brengen van waarden die in het geding zijn bij burgers• wens- en schrikbeelden bepalen van die burgers• in kaart brengen van de grootste pijnpunten en de succesfactoren in de ogen van groepen burgers – toegespitst op ontwerpeisen• bepalen kritische (ontwerp)condities van dit onderwerp, gerelateerd aan groepen burgers – fase a• maken ontwerpen op basis van deze gegevens en terugkoppeling naar burgers of samenwerking tussen burgers en ontwerpers, waarbij toegespitst voor de belangrijkste dilemma's of probleempunten oplossingen worden gezocht (fase b)• organiseren van een bijeenkomst (gericht op Transitie Duurzame Landbouw) met burgers, ontwerpers en belangrijke betrokken voorlopers uit de vierhoek waarbij de resultaten worden gepresenteerd (fase c) <p><i>Veranderingsopgave waar dit project een bijdrage aan levert:</i></p> <p>Inhoud geven aan twee noodzakelijke aspecten van systeeminnovaties:</p> <ol style="list-style-type: none">a. Ontwerpen rekening houdend met waarden die een belangrijke rol spelen bij acceptatie en de kans op succes van (systeem)innovatiesb. Ontwerpen rekening houdend met niet-deskundigen: burgers, die de producten gaan kopen en voor wie productiewijze een belangrijk item is. <p><i>Kansen die worden benut en problemen die worden opgelost:</i></p> <p>We hebben door dit project een scherp beeld gekregen van waar precies kansen en risico's liggen m.b.t. een concreet streefbeeld van InnovatieNetwerk; welke ontwerpen op draagvlak kunnen rekenen en welke niet, bij welke groepen burgers</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Denkpatronen worden doorbroken, leidend tot nieuwe concepten. Dit project toetst rechtstreeks een aantal systeeminnovatieve concepten aan de beleving van burgers en waarden die daarbij een belangrijke rol spelen. Het is immers nog maar de vraag of zij adequaat vertegenwoordigd zijn door maatschappelijke organisaties, politiek of door het bedrijfsleven. Daarnaast worden binnen dit project waardenpatronen in direct verband gebracht met ontwerpen en werken burgers samen met ontwerpers.• Nieuwe ontmoetingen vinden plaats: tussen burgers en ontwerpers, in een latere fase tussen burgers, ontwerpers en voorlopers uit de vierhoek• Dit project richt zich vooral op de sociaal-culturele dimensie• De aanpak is inhoudelijk (betrekkelijk) nieuw, en de aanpak, het gericht toetsen aan de beleving van burgers ook.
Looptijd	oktober 2002 (offerte Motivaction en start project) – maart 2003, rapport (fase a) in december 2002, ontwerpessies januari (fase b), bijeenkomsten (fase c) februari- maart 2003

Budget en financiers	Financiers: InnovatieNetwerk, projectleider vanuit InnovatieNetwerk gefinancierd door Rathenau Instituut Kosten in 2002: deel a 50.000 euro excl. btw Kosten in 2003: deel b en c 15.000 euro
Betrokkenen	Projectleider intern en communicatie: Claudi Hulshof (fase a,b,c) Projectleider extern – Motivaction: Peter van Waart (fase a, eventueel b en c) Andere betrokkenen: Jan de Wilt - InnovatieNetwerk
Begeleiding project	Iemand van InnovatieNetwerk (Ger Vos of Jan de Wilt), Jan Staman, Niko Koffeman (communicatie-adviseur) ofwel Hans Achterhuis ofwel Agnes van den Berg (belevingsonderzoekster Alterra). Zij komen drie keer bij elkaar: bij start project, na rapport en voor bijeenkomsten
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer en heeft de projectleiding.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> Burgers worden met eerste ontwerpen geconfronteerd (resultaat uit Animal Care), nadat hen om ideeën gevoelens, beelden e.d. is gevraagd m.b.t. agroproductieparken. In fase b leidt dit tot aangepaste/nieuwe ontwerpen. Methode wordt aangegeven door Motivaction in op te stellen offerte <i>Resultaten van het project:</i> <ul style="list-style-type: none"> • rapport waarin waarden, wens- en schrikbeelden, pijnpunten en succesfactoren en kritische (ontwerp)condities m.b.t. 7 groepen burgers (fase a) worden beschreven – wordt uitbesteed aan Motivaction, die kwalitatieve interviews doet en die vervolgens toetst bij 1000 mensen • ontwerpen die in samenspraak met burgers zijn gemaakt en kunnen rekenen op steun (fase b) • bijeenkomsten waar voorlopers uit de vierhoek, burgers en ontwerpers samen komen en kennis nemen van / discussieren over de resultaten (fase c) – wordt <i>misschien</i>, evenals fase b, aan Motivaction uitbesteed
Leerpunten	Inhoudelijk: welke waardenpatronen spelen een belangrijke rol bij onderscheiden groepen burgers t.a.v. een aantal systeemvernieuwende concepten? Hoe kunnen die adequaat binnen ontwerpen worden vormgegeven? Proces: wat levert samenwerking met Motivaction op, wat levert samenwerking van burgers en ontwerpers op en hoe wordt zo'n traject ontvangen binnen de vierhoekvoorlopers? En: dit is een andere manier om burgers te betrekken dan via maatschappelijke organisaties. Welke verschillen zijn er en wat maakt het interessant voor burgers om te participeren?
Communicatie	Opinieartikelen in de media, n.a.v. nieuwsmomenten: uitkomen rapport, gereed zijnde ontwerpen en bijeenkomsten verschillende acties om media- en politieke aandacht te genereren
Vervolg	Als de resultaten bevredigend zijn, zijn verschillende vervolgtrajecten denkbaar: <ul style="list-style-type: none"> a. dit proces geheel of gedeeltelijk herhalen n.a.v. andere innovatieconcepten; b. een vervolg op dit project en het project maatschappelijk organisaties na naast elkaar leggen van de resultaten uit beide projecten.

Bijlage 7

Projecttitel: Animal Care

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	Het maken van alternatieve ontwerpen op basis van het Deltapark-concept, uitgaande van de behoeften van dieren op het punt van gezondheid en welzijn. Deze ontwerpen worden vervolgens vergeleken met de huidige situatie in de veehouderij, en evt. ook met biologische veehouderij.
Systeem-innovatieve karakter	Het concept agroproductieparken heeft een sterk systeeminnovatief karakter: het gaat uit van een ruimtelijke herschikking van de traditionele productiestructuur en stelt ook de huidige arbeidsorganisatie in de agrosector ter discussie. Hierbij is sprake van een spanningsveld met het huidige beleid. Dit project komt tot een herontwerp van agroproductieparken, uitgaande van de behoeften van het dier. Daarbij is "reframing" aan de orde van de gangbare perceptie dat dieren uitsluitend floreren in een natuurlijke omgeving. In het project is voorzien in de organisatie van een verrassende ontmoeting tussen boeren, burgers, buitenlui én wetenschappers, die met elkaar in debat gaan over de voor- en nadelen van de ontwerpen en de verbetermogelijkheden. Het nieuwe ontwerp is een mix van technologische opties, organisatorische en ruimtelijke concepten, inspeland op de behoeften van het dier en de perceptie vanuit de maatschappij.
Looptijd	April 2002 - Februari 2003
Budget en financiers	InnovatieNetwerk 65.000 EUR
Betrokkenen	Interne projectleider: De Wilt Externe projectleider: Broeze (WageningenUR) Andere betrokkenen: onderzoekers van WageningenUR (diverse instituten) en RUU, Faculteit Diergeneeskunde, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties.
Begeleiding project	Er is geen begeleidingscie, klankbordgroep of stuurgroep voor dit project.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer, opdrachtgever en adviseert op afstand.
Werkwijze - resultaten	Het project wordt uitgevoerd in 3 opeenvolgende stappen: 1. het formuleren van ontwerpisen vanuit het welzijn en de gezondheid van de dieren; 2. het ontwerpen van tenminste 2 uiteenlopende alternatieven voor Deltapark; 3. het evalueren van de plus- en minpunten van de ontwerpen op het gebied van diergezondheid en dierlijk welzijn, in vergelijking met de huidige veehouderij en evt. ook de biologische veehouderij; 4. bespreken van de ontwerpen in een workshop met maatschappelijke groeperingen; 5. opstellen van het eindrapport.

Leerpunten	Hoe moet het proces worden ingericht om creatieve ontwerpen mogelijk te maken? Welke eisen stelt dit aan de deelnemers in dit proces? Hoe kunnen maatschappelijke groeperingen actief worden betrokken in het ontwerpproces?
Communicatie	Naast een “droge” wetenschappelijke versie van het eindrapport zal een “populaire” versie worden opgesteld, waarin veel aandacht zal worden besteed aan de verbeelding van de ontwerpen.
Vervolg	De ontwerpen en de bevindingen uit de workshop zullen worden benut in discussies en debat over agroproductieparken.

Bijlage 8

Projecttitel: Globaal businessplan agroproductiepark

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	Doel van het project is na te gaan of het mogelijk is een financieel haalbaar businessplan op te stellen dat enerzijds voldoet aan de innovatieve kenmerken van een agroproductiepark (bijv. Deltapark) en anderzijds voldoende vertrouwen zal kunnen wekken bij ondernemers en vermogensverschaffers om het project daadwerkelijk te kunnen realiseren.
Systeem-innovatieve karakter	Het concept agroproductieparken heeft een sterk systeeminnovatief karakter: het gaat uit van een ruimtelijke herschikking van de traditionele productiestructuur en stelt ook de huidige arbeidsorganisatie in de agrosector ter discussie. Hierbij is sprake van een spanningsveld met het huidige beleid. NIB Consult is een gerenommeerde, maar vreemde eend in de bijt van het agrokennisnetwerk. Dat kan leiden tot de uitwisseling van verrassende inzichten over en weer.
Looptijd	Augustus 2002- december 2002
Budget en financiers	InnovatieNetwerk 34.576 EUR LNV 2.000 EUR ----- Totaal 36.576 EUR
Betrokkenen	Projectleider intern: De Wilt Andere projectmedewerkers intern: Hillebrand Projectleider: De Groot (NIB) Andere betrokkenen: Boendermaker (NIB)
Begeleiding project	De begeleidingscommissie bestaande uit LNV, EC-LNV, Alterra, ATO en InnovatieNetwerk komt tijdens het project 3 keer bijeen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer, opdrachtgever en adviseert op afstand over de uitvoering van het project.
Werkwijze - resultaten	Dit project omvat de volgende onderdelen: a) selectie van een voorkeursconcept agroproductiepark (bijv. Deltapark) incl. globale uitwerking van het concept; b) een "belangenkaart", ofwel een overzicht van alle relevante belanghebbenden, hun doelstellingen, de randvoorwaarden die zij hanteren (o.a. rendementsdoelstelling, voorwaarden etc) en de meerwaarde die zij kunnen hebben voor het concept (middelen, expertise, ervaringen, contacten); c) een globale investeringsraming; d) een indicatieve raming van operationele kosten en opbrengsten, gebruik makend van kengetallen (bijv. huurprijs per m ²); e) een globale risico-analyse waarin de belangrijkste risico's zijn geïnventariseerd; f) een beknopte uitwerking van het concept en een globale analyse van de financiële haalbaarheid (op basis van de resultaten van bovengenoemde onderdelen);

	<p>g) een consultatie van potentiële investeerders, financiers, (agrarische) ondernemers en andere belanghebbenden over het concept;</p> <p>h) een eindoordeel en een go/no go beslissing.</p> <p>Het eindresultaat is een globaal businessplan met een maximale omvang van 20 pagina's.</p>
Leerpunten	In hoeverre kan een dergelijke interactieve aanpak met potentiële investeerders in de private én publieke sector leiden tot hernieuwde interesse en een aanscherping van het concept in het licht van economische randvoorwaarden?
Communicatie	De externe communicatie van de bevindingen zal plaatsvinden via nieuwsbrief, website, de publieke presentatie van het eindrapport en de publicatie van artikelen in vakbladen en kranten.
Vervolg	Indien het globale businessplan indiceert dat een agroproductiepark financieel haalbaar lijkt zal een nadere uitwerking plaatsvinden in een meer gedetailleerd businessplan met concrete investeerders.

Bijlage 9

Projecttitel: Imago, identiteit en beeldvorming in de glastuinbouw

Thema Datum	Transitie Duurzame Landbouw 1 oktober 2002
Doel project	Ontwikkelen van ideeën voor communicatie van het glastuinbouwcluster met zijn omgeving waarbij de behoeften van de burger centraal staan en niet (zoals nu in grote lijnen gebeurt) de tuinbouw zelf. De kwaliteit van leven van burgers wordt als uitgangspunt genomen in plaats van producten en bedrijfsprocessen van de tuinbouw zelf.
Systeem- innovatieve karakter	Deze omslag in denken over communicatie is ingrijpend voor de positionering van het glastuinbouwcluster. Het is noodzakelijk het debat hierover aan te gaan om een gerespecteerde positie te verwerven in de samenleving. De vraag is of een cluster met zoveel onafhankelijke spelers kan komen tot een gezamenlijke communicatiestrategie. Kan een gezamenlijke identiteit worden ontwikkeld en welk gemeenschappelijk beeld zou men willen uitstralen? Het anders denken over de relatie met de afnemer heeft een ingrijpend karakter, dat de positie van de glastuinbouw in de samenleving raakt.
Looptijd	Fase ideeontwikkeling: 2001 – 2002 Fase intern (glastuinbouwcluster) en extern debat en doordenken van de consequenties van de nieuwe aanpak: 2002 – 2003 Fase implementatie: vanaf 2004 InnovatieNetwerk en SIGN hebben het onderwerp geagendeerd en materiaal aangedragen voor debat. Te verwachten is dat vanaf 2003 het Productschap Tuinbouw een belangrijkere rol zal gaan spelen.
Budget en financiers	Fase ideeontwikkeling: 40.000 Fase debat: nader in te vullen Financiers zijn tot en met 2002 InnovatieNetwerk en SIGN. In 2003 kan dat mogelijk veranderen.
Betrokkenen	Projectteam: H.J. van Oosten (InnovatieNetwerk, SIGN) en M. Gerritsen (Productschap Tuinbouw). Het communicatiebureau Total Identity heeft een nieuwe communicatiestrategie ontworpen en in essayvorm bewerkt voor de glastuinbouw.
Begeleiding project	Bestuur SIGN In de ideefase: kleine groep uit het bedrijfsleven In de vervolgfase: eerst ronde tafelbesprekingen met het bedrijfsleven, daarna verbreden met de maatschappelijke omgeving
Rol/functie Innovatie- Netwerk	InnovatieNetwerk en SIGN vervullen de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met het bedrijfsleven en experts. Het benutten van het zoek- en leerproces en het vasthouden aan de toekomstoriëntatie en veranderingsopgaven die anderen niet zien.

<p>Werkwijze - resultaten</p>	<p><i>Werkwijze</i></p> <ul style="list-style-type: none"> a. Het eerst in kleine kring creëren en verzamelen van ideeën. Soms in brainstorm, vaker in bilaterale gesprekken met geselecteerde personen. b. Selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken. c. Het laten opstellen van essays, startnotities of rapporten en het bespreken daarvan in expert meetings. d. Het geleidelijk vergroten van de kring van belangstellenden uit het bedrijfsleven, experts, overheid en NGO's. <p>De werkwijze wijkt sterk af van de aanpak van transities naar een duurzame toekomst zoals deze op verschillende plaatsen wordt gehanteerd.</p> <p><i>Resultaten</i></p> <p>Deze werkwijze heeft geleid tot een toenemende interesse en betrokkenheid in een steeds grotere kring.</p>
<p>Leerpunten</p>	<p>Inspirerende beelden voor een nieuwe aanpak spreken aan en trekken belangstelling. De voorgestelde communicatiestrategie kan een belangrijke bijdrage leveren aan het debat over de communicatie met de omgeving en het opnieuw positioneren van de glastuinbouw in de samenleving.</p>
<p>Communicatie</p>	<p>Het essay "Rozen groeien aan de boom, tomaten komen van Albert Heijn" is eind oktober 2002 verspreid.</p>
<p>Vervolg</p>	<p>Samen met het Productschap Tuinbouw zal een aanpak worden ontwikkeld voor het debat hierover in de sector in het jaar 2003. Mogelijk kan dit de communicatieprogramma's van de sector vanaf 2004 beïnvloeden als de nieuwe lijn zinvol wordt geacht.</p>

Bijlage 10

Projecttitel: Kas als energiebron

Thema	Transitie Duurzame Landbouw
Datum	1 oktober 2002
Doel project	Realiseren van een trendbreuk in het energiegebruik in de glastuinbouw door kassen niet te beschouwen als grootgebruikers van fossiele energie maar als een potentiële bron van duurzame energie. Deze opgave combineren met een zeer sterke reductie van de CO ₂ - uitstoot.
Systeem-innovatieve karakter	In Nederland is per m ₂ meer duurzame energie beschikbaar dan kan worden gebruikt. Dit uitgangspunt is de basis voor een trendbreuk (een paradigmashift) in de benadering van het energiegebruik in de glastuinbouw. Dit zal leiden tot geheel nieuwe concepten voor een kassysteem. Indien de kas werkelijk een energiebron kan zijn ontstaan nieuwe mogelijkheden voor glastuinbouwclusters en het opzetten van regionale energy webs. Deze ontwikkeling vraagt betrokkenheid van vele zeer uiteenlopende partijen, vanuit de tuinbouw en daarbuiten. Gelet op de huidige grote afhankelijkheid van de tuinbouw van de voorziening met fossiele energie zijn totaal nieuwe arrangementen en instituties denkbaar.
Looptijd	Conceptuele fase: 2000 - 2002 Start innovatieprogramma's: 2002 Verwachte doorlooptijd voor de ontwikkeling: tot 2020 Vorbereiding pilot: 2002 – 2004 (het idee is nu om de pilot op te nemen in een te vormen Centrum voor Energie en Licht: CEL) Denkbare eerste pilot (en centrumvorming): 2005
Budget en financiers	Conceptuele fase: 25.000 Eerste fase innovatieprogramma's (tests en PVA): 140.000 Lopende innovatieprogramma's: nader te bepalen met financiers InnovatieNetwerk en SIGN financieren in de aanlooperperiode. Daarna dient het programma te worden overgenomen door anderen, waaronder Productschap Tuinbouw en LNV.
Betrokken	Projectteam: H.J. vanOosten (InnovatieNetwerk, SIGN; projectleider) en H.J. Huizing (InnovatieNetwerk). Opdrachtnemers voor startnotities, en plannen van aanpak: Dr.ir. E. van Andel (Fiiwihex te Almelo) en Ir. K. Braber (Kema, Arnhem). Vervolgtrajecten: Productschap Tuinbouw en energiecommissie glastuinbouw, LNV, EZ, VROM.
Begeleiding project	Bestuur SIGN In conceptuele fase: ad hoc expert meetings. Vervolgfases: nader vast te stellen.

Rol/functie Innovatie- Netwerk	InnovatieNetwerk en SIGN vervullen de rol van initiator. Het creëren van het beeld "Kas als energiebron" op basis van het gegeven dat er per m2 meer energie beschikbaar is dan wordt gebruikt is geheel door de betrokken InnovatieNetwerk (en SIGN) medewerkers ontwikkeld. InnovatieNetwerk en SIGN hebben een cruciale rol vervuld bij het interesse wekken voor het concept en het doen ontwerpen van startnotities.
Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze</i></p> <ol style="list-style-type: none"> Het eerst in kleine kring creëren van een nieuw en uitdagend toekomstbeeld op het gebied van energie en glastuinbouw. Vinden van geïnteresseerde personen die het concept willen uitwerken. Het laten opstellen van startnotities en het bespreken daarvan in expert meetings. Het geleidelijk vergroten van de kring belangstellenden uit bedrijfsleven, experts, overheid en NGO's. <p>De werkwijze wijkt sterk af van de aanpak voor transitie naar een duurzame toekomst zoals deze op verschillende plaatsen wordt gehanteerd.</p> <p><i>Resultaten</i></p> <p>Deze werkwijze heeft geleid tot een grote interesse en betrokkenheid in een steeds grotere kring. Het programma "Kas als energiebron" is inmiddels opgenomen in de beleidsvisie : "Duurzame Glastuinbouw" van het Productschap Tuinbouw en zal naar verwachting gaan functioneren als een stimulerend kader voor toekomstgerichte onderzoek- en innovatietrajecten. Eén van de ideeën is om een Centrum voor Energie en Licht (CEL, of zonne-CEL) te vormen, waar een fysieke pilot onderdeel van kan zijn.</p>
Leerpunten	Met een herkenbaar, krachtig en uitdagend toekomstbeeld op een afgebakend terrein (energie en glastuinbouw) is het mogelijk een transitie tot stand te brengen naar een duurzamer glastuinbouw en velen daarbij te betrekken.
Communicatie	De publicatie van het 1 ^e rapport trok de aandacht van de pers. Er wordt een zorgvuldig communicatietraject voorbereid.
Vervolg	De rol van InnovatieNetwerk zal geleidelijk veranderen. Een punt van aandacht zal voorlopig blijven om het innovatieproces goed te begeleiden en er voor te zorgen dat het niet terugvalt naar een gangbaar onderzoekstraject.

Bijlage 11

Projecttitel: Nieuwe ontwerpen voor duurzame glastuinbouw

Thema Datum	Transitie Duurzame Landbouw, onderdeel Glastuinbouw 2020 1 oktober 2002
Doel project	Ontwikkelen van duurzame integrale inrichting van regio's met glastuinbouw, met name in hoogstedelijke gebieden met glastuinbouw, woningbouw en bedrijfsterreinen. Onder duurzaamheid wordt verstaan het sluiten van kringlopen, transporten verminderen, meervoudig ruimtegebruik, functiecombinaties en maatschappelijke acceptatie.
Systeem-innovatieve karakter	De eerste ontwerpen van combinaties van agroproductiefuncties zijn door InnovatieNetwerk ontwikkeld, gebundeld onder de titel: Agroproductieparken. In dit deelproject worden de mogelijkheden verkend van combinaties van glastuinbouw met andere functies in een regionale context. Een interessante optie is om regionale inrichtingsvarianten te ontwerpen voor glastuinbouw, woningbouw en bedrijfsterreinen in een hoogstedelijk gebied. Een nieuwe invalshoek daarbij is om ook de mogelijkheden van energy webs te benutten.
Looptijd	Fase ideeontwikkeling: 2000 – 2002 Fase haalbaarheidsstudies: 2001 - 2002 Fase ontwikkelen van pilots: 2003 - 2005 Een aantal haalbaarheidsstudies zijn in 2002 afgerond en zullen in 2003 mogelijk een vervolg krijgen in de vorm van pilots. Het nieuwe spoor van de inrichtingsvarianten in een hoogstedelijk gebied gebaseerd op o.a. energy webs is in 2002 ontstaan en zal in 2003 worden uitgewerkt.
Budget en financiers	Fase ideeontwikkeling: (2000 – 2001): 20.000 Fase haalbaarheidsstudies (2001 – 2002): 55.000 Fase ontwikkelen van pilots: p.m. Nieuw project inrichtingsvarianten in een hoogstedelijk gebied: nog vast te stellen.
Betrokkenen	Projectteam: H.J. van Oosten (InnovatieNetwerk, SIGN; projectleider) Initiatiefnemers voor haalbaarheidsstudies: Dura Vermeer (drijvende kassen), Van de Wijngaart (kas-stalcombinaties) en opdrachtnemers Mecanoo architecten te Delft en RBOI te Rotterdam (Ruimtelijke kwaliteit en glastuinbouw in de Zuidplaspolder).
Begeleiding project	Bestuur SIGN. Bij de haalbaarheidstudie en ontwerptrajecten was H.J. van Oosten in verschillende hoedanigheden betrokken.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk en SIGN vervullen de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met het bedrijfsleven en experts. Het benutten van het zoek- en leerproces en het vasthouden aan de toekomstoriëntatie en veranderingsopgaven die anderen niet zien.

<p>Werkwijze - resultaten</p>	<p><i>Werkwijze</i></p> <ul style="list-style-type: none"> a. het eerst in kleine kring creëren en verzamelen van ideeën. Soms in brainstorm, vaker in bilaterale gesprekken met geselecteerde personen. selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken; b. het laten opstellen van essays, startnotities of rapporten en het bespreken daarvan in expert meetings; c. het geleidelijk vergroten van de kring van belangstellenden uit het bedrijfsleven, experts, overheid en NGO. <p>Bij de projecten drijvende kas en kas-stalcombinaties is InnovatieNetwerk actief benaderd door een externe partij met een innovatief idee. Indien dit past bij de activiteiten van het werkprogram wordt bijgedragen aan het ontwikkelen van het idee.</p> <p>De werkwijze(n) wijken sterk af van de aanpak van transities naar een duurzame toekomst zoals deze op verschillende plaatsen wordt gehanteerd.</p> <p><i>Resultaten</i></p> <p>Deze werkwijze(n) hebben geleid tot een grote interesse en betrokkenheid in een steeds grotere kring. Het zal waarschijnlijk op afzienbare tijd leiden tot concrete pilots (drijvende kas, kas-stalcombinaties) en uitdagende voorbeelden van integrale planvorming glastuinbouw in een hoogstedelijk gebied (mede gestimuleerd door het idee van energy webs).</p>
<p>Leerpunten</p>	<p>Inspirerende beelden voor een nieuwe aanpak op een afgebakend terrein spreken aan en trekken belangstelling.</p>
<p>Communicatie</p>	<p>De communicatie hangt af van de voortgang het project. Bij projecten zoals drijvende kas en kas-stalcombinaties is dit grotendeels in handen van de initiatiefnemer. In de communicatie wordt telkens InnovatieNetwerk genoemd als betrokkene.</p>
<p>Vervolg</p>	<p>Verwacht wordt dat de individuele projecten elk een vervolg zullen krijgen. Ook hier speelt de initiatiefnemer een grote rol en is de rol van InnovatieNetwerk faciliterend. Het project glastuinbouw in een hoogstedelijke omgeving moet in 2003 worden ontwikkeld.</p>

Projecttitel: Naar een duurzame beloning van groene plattelandsdiensten

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	Dit project beoogt opties te genereren en uit te werken voor de beloning van groene diensten en hiermee praktische ervaring op te doen. Naast een beschrijving van de theoretische basis, geënt op instrumenten en arrangementen in het buitenland en in niet-agrarische sectoren, komt het project tot praktische voorstellen voor de beloning van de verschillende groene diensten, gedifferentieerd naar regio's. Het mondt tenslotte uit in voorstellen voor de aanpak van proefprojecten in bepaalde regio's.
Systeem-innovatieve karakter	De huidige beloningssystemen van groene diensten zijn gebaseerd op schadecompensatie aan individuele bedrijven. Er is een omslag nodig naar een systematiek, waarbij de beloning is gebaseerd op de maatschappelijke waarde van bepaalde functies, zoals natuur- en landschapsbeheer, waterberging etc. Bovendien moet de individuele bedrijfsbenadering plaats maken voor een meer regionale benadering. Hier ligt een spanningsveld met het huidige beleid. Dit project wil hieraan een bijdrage leveren. Het accent in dit project ligt op de institutionele aspecten (nieuwe beloningssystemen) en de sociaal-culturele aspecten (beleving, maatschappelijke waardering).
Looptijd	Begin 2002 tot begin 2003.
Budget en financiers	InnovatieNetwerk Totaal: Euro 114.224,29 Fase 1: Euro 59.952,- Fase 2: Euro 54.272,-
Betrokkenen	Interne projectleider: De Wilt Andere projectmedewerkers intern: Hillebrand Projectleider extern: Terwan Andere projectbetrokkenen: CLM, LEI
Begeleiding project	Het project staat onder begeleiding van een stuurgroep bestaande uit LEI, LNV, In Natura, CLM, LTO, SNM en InnovatieNetwerk. De stuurgroep komt 3 keer bijeen tijdens de looptijd van het project.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiator, opdrachtgever en adviseur op afstand (regie-rol).
Werkwijze - resultaten	Tijdens het gehele traject is sprake van een interactieve aanpak, waarbij agrarische en niet-agrarische ondernemers zijn betrokken, evenals relevante overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. In het project kunnen twee fasen worden onderscheiden: 1. De inventarisatie en ontwikkeling van beloningssystemen: a) Welke beloningssystemen voor groene diensten zijn denkbaar? Welke grondslagen, betalingssystemen en organisatievormen/financieringsconstructies zijn te onderscheiden? b) Vanaf welk prestatieniveau is betaling maatschappelijk gerechtvaardigd? c) Zijn er goede argumenten om verschillende niveaus van groene diensten te

	<p>onderscheiden die elk een aparte beloningssystematiek vereisen?</p> <p>2. De beoordeling en inpassing in beleidsstrategieën, het zoeken en selecteren van mogelijke proefgebieden en het vervaardigen van het ideeënboek:</p> <p>a) Hoe beoordelen we de verschillende beloningssystemen? Welke zijn de meest kansrijke?</p> <p>b) Hoe kunnen de meest kansrijke systemen dichtbij worden gebracht?</p> <p>c) Welke gebieden lenen zich voor proefprojecten met nieuwe beloningssystemen?</p> <p>Het project zal twee producten opleveren:</p> <p>1. Een onderzoeksrapport met een uitgebreide weergave van de bevindingen van het onderzoek, uitmondend in beleidsaanbevelingen en voorstellen voor proefprojecten.</p> <p>2. Een meer populaire brochure waarin de ontwikkelde ideeën voor beloning van groene diensten voor een breder publiek toegankelijk worden gemaakt. Deze brochure is bedoeld voor ruimere verspreiding onder de vele betrokkenen bij de discussie over groene diensten. Het gaat niet om een voorlichtingsbrochure, maar om een beknopt “ideeënboek”.</p>
Leerpunten	In welke mate is het mogelijk om vanuit ideeën over groene diensten te komen tot innovatieprojecten in de praktijk? Wat zijn daarbij kritische factoren?
Communicatie	De resultaten van dit project worden besproken in verschillende workshops tijdens het uitvoeringstraject. Het onderzoeksrapport zal officieel worden aangeboden aan een gezaghebbend persoon. De populaire brochure zal breed worden verspreid.
Vervolg	Dit project dient te leiden tot het formuleren van proefprojecten in bepaalde regio's. Indien deze opzet slaagt, is een volgende stap de uitvoering van de proefprojecten.

Projecttitel: Nieuwe ontwerpen voor stad-land arrangementen

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	Het doel van het project is te komen tot drie ontwerpen van regionale processen die moeten leiden tot inspirerende vernieuwende stad-land arrangementen. De procesontwerpen moeten voldoen aan een reeks van criteria voor de inhoudelijke en procesmatige uitwerking van het arrangement, waardoor innovatieve oplossingen mogelijk worden.
Systeem-innovatieve karakter	Traditioneel wordt over de relatie stad-land gedacht in termen van tegenstellingen. De uitdaging is om uit deze tegenstelling te treden en te zoeken naar verbinding. Dat geldt zeker in Nederland dat, in vergelijking met veel gebieden in het buitenland, steeds meer kenmerken krijgt van een verstedelijkte samenleving. Daarvoor is nodig dat er samenspraak ontstaat tussen stad en ommeland, gezocht wordt naar gezamenlijke beelden en ambities en aansluitend naar gezamenlijke diensten en arrangementen. Kern van het project is dat vanuit de stedelijke omgeving ontwerpen worden gemaakt voor het ommeland. Daarvoor is samenwerking nodig tussen partijen vanuit de stad en vanuit het landelijk gebied. De aard van de doelstelling pleit verder voor een multidisciplinaire aanpak waarbinnen veel ruimte is voor nieuwe ontwerpen, zowel inhoudelijk als institutioneel.
Looptijd	De voorbereiding is najaar 2002 gestart. Het project zal volgens planning in december 2003 worden afgerond.
Budget en financiers	Het totale budget voor het project bedraagt € 114.597 (incl. BTW). Hiervan draagt InnovatieNetwerk € 64.597 bij en de Directie GRR van LNV € 50.000.
Betrokkenen	Interne projectleider: Wagemans Externe projectleider: Kieft (ETC) Andere projectbetrokkenen: Verberne (ETC)
Begeleiding project	Namens de beide opdrachtgevers treedt Mathieu Wagemans (InnovatieNetwerk) op als contactpersoon. Er komt een begeleidingsgroep waarin van beide opdrachtgevers personen zitting nemen. Voorts komt er een klankbordgroep met personen die expertise hebben met betrekking tot stad-land-problematiek.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiatiefnemer, opdrachtgever en voert regie op afstand.
Werkwijze - resultaten	Achtereenvolgens worden de volgende taken uitgevoerd: Taak 1: Opstarten en operationaliseren Taak 2: Quick scan en preselectie van regio's Taak 3: Verkenning van zes regio's Taak 4: Criteria voor selectie drie regio's Taak 5: Voorbereiding regio-experimenten Taak 6: Opstellen drie procesontwerpen Taak 7: Opzet toekomstig leertraject en begeleidingsstructuur Taak 8: Beleidsadvies en afronding project De volgende concrete producten zijn het resultaat van dit project:

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Drie ontwerpen voor regionale stad-land processen die najaar 2002 kunnen starten. 2. Voorstel voor een landelijk 'leermechanisme' inclusief uitwisseling tussen de regio en een landelijk debat over inhoud, proces en resultaat van de drie experimenten. 3. Voorstel voor een overkoepelende begeleidingsstructuur voor de drie regio-experimenten.
Leerpunten	<p>De volgende tussenproducten zijn relevant voor het leerproces en voor vervolgactiviteiten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • quick Scan van waarden en uitgangspunten in toonaangevende documenten; • criteria voor pre-selectie van 6 potentieel geschikte regio's; • verkenning maximaal 6 potentieel geschikte stad-land-consortia; • criteria voor selectie van 3 regio's voor uitwerking van een procesontwerp; • kernpunten of toetsingscriteria voor de beoordeling van procesontwerpen.
Communicatie	<p>Getracht wordt om via artikelen in vakbladen aandacht te vragen voor (het verloop van) dit project. Daarnaast zullen de resultaten input vormen voor landelijke workshops. Rond het verschijnen van het eindrapport zal publiciteit worden georganiseerd.</p>
Vervolg	<p>De resultaten van het project zullen zowel werking hebben binnen de pilots, in andere regio's met een vergelijkbare problematiek en binnen landelijk beleid.</p>

Projecttitel: Het Groene Kwadrant

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002															
Doel project	De doelstelling van dit project is het agroproductiepark type 'Multipark' te concretiseren voor het Groene Kwadrant, gericht op de ontwikkeling van een gezamenlijke visie op de functies die gecombineerd kunnen worden, de organisatorische inrichting en fysieke (landschappelijke) inrichting van het landgoed. Aandacht wordt ook besteed aan het proces dat nodig is om tot uitvoering te komen.														
Systeem-innovatieve karakter	In het multipark staat een optimaal evenwicht tussen de drie "p's" people, planet en profit centraal. De Groene Kamer speelt daarin een centrale rol, doordat het verschillende functies in het gebied Het Groene Kwadrant initieert en financiert. Innovatieopgaven betreffen: <ul style="list-style-type: none"> • een profit-for-non-profit concept ('rood betaalt voor groen'): De Groene Kamer krijgt een profit-for-non-profit concept. De economische functies leveren revenuen, waarmee de natuur- en culturele functies in het gebied Het Groene Kwadrant structureel medegefinancierd kunnen worden; • een landschappelijke inrichting, die tegelijkertijd tegemoet komt aan: <ul style="list-style-type: none"> ☐ oude waarden (lagenbenadering); ☐ vergroting van natuurwaarden door verbinding van twee EHS-gebieden in de regio; ☐ de combinatie van waterfuncties (opvang effluent, berging, en waterwinning); ☐ randvoorwaarden voor economisch rendabele en maatschappelijk verantwoorde agrarische productie; • integratie van de (vermeende ?) belangentegenstellingen tussen Stad en Land en ombuiging naar gezamenlijke meerwaarde. Het betreft o.a. transparantie van de agroproductie, natuureducatie, recreatie in een natuurlijke omgeving, handhaving van rust, ruimte en groen. 														
Looptijd	juni 2002 - eind december 2002: realisatie van een gedragen visie op Het Groene Kwadrant en ontwikkeling van een concept voor realisatie van De Groene Kamer 2003: in afwachting van MER en bestemmingsplanwijziging contractuele afspraken voor realisatie en uitvoering van het concept van De Groene Kamer														
Budget en financiers	<table> <tr> <td>InnovatieNetwerk</td> <td>27.000</td> </tr> <tr> <td>Habiforum</td> <td>18.000 (in overweging)</td> </tr> <tr> <td>ZLTO</td> <td>6.000</td> </tr> <tr> <td>Groene Kamer</td> <td>10.000</td> </tr> <tr> <td>Staatsbosbeheer</td> <td>5.000 (in overweging)</td> </tr> <tr> <td>Gemeente</td> <td>59.000 (in overweging)</td> </tr> <tr> <td>Totaal</td> <td>125.000 (waarvan 43.000 gedekt)</td> </tr> </table>	InnovatieNetwerk	27.000	Habiforum	18.000 (in overweging)	ZLTO	6.000	Groene Kamer	10.000	Staatsbosbeheer	5.000 (in overweging)	Gemeente	59.000 (in overweging)	Totaal	125.000 (waarvan 43.000 gedekt)
InnovatieNetwerk	27.000														
Habiforum	18.000 (in overweging)														
ZLTO	6.000														
Groene Kamer	10.000														
Staatsbosbeheer	5.000 (in overweging)														
Gemeente	59.000 (in overweging)														
Totaal	125.000 (waarvan 43.000 gedekt)														
Betrokkenen	Interne projectleider: Hillebrand Andere projectmedewerkers intern: De Wilt Projectteam: Duffhues (voorzitter), Externe projectleider: Marien Sonneveld, COKON/Trek-Brabant Hans Opbroek (Tilburgs netwerk) Andere projectbetrokkenen:														

	<ul style="list-style-type: none"> - Dhr. Berkelmans, Intratuin Rosmalen - mw. L. Trip, gemeente Tilburg, namens wethouder - Dhr. A. van Haperen, Staatsbosbeheer - Dhr. F. Ellenbroek, Natuurmuseum Brabant - Dhr. H. Kusters, ZLTO
Begeleiding project	Begeleiding: G. Berkelmans (Intratuin), J. van Roekel (COKON), J. de Wilt/H. Hillebrand (InnovatieNetwerk), J. Verkade (Habiforum), M. Sonneveld (Trek-Brabant), dhr. Jansen of mw. Arts (wethouder gemeente Tilburg).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Mede-opdrachtgever en adviseur op afstand.
Werkwijze - resultaten	<p>Bilaterale gesprekken met betrokkenen in het gebied en informatiebijeenkomsten voor creëren van betrokkenheid, uitwisseling van standpunten, en basis voor draagvlak van een gezamenlijk te ontwikkelen visie op de invulling van het multipark en het Groene Kamer concept.</p> <p>Samenstelling van ad hoc werkgroepen van deskundigen, die in werkateliers hun kennis inbrengen en samen met betrokken uit de regio onderdelen van het project uitwerken.</p> <p>Continu informeren van de gemeente t.b.v. betrokkenheid bij het project en inschatten van wijzigingen in de politieke besluitvorming, voor zover die betrekken hebben op kansen en bedreigingen voor het realiseren van het multipark.</p> <p>Externe oriëntatie: gebruik van leerervaringen elders, bijv. Stadtelandconcept op de Eemlandhoeve, inrichting en beheer van parken in Londen en Duitsland.</p>
Leerpunten	Leerpunt is vooral hoe een multipark concreet ingericht zou kunnen worden, op een zodanige manier dat het park zijn maatschappelijke functie vervult en ecologisch en economisch duurzaam is. Leerpunt is ook hoe in een dergelijk traject met veel betrokkenen – publieke en private – het handigst geopereerd kan worden.
Communicatie	<p>Middels informatiebijeenkomsten en werkateliers. Een informatiefolder is in de maak, ideeën voor een nieuwsbrief worden uitgewerkt. Een heel voorzichtige verkenning van de interactieve mogelijkheden van een website voor brede inbreng van geïnteresseerden.</p> <p>Op allerlei (kennis-)bijeenkomsten wordt het idee van Het Groene Kwadrant genoemd uit oogpunt van kennisuitwisseling en het ontvangen van voor het project bruikbare tips en reacties.</p>
Vervolg	Na de verdere uitwerking van het concept en de succesvolle afronding van de haalbaarheidsstudie zal gewerkt worden aan implementatie in de praktijk.

Bijlage 15

Projecttitel: Kennis en innovatie

Thema: Transitie Duurzame Landbouw, onderdeel Glastuinbouw 2020 Datum: 1 oktober 2002	
Doel project	Ontwikkelen van nieuwe leer-, werk- en besturingsvormen voor het investeren in strategische onderzoek- en innovatietrajecten. Er wordt een aanpak ontwikkeld om het leer- en innovatievermogen in het glastuinbouwcluster op het gebied van strategische bedrijfsopstijgende vraagstukken te versterken
Systeem-innovatieve karakter?	Het glastuinbouwcluster staat bekend als innovatief. Men is sterk in het telkens nieuwe producten en bedrijfsprocessen te ontwikkelen, maar veel minder in het begrijpen en inspelen op ingrijpende veranderingen in markt en maatschappij. In dit project worden instrumenten ontwikkeld om a. vanuit collectieve middelen te investeren in strategische onderzoek- en innovatietrajecten; b. ontwikkelde nieuwe kennis te beschermen en te exploiteren; c. leeromgevingen te ontwerpen waarin ondernemers om strategische vraagstukken uit markt en maatschappij te begrijpen en er mee om te gaan (versterken van het innovatievermogen).
Looptijd	Fase ideeontwikkeling: 2000 - 2001 Fase startnotities: 2002 Fase uitwerking instrumenten en test nieuwe leeromgevingen: 2002 - 2003 Fase implementatie: 2003 - 2004
Budget en financiers	Fase ideeontwikkeling en startnotities: 100.000 Fase uitwerking en tests: 170.000 Fase implementering: door financiers vast te stellen InnovatieNetwerk en SIGN hebben tot nu toe als financiers opgetreden. In de loop van 2002 is het concept "Tuinbouwcluster-Academie" administratief overgebracht van het deelproject "Logistiek" naar dit deelproject. Voor het concept Tuinbouwcluster-Academie zijn inmiddels de Rabobank en het Productschap Tuinbouw benaderd over betrokkenheid bij vervolgetrajecten.
Betrokken	Projectteam: H.J. van Oosten (InnovatieNetwerk, SIGN, projectleider) en G.J. Fonk (InnovatieNetwerk). Opdrachtnemers voor startnotities (Plant Research International te Wageningen; Tigchelhoff Technology and Management te Rotterdam; Prof. M. Mulder, vakgroep Onderwijskunde Wageningen UR; Drs. W. van de Geijn, Van de Geijn Partners te Houten).
Begeleiding project	Bestuur SIGN. In ideefase: kleine groep uit het bedrijfsleven. In vervolgetrajecten tot nu toe; expert meetings of workshops.

Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk en SIGN vervullen de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met het bedrijfsleven en experts. Het benutten van het zoek- en leerproces en het vasthouden aan de toekomstoriëntatie en veranderingsopgaven die anderen niet zien.
Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze</i></p> <ol style="list-style-type: none"> het eerst in kleine kring creëren en verzamelen van ideeën. Soms in brainstorm, vaker in bilaterale gesprekken met geselecteerde personen selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken Het laten opstellen van essays, startnotities of rapporten en het bespreken daarvan in expert meetings Het geleidelijk vergroten van de kring van belangstellenden uit het bedrijfsleven, experts, overheid en NGO <p>De werkwijze wijkt sterk af van de aanpak van transitie naar een duurzame toekomst zoals deze op verschillende plaatsen wordt gehanteerd</p> <p><i>Resultaten</i></p> <p>Deze werkwijze heeft geleid tot een grote interesse en betrokkenheid in een steeds grotere kring. Dit leidt nu tot het opzetten en inrichten van een B.V. voor collectieve investeringen in strategische onderzoek- en innovatietrajecten en de opzet en inrichting van een Tuinbouwcluster-Academie.</p>
Leerpunten	Inspirerende beelden voor een nieuwe aanpak spreken aan en trekken belangstelling. De te vormen instituties kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het realiseren van strategische investeringstrajecten naar een duurzamer glastuinbouwcluster
Communicatie	De studies zijn breed verspreid. Het rapport over de Tuinbouwcluster Academie zal een specifiek communicatietraject gaan doorlopen.
Vervolg	De rol van InnovatieNetwerk zal in 2003 geleidelijk veranderen. Te voorzien is dat de B.V. voor collectieve investeringen door het bedrijfsleven verder uitgewerkt zal worden. De opzet van de Tuinbouwcluster Academie en de eerste leersessies zullen in 2003 veel betrokkenheid vragen.

Projecttitel: Logistiek en distributie op het internationale speelveld

Thema: Transitie Duurzame Landbouw, onderdeel Glastuinbouw 2020	
Datum: 1 oktober 2002	
Doel project	Ontdekken van nieuwe functionaliteiten in een sterk veranderend internationaal speelveld voor verse producten. Wat dit kan betekenen voor de bestaande functionaliteiten en de positie van Nederlandse ondernemers en de draaischijffunctie van het glastuinbouwcluster als geheel en op welke wijzen kunnen Nederlandse ondernemers (en instituties) daar op inspelen?
Systeem-innovatieve karakter?	Het glastuinbouwcluster heeft nu een krachtige positie als logistieke draaischijf voor tal van versproducten. Vanuit een toekomstverkenning (neergelegd in een essay) is een paradigmashift gepresenteerd. Dat houdt in dat in de toekomst een internationaal servicenetwerk zal ontstaan en de bestaande logistieke draaischijffunctie ongetwijfeld van karakter zal veranderen. Dit kan een ingrijpende verandering betekenen voor de positie van het Nederlandse tuinbouwcluster als geheel en die van individuele bedrijven. De vraag is dus op welke wijze het Nederlands tuinbouwcluster op deze trendbreuk kan inspelen en welke posities kunnen worden ingenomen in het zich ontwikkelende internationale servicenetwerk. Wat betekent de dominantie van de marktvraag en de gewenste services voor de infrastructuur van het tuinbouwcluster?
Looptijd	Fase ideeontwikkeling: 2001 Fase startnotitie: 2001 - 2002 Fase uitwerking instrumenten en illustratieprojecten: 2002 - 2003 Fase innovatieprogramma "opbouw service-infrastructuur": 2003 – 2005
Budget en financiers	Fase ideeontwikkeling en startnotities: 15.000 Fase uitwerking instrumenten en illustratieprojecten: 150.000 Fase innovatieprogramma: nader met financiers overeen te komen Noot: Het in dit deelprogramma ontwikkelde idee van een "Tuinbouwcluster Academie" is in de loop van 2002 administratief overgebracht naar het deelproject "Kennis en innovatie".
Betrokken	Projectteam: H.J. van Oosten (InnovatieNetwerk, SIGN, projectleider) en H.J.H. Koehorst (SIGN). Opdrachtnemers voor essays en programmaontwikkeling; Drs. W. van der Geijn (Van de Geijn Partners te Houten).
Begeleiding project	Bestuur SIGN. In ideefase; kleine groep uit het bedrijfsleven. In vervolotrajecten: expertmeetings en workshops.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk en SIGN vervullen de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met het bedrijfsleven en experts. Het benutten van het zoek- en leerproces en het vasthouden aan de toekomstoriëntatie en veranderingsopgaven die anderen niet zien.

Werkwijze - resultaten	<p><i>Werkwijze</i></p> <ul style="list-style-type: none"> a. Het eerst in kleine kring creëren en verzamelen van ideeën. Soms in brainstorms, vaker in bilaterale gesprekken met geselecteerde personen. b. Selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken. c. Het laten opstellen van essays, startnotities of rapporten en het bespreken daarvan in expert meetings. d. Het geleidelijk vergroten van de kring van belangstellenden uit het bedrijfsleven, experts, overheid en NGO. <p>De werkwijze wijkt sterk af van de aanpak van transities naar een duurzame toekomst zoals deze op verschillende plaatsen wordt gehanteerd.</p> <p><i>Resultaten</i></p> <p>Deze werkwijze heeft geleid tot een grote interesse en betrokkenheid in een steeds grotere kring. Dit leidt tot het opzetten en inrichten van een Tuinbouwcluster Academie, een eerste strategisch traject met verschillende leervormen, alsmede tot een innovatieprogramma "Opbouw duurzame service-infrastructuur".</p>
Leerpunten	<p>Inspirerende beelden voor een nieuwe aanpak spreken aan en trekken belangstelling. De te vormen instituties kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het realiseren van strategische investeringstrajecten naar een duurzamer glastuinbouwcluster.</p>
Communicatie	<p>De studies zijn breed verspreid. Het rapport over de Tuinbouwcluster Academie zal een specifiek communicatietraject gaan doorlopen.</p>
Vervolg	<p>De rol van InnovatieNetwerk zal in 2003 geleidelijk veranderen. De eerste leersessies voor de TuinbouwclusterAcademie zullen onder andere betrekking hebben op de omslag van "logistieke draaischijf naar duurzaam servicenetwerk", terwijl andere strategische opties aan het eerste traject zullen worden toegevoegd. Te voorzien is dat de opzet van illustratieprojecten (voor de omslag naar servicenetwerk en service-infrastructuur) en mogelijk een innovatieprogramma in 2003 veel betrokkenheid zullen vragen.</p>

Bijlage 17

Projecttitel: Duurteelt

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 oktober 2002	
Doel project	Met behulp van hoge internetpenetratie het toepassen van duurzame landbouw bevorderen, waarbij economische, maatschappelijke en ecologische processen in evenwicht zijn.
Systeem-innovatieve karakter	Kern van het concept is een internetsite, die toegang verleent tot een breed scala aan informatie over duurzame landbouw; een communicatiekanaal vormt tussen boeren en de andere partijen in de keten(inclusief consumenten) en de boer mogelijkheden biedt om de duurzaamheid van zijn bedrijfsvoering te vergelijken met die van andere bedrijven. Gestart is met het ontwikkelen van de modules gewasbescherming, voedselveiligheid, biodiversiteit en bemesting voor de akkerbouw. Het ligt in de bedoeling om ook andere modules en sectoren te laten volgen. InnovatieNetwerk wil dit initiatief ondersteunen vanwege de innovatieve wijze van kennisbenutting en de bijdrage die dit kan leveren aan duurzaam ondernemen.
Looptijd	Nader te bezien
Budget en financiers	Unilever, BCG, Rabobank en Albert Heijn zijn de hoofdfinanciers. InnovatieNetwerk financiert een nog nader te definiëren deelproject.
Betrokkenen	Projectleider deelproject intern: De Wilt Projectleiders deelproject extern: Smeets (Down to Earth), mw. De Heer (Data Direction) Deelnemers: CLM, CML, Data Direction, DLV, NAJK, Vertis en Ziezo.biz (Agroportal)
Begeleiding project	Raad van Toezicht: Burgmans (Unilever), Boer (Albert heijn), Doornbos (LTO), Bixner (BCG), Rabbinge (WageningenUR), Winsemius (McKinsey), Kremers (InnovatieNetwerk). Bestuur: mw. André de la Porte (Albert heijn), Bordewijk (Unilever), Jaspers (DLV), Krouwel (Rabobank), Rijken (Pink Roccade), Schouten (BCG), De Boon (InnovatieNetwerk). Ondersteuning wordt verleend door LNV, VROM en AKK. Heineken en Pink Roccade treden op als sponsor. De Stichting opereert onder auspiciën van Internet voor Alledag.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	(Mede)financier van een deelproject.
Werkwijze - resultaten	Nader te bezien.
Leerpunten	Hoe functioneert de procesarchitectuur bij een degelijk omvangrijk en complex project? In welke mate kan InnovatieNetwerk een bijdrage leveren aan een lopend project met grote spelers uit de foodsector, op een wijze die voor de deelnemers een verschil maakt?

	Op welke wijze draagt dit positief bij aan de beeldvorming van InnovatieNetwerk bij de deelnemers in het consortium en daarbuiten?
Communicatie	De interne communicatie geschiedt via het algemene projectmanagement. Van belang daarbij is de beschikbaarheid van een pilotpanel van 20 deelnemers. Voor de externe communicatie wordt gebruik gemaakt van internet en een nieuwsbrief.
Vervolg	Het project is gestart met een beperkt aantal modules in de akkerbouw en zal worden uitgebreid naar andere sectoren en modules.

Regionale Innovaties (KING)

1. Doel/Ambitie

Het platteland staat voor ingrijpende veranderingen. Al vele jaren krijgt plattelandsvernieuwing veel aandacht. Dat geldt zowel binnen het beleid op landelijk en provinciaal niveau, als door middel van projecten in de regio. De ervaring leert dat daarbij sprake is van processen van een geheel eigen aard en met een geheel eigen dynamiek. Er is sprake van veel partijen, van uiteenlopende belangen, van complexe toedeling van verantwoordelijkheden en van vastgelopen structuren. Mede daardoor is er behoefte aan nieuwe processen, aan nieuwe functiecombinaties, aan nieuwe coalities. Voor succesvolle projecten is noodzakelijk dat wordt aangesloten bij regionale initiatieven. Projecten moeten bottom-up worden opgezet. Plattelandsvernieuwing kan blijkbaar niet van bovenaf worden opgelegd. Vernieuwing laat zich niet of nauwelijks regelen. Dat betekent dat ook de rol van de overheid verandert. Er moet ruimte zijn voor de eigen creativiteit zoals die binnen een regio aanwezig is. Een blauwdrukbenadering past dan niet. Er is behoefte aan een vernieuwende aanpak, aan het betreden van nieuwe paden. Er valt dus ook veel te leren. Een bijzonder aandachtspunt is dat, gelet op de eigen aard en omstandigheden van regio's, een aanpak die in de ene regio goed werkt, niet zonder meer en ongewijzigd ook binnen een andere regio kan worden toegepast. Steeds moet rekening worden gehouden met gebiedspecifieke kenmerken. Hoewel de behoefte aan vernieuwing groot is en problemen vergelijkbaar zijn, zal de uitwerking steeds ruimte moeten bieden voor het gebiedseigene. Dat stelt eisen aan te kiezen oplossingen.

De ambitie van het Thema Regionale Innovaties is om bij te dragen aan het van de grond krijgen van regionale systeeminnovatieve projecten. Doel is om bij te dragen aan het omzetten van ideeën in initiatieven en de vertaling van initiatieven naar concrete projecten.

Inhoudelijk hebben tot op heden veel veranderingsopgaven betrekking op de volgende onderwerpen:

- de overgang stad-land
- duurzame arrangementen en beloningsstructuren voor groene diensten
- vraaggestuurde regionale waardeketens

De activiteiten binnen het thema zijn succesvol wanneer en voorzover ingrijpende vernieuwingen op regionaal niveau dankzij de inspanningen en ondersteuning vanuit het InnovatieNetwerk van de grond komen. De bijdrage van InnovatieNetwerk kan daarbij betrekking hebben op:

- het identificeren van ingrijpende veranderingsopgaven op regionaal niveau;
- het aandragen van ideeën voor patroon doorbrekende vernieuwing;
- het behulpzaam zijn bij het vertalen van dergelijke ideeën naar initiatieven;
- het formuleren van projecten op grond van initiatieven;
- het begeleiden van, in het bijzonder, de eerste fasen van veranderingstrajecten;
- verspreiding van kennis en ervaringen met betrekking tot regionale systeeminnovatieve projecten. Daarbij gaat het om kennis en expertise van zowel inhoudelijke als procesmatige aard.

2. Korte terugblik 2002

Binnen de staf van InnovatieNetwerk is gaandeweg de samenwerking tussen de thema's 3D en Regionale Innovaties geïntensiveerd. Aanleiding daarvoor is met name dat vanuit een inhoudelijk gezichtspunt beide Thema's veel gemeenschappelijk hebben, zij het dat bij het thema Regionale Innovaties de nadruk ligt op uitvoeringsgerichte projecten die aansluiten bij

ideeën in een regio, terwijl binnen het thema 3D ook verkenningen en abstraherende studies aandacht krijgen. De samenwerking op stafniveau heeft zowel betrekking op onderlinge afstemming van projectvoorstellen, op de vraag onder welk thema projecten worden verantwoord en op coördinatie van personele inzet vanuit het bureau. De verwachting is dat deze onderlinge afstemming verder zal intensiveren. In de personele sfeer is binnen de staf sprake van een toenemende onderlinge vervanging.

Najaar 2001 is besloten dat de inzet binnen het thema Regionale Innovaties zich zou concentreren op een beperkt aantal projecten waarbij sprake zou zijn van een robuuste betrokkenheid, ook in financiële zin. Dergelijke projecten zouden betrekking moeten hebben op de majeure veranderingsopgaven die binnen het werkkterrein van het InnovatieNetwerk aan de orde zijn. Daarnaast zou binnen het Thema een beperkt aantal initiatieven en projecten worden ondersteund waarbij sprake is van een in omvang beperkte inzet. Ook versterking van het netwerk zou moeten plaatsvinden.

De ervaringen in de loop van 2002 hebben geleerd dat enerzijds in zeer veel gevallen een beroep wordt gedaan op assistentie van InnovatieNetwerk, maar dat met betrekking tot de aard van de ondersteuning en het verloop van initiatieven en projecten sprake is van een hoge mate van onvoorspelbaarheid. Initiatieven die aanvankelijk kansrijk lijken om als robuust project te worden geselecteerd, komen soms in moeilijk vaarwater omdat partijen die voor het project wezenlijk zijn, uiteindelijk geen overeenstemming bereiken omtrent opzet en/of financiering. Tegelijkertijd blijkt dat op het eerste oog kleinschalige initiatieven mogelijkheden voor opschaling bieden. Op basis van de opgedane ervaringen kan thans (nog) niet van een vast patroon worden gesproken. Wel ontstaat gaandeweg meer zicht op kritische condities voor het van de grond krijgen van systeeminnovatieve projecten, zoals de noodzaak van een scherpe identificatie van de transformatieopgave en aandacht voor institutionele belemmeringen. Nu intussen met een groot aantal initiatieven en projecten ervaring is opgedaan bij het op gang brengen van regionale systeeminnovaties, is het wenselijk om deze ervaringen te systematiseren en binnen het netwerk te verspreiden. Zie hiertoe het Werkplan voor 2003.

Als projecten die naar voorlopige inschatting robuuste inzet zouden rechtvaardigen, werden eind 2001 de volgende projecten geselecteerd.

Project Waterland

Op grond van een idee vanuit InnovatieNetwerk is eind 2001 en aanvang 2002 samen met de provincie Noord-Holland gewerkt aan de voorbereiding van een project om via een tenderprocedure enkele uitvoeringsgerichte beheersvormen voor Waterland te ontwerpen. De keuze voor selectie als mogelijk robuust project werd gemaakt omdat op een vernieuwende wijze alternatieve beheersystemen voor een landelijk gebied zouden worden ontwikkeld. De noodzaak daarvoor is evident. Het complex aan bestaande regels en instrumenten is verkokerd en gedetailleerd en komt mede om deze redenen niet tegemoet aan de ambitie van een duurzaam beheersysteem.

Stand van zaken

De besluitvorming is aanmerkelijk vertraagd vanwege tegengestelde visies binnen de Provincie. In de loop van 2002 is niettemin een concreet voorstel uitgewerkt dat aan diverse partijen is voorgelegd. Medio november j.l. heeft de Provincie deelnemende partijen bericht dat er thans onvoldoende helderheid bestaat omtrent geldende beleidskaders, om welke reden het thans onwaarschijnlijk is dat het project op korte termijn van start kan gaan. Overigens hadden meerdere partijen aarzelingen met betrekking tot de vraag of het project voldoende uitvoeringsgericht was. Thans is onzeker of het projectvoorstel tot uitvoering komt volgens de lijnen zoals die zijn ontwikkeld.

Tegelijkertijd hebben diverse partijen uitgesproken dat ze de problematiek van duurzame beloning voor groene diensten uiterst relevant vinden en daarmee toch graag verder willen. Mede tegen deze achtergrond hebben inmiddels de laatste maanden besprekingen plaatsgevonden met In Natura. Bij deze en andere organisaties (overheden, terreinbeherende instanties, landbouw- en natuurorganisaties) bestond de wens om uitvoeringsgerichte projecten te starten op het terrein van agrarisch natuurbeheer. In samenspraak is een projectopzet ontstaan waarbij InnovatieNetwerk onder voorwaarden voor de eerste fase financiering heeft toegezegd.

Project Foodregio Peel

In 2001 is onder voorwaarden besloten om deel te nemen aan het project Foodregio Helmond. In deze regio blijken veel ideeën te leven met betrekking tot nieuwe afzetvormen in de landbouw. Die belangstelling leeft in brede kring. Er zijn veel partijen bij betrokken. Het gaat om (kleinere) individuele ondernemers, agribusiness (Bavaria), overheden en bijv. de Kamer van Koophandel. Uitgangspunt daarbij is om de landbouwproductie in de regio te verankeren. Echter, de koppeling tussen al deze ideeën en initiatieven is vooralsnog zwak. Het afgelopen jaar hebben veel gesprekken en enkele workshops plaatsgevonden met als doel om afzonderlijke initiatieven te bundelen en te concentreren op enkele gezamenlijke veranderingsopgaven.

Stand van zaken

De vele gesprekken hebben er uiteindelijk toe geleid dat in oktober een projectvoorstel is ingediend bij InnovatieNetwerk. Begin november is overeenstemming bereikt over een projectopzet waarbij maximaal wordt ingezet op uitvoeringsgerichte initiatieven. Of dit project zich daadwerkelijk zal ontwikkelen tot een project dat robuuste inzet rechtvaardigt, valt thans niet geheel te overzien. Dat is afhankelijk van de vraag of partijen overeenstemming bereiken over concrete projecten en of deze projecten in voldoende mate systeeminnovatief zijn.

Project Ruraal debat (Duinboeren)

Binnen het thema Regionale Innovaties is in 2001 een bijdrage toegekend voor het project Ruraal Debat. De ambitie van dit project is om na te gaan of er stad-land-arrangementen kunnen worden ontwikkeld aan de noordzijde van Tilburg. Bij het project zijn verder de Wetenschapswinkel Wageningen en de KNHM betrokken. Het project wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de Milieucoöperatie Duinboeren. In de eerste fase heeft het accent gelegen op communicatie. Er zijn veel ontmoetingen georganiseerd tussen stedelingen en plattelanders.

Stand van zaken

Inmiddels zijn de voorlopige resultaten van de eerste fase beschikbaar. Eén van de voorlopige conclusies is dat er een grote kenniskloof is tussen stadsbewoners en plattelanders. Als gevolg daarvan bestaan bij veel stedelingen vertekende beelden van het platteland. In een dergelijke situatie komt men nauwelijks toe aan de vraag naar de bereidheid om deel te nemen aan arrangementen.

Er zijn intussen voorstellen geformuleerd voor vervolgactiviteiten. Van de zijde van InnovatieNetwerk is aangegeven dat deze onvoldoende innovatief en onvoldoende actiegericht zijn. Men deelt deze kritiek en probeert nu een vervolgproject te maken. Afhankelijk van het definitieve voorstel zal worden besloten om deel te nemen. Verwacht wordt dat die keuze aanvang 2003 aan de orde zal zijn.

Project Midden-Delfland

Naar aanleiding van een in 2000 verleende opdracht voor een factfinding in het Westland is in de loop van 2001 overleg op gang gekomen om een vernieuwingsproces te starten in het rundveehouderijgebied tussen Delft, Vlaardingen en het Westland. Het oorspronkelijk projectvoorstel is ontwikkeld op initiatief van InnovatieNetwerk en de gemeente Schipluiden.

Later zijn hier meerdere partijen bij betrokken die ook hebben bijgedragen aan de financiering. Het betreft de provincie Zuid-Holland, de gemeente Maasland, Directie Landbouw en Directie Zuidwest van LNV en DLG. Er is een opdracht verleend om uitvoeringsgericht te komen tot een nieuw ontwerp voor een extensieve veehouderij in dit gebied.

Stand van zaken

Bij de uitvoering van deze eerste fase is InnovatieNetwerk is zowel financieel als inhoudelijk nauw betrokken geweest. De resultaten van deze opdracht alsmede een aantal voorstellen zijn door de gemeente Schipluiden namens alle partijen in september jl. aangeboden aan de provincie Zuid-Holland. Thans vindt in het kader van het Plan Norder overleg plaats met de Provincie om tot uitvoering over te gaan. Belangrijk daarbij is of de middelen in het kader van het Plan Norder zijn gereserveerd, ook beschikbaar komen voor het landelijk gebied. Uitgangspunt van het Plan Norder is dat realisering van infrastructurele ingrepen in de regio wordt gecombineerd met een vitalisering en duurzame inrichting en beheer van het landelijk gebied. Inmiddels hebben ook Delft en Den Haag aangegeven in beginsel belangstelling te hebben om bij te dragen aan een vervolgproject. Afhankelijk van de vraag in welke mate deze vervolgstappen systeeminnovatief zijn, zal InnovatieNetwerk deelname overwegen aan een vervolgfase.

Los van deze in potentie "robuuste" projecten zijn in de loop van 2002 de volgende projecten geselecteerd als uitdagend en vernieuwend en is hieraan ondersteuning toegezegd.

Glynwood

Het project heeft betrekking op de introductie van een nieuwe methodologie voor plattelandontwikkeling. De aanpak houdt in dat een (internationaal) team gedurende een week in een regio een analyse maakt en een aanpak ontwikkelt en deze presenteert aan de regio. De aanpak is inmiddels vanaf 1990 wereldwijd in 80 regio's toegepast en blijkt goede resultaten op te leveren.

Vathorst

Vathorst is de naam van een nog te bouwen nieuwe woonwijk aan de noordzijde van Amersfoort. Doel van dit project is om nieuwe stad-land-overgangen te ontwerpen en toe te passen. De nadruk ligt op de vorming van nieuwe stad-land-coalities.

Stations

Het project heeft tot doel om een viertal kleine plattelandsstations te ontwikkelen tot ontmoetingsruimte en draaipunt voor plattelandsvernieuwing.

Agrarisch Natuurbeheer West-Nederland

Doel is om in een viertal pilots ervaringen op te doen met nieuwe institutionele arrangementen voor agrarisch natuurbeheer. Daarbij kan het gaan om nieuwe beheervormen, nieuwe financieringsconstructies en/of nieuwe beloningsinstrumenten.

Workshops Regionale Ketens

Doel is om in een tweetal regio's een workshop te organiseren die als startpunt zou moeten gaan functioneren voor het opzetten van regionale vraaggestuurde ketens.

CoP Reconstructie

De ervaring leert dat reconstructieprocessen dreigen vast te lopen in tijdrovende planningsprocessen, waarbij de slag naar uitvoering slechts moeizaam wordt gemaakt. Doel van dit project is om de mogelijkheden te verkennen een Community of Practice op te zetten.

Groen Dienstencentrum Amsterdam-Noord

De plannen voor een dergelijk centrum zijn ver gevorderd. Aan InnovatieNetwerk is gevraagd om met betrekking tot institutionele vragen ondersteuning te bieden, zowel met betrekking tot de opzet als tijdens de pilot-fase.

Regionale waarde- en voedselketen Veluwe

InnovatieNetwerk is (mede-)opdrachtgever geweest voor het onderzoek naar de vraag hoe ondernemers in het MKZ-gebied de crisis hebben beleefd. Een van de vervolgactiviteiten was dat door een aantal partijen een beroep is gedaan op InnovatieNetwerk om ondersteuning te bieden bij het opzetten van een regionale waarde- en voedselketen op de Veluwe. Deze ondersteuning beperkt zich vooralsnog tot de organisatie van een tweedaagse workshop die tot doel heeft reeds bestaande initiatieven te bundelen en nieuwe partijen bij deze initiatieven te betrekken.

Deze projecten zijn thans in uitvoering en zullen in 2003 een deel van de capaciteit in beslag nemen. Zie hiertoe paragraaf 3.

3. Activiteiten 2003

Lopende projecten

Een belangrijk deel van de activiteiten in 2003 zal zijn gericht op begeleiding en afronding van lopende projecten. Een aantal projecten is pas in het laatste kwartaal van 2002 goedgekeurd en zal pas in 2003 tot uitvoering komen. Het volgend overzicht verschaft inzicht, waarbij per project de link is gelegd met de transformatieopgaven (A = stad-land-relatie; B = groene diensten, C = regionale ketens, D = overig).

Projecten die in eindfase verkeren::

- Midden-Delfland (A en B)
- Ruraal debat (concept eindrapport is inmiddels beschikbaar) (A)
- CoP Reconstructie (concept eindrapport is inmiddels beschikbaar) (D)

Projecten die in zich (op)startfase bevinden:

- Foodregio Peel (C)
- Glynwood (D)
- Agrarisch Natuurbeheer West-Nederland (B)
- Workshops regionale Ketens (C)

Projecten die zich in uitvoeringsfase bevinden:

- Vathorst (A)
- Stations (D)
- Groen Dienstencentrum Amsterdam-Noord (A, B en C)
- Regionale waarde- en voedselketen Veluwe (C)

Nieuwe projecten

Met betrekking tot nieuwe projecten zal de eind 2001 gekozen lijn worden voortgezet. Dat betekent dat wordt ingezet langs twee lijnen:

- Robuuste projecten die substantiële inzet en capaciteit vragen.
- Projecten waarbij sprake is van kortdurende en in omvang beperkte ondersteuning.

Met betrekking tot beide lijnen zal inzet zich beperken tot projecten die betrekking hebben op de volgende veranderingsopgaven:

- **De stad-land-relatie**

In een (steeds meer) verstedelijkte samenleving als de Nederlandse, wordt de overgang tussen stad en land als problematisch ervaren. Doorgaans wordt deze relatie benaderd als tegenstelling: wat goed is voor de stad, is slecht voor het platteland. Ook het omgekeerde beeld bestaat. De uitdaging is om deze relatie niet in termen van tegenstellingen te benaderen, maar te zoeken naar gezamenlijke oriëntaties en belangen. Initiatieven die erop zijn gericht om hier op vernieuwende wijze en uitvoeringsgericht vorm en inhoud aan te geven, komen voor selectie in aanmerking. Daarbij is van belang dat er met betrekking tot de wijze waarop de relatie stad-land vorm en inhoud kan krijgen, afhankelijk zal zijn van regionale omstandigheden. Dat geldt zowel met betrekking tot probleempceptie, als in de sfeer van oplossingen. Het vraagt maatwerk

- **Nieuwe belonings- en beheerstructuren voor groene diensten**

In diverse regio's zijn de omstandigheden en perspectieven voor een internationaal concurrerende landbouw niet gunstig. Toch is het van belang dat de landbouw in deze gebieden niet verdwijnt, bijv. vanwege de bijdrage van de landbouw aan landschap, natuur en waterberging. Probleem is echter dat een duurzame beheer- en beloningsstructuur voor dergelijke producten, diensten en functies ontbreekt. Initiatieven die tot doel hebben om tot in de praktijk werkbare structuren te komen, komen voor selectie in aanmerking. Met betrekking tot beloningsbronnen kan daarbij zowel een onderscheid worden gemaakt tussen markt- en niet-marktgebonden beloning en tussen beloningssystemen in de publieke en in de private sfeer.

- **Regionale ketens**

Van oudsher is de land- en tuinbouw aanbod-gedreven. Thans is de omslag aan de orde naar vraagsturing. Een nieuwe benadering daarbij is om vraagsturing niet per product afzonderlijk te organiseren, maar regionaal te benaderen. Dan gaat het om de vraag op welke wijze regionaal georiënteerde producten, kwaliteiten en diensten vraaggestuurd tot waarde kunnen worden gebracht. Initiatieven die tot doel hebben om regionale ketens op te richten, komen voor selectie in aanmerking.

Los van deze inhoudelijke selectiecriteria, is er op basis van opgedane ervaringen uit procesoogpunt behoefte aan een nadere duiding met betrekking tot projecten die wel of niet op ondersteuning vanuit het Thema Regionale Innovaties kunnen rekenen. Daarbij is gekozen voor de volgende nadere positionering.

Het afgelopen jaar is maximaal geprobeerd om regionale projecten tot uitvoering te brengen in nauwe samenspraak met partijen. De ervaring leert dat dit tijdrovend is. Niet alleen heeft iedere partij een eigen besluitvormend traject (met bijbehorende termijnen en criteria), maar het blijkt dat met name voorstellen met systeeminnovatieve elementen veel intern beraad vragen. Deze ervaringen zijn aanleiding geweest voor een nader bezinning met betrekking tot de positionering vanuit InnovatieNetwerk. Terwijl voldoende draagvlak onontbeerlijk is om projecten succesvol te laten zijn, blijkt teveel nadruk op draagvlak met name in de startfase belemmerend te werken. Vaak is aanvankelijk slechts sprake van een vernieuwend idee, dat vervolgens niet eens aan uitwerking toekomt omdat, juist vanwege het vernieuwend karakter, teveel partijen te grote aarzelingen uiten dan wel om andere redenen niet tot overeenstemming komen. Daardoor dreigen op zichzelf goede ideeën vast te lopen.

Op grond van deze ervaringen wordt als inzet gekozen dat vanuit het Thema Regionale Innovaties de inspanningen zich nadrukkelijker richten op de startfase bij regionale innovaties. De ervaring leert dat in veel gevallen personen en/of partijen een innovatief idee hebben maar het om uiteenlopende redenen als lastig ervaren om de slag naar uitvoering te maken. Juist in die fase willen we ons nadrukkelijker positioneren en profileren door ondersteuning te bieden en initiatiefnemers behulpzaam te zijn bij:

- het identificeren van regionale veranderingsopgaven;
- het aandragen van ideeën voor patroon doorbrekende vernieuwing;
- het behulpzaam zijn bij het vertalen van dergelijke ideeën naar initiatieven;
- het ontwerpen van een veranderingstraject;
- het formuleren van projecten op grond van initiatieven;
- het in kaart brengen van kritische condities voor een succesvolle systeeminnovatieve projecten;
- het begeleiden van in het bijzonder de eerste fasen van veranderingstrajecten.

Ingeval mede als gevolg van inspanningen vanuit InnovatieNetwerk uitvoeringsgerichte projecten van de grond komen, zullen regionale partijen daarbij de primaire verantwoordelijkheid dragen. De bijdrage vanuit InnovatieNetwerk zal zich in deze fase vooral richten op procesbegeleiding en monitoring van leerervaringen. Op grond daarvan zal InnovatieNetwerk in de afrondende fase (evaluatie) weer een nadrukkelijker rol spelen.

De aard van de ondersteuning kan daarbij betrekking hebben op:

- het beschikbaar stellen van expertise vanuit de staf of vanuit het netwerk;
- een financiële bijdrage die zich doorgaans zal beperken tot de startfase.

Uitgangspunt daarbij is dat, ingeval blijkt dat een initiatief op draagvlak kan rekenen in de regio, dit ook tot uitdrukking zal komen in de mate van financiële participatie door regionale actoren en partijen.

Naast deze projectgebonden ondersteuning zal binnen het Thema Regionale Innovaties in 2003 een aanvang worden gemaakt met het inventariseren en systematiseren van ervaringen van innovatoren, met name in de startfase van systeeminnovatieve projecten. Doel is om leerervaringen expliciet te maken en deze vervolgens in ruimere kring te verspreiden. Deze activiteit wordt afgestemd met de Thema's 3D en Lerende Netwerken.

Concreet betekent dit dat de activiteiten in 2003 zullen zijn gericht op:

1. Begeleiding, afronding en eventueel vervolg van projecten die in 2002 zijn gestart.
2. Een beperkt aantal (zes) projecten waarbij sprake is van een in geld en tijd gemeten beperkte inspanning.
3. Selectie van maximaal vier projecten waarbij sprake is van een robuuste inzet. Zowel lopende als nieuwe projecten komen voor selectie in aanmerking.
4. Het fungeren als aanspreekpunt voor regionale partijen die systeeminnovatieve projecten van de grond willen krijgen;
5. Het systematiseren en analyseren van ervaringen bij het op gang brengen van systeeminnovatieve projecten en het verspreiden van hierbij opgedane leerervaringen.
6. Het organiseren van een workshop over het op gang brengen van regionale systeeminnovatieve projecten.
7. Versterking van het netwerk, zowel via activiteiten onder 5 en 6, als door intensivering van de communicatie.

4. Begroting Thema Regionale Innovaties

Activiteit	Raming (in € x 1.000, incl. BTW)
- 3 à 4 projecten met majeure betrokkenheid	165
- circa 6 projecten met beperkte betrokkenheid	110
- workshop regionale systeeminnovatieve projecten	<u>25</u>
Totaal	300

Bijlage 1

Projecttitel: Glynwood

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Introductie van een nieuwe aanpak voor plattelandsontwikkeling
Systeem-innovatieve karakter?	Via gebruikelijke planningsprocessen blijkt plattelandsvernieuwing vaak moeilijk van de grond te komen. Door de Glynwood Foundation (USA) is een methodiek ontwikkeld en reeds tien jaar toegepast waarbij regionale partijen een week lang intensief communiceren met experts van buiten met als doel om initiatieven te starten.
Looptijd	De opdracht is in augustus 2002 verleend. De einddatum is voorzien voor mei 2003.
Budget en financiers	Het totale budget bedraagt 61.471 euro. InnovatieNetwerk draagt hiervan 40.000 euro bij en de Directie GRR van LNV 21.471 euro. (Budget 2002)
Betrokken	InnovatieNetwerk en GRR zijn medefinancier. Het Bureau ETC te Leusden fungeert als opdrachtnemer. Binnen ETC fungeert Henk Kieft als projectleider. Verder zullen medewerkers van provincies en gemeenten bij het project worden betrokken.
Begeleiding project	<p>Het project wordt vanuit InnovatieNetwerk begeleid door Mathieu Wagemans en vanuit GRR door Jeroen Vis. De projectleiding en uitvoering vindt plaats door Henk Kieft van ETC Ecoculture. Binnen ETC is verder Irma Corten op uitvoerend niveau betrokken. De evaluatie zal plaatsvinden onder leiding van InnovatieNetwerk. Daarnaast vindt de pilotkeuze en de selectie van het expertteam plaats in overleg tussen InnovatieNetwerk, GRR en ETC.</p> <p>De inzet van lokale ondersteuning is afhankelijk van lokale mogelijkheden. De in de pilot aanwezige intensiteit van ondersteuning maakt onderdeel uit van de selectiecriteria. Over de begeleiding van de pilots dienen in de beginfase, d.w.z. voordat de pilot van start gaat, goede afspraken te worden gemaakt.</p>
Rol/functie Innovatie-Netwerk	De eerste contacten tussen Glynwood en KING/InnovatieNetwerk dateren van 2000. In de loop van 2001 heeft InnovatieNetwerk eerst met ETC en later met GRR contact opgenomen om project voor te bereiden.
Werkwijze - resultaten	<p><i>Voor potentiële gebruikers van de Glynwood Exchange methode in Nederland kan de pilot de volgende voordelen bieden:</i></p> <ul style="list-style-type: none">➤ De pilot kan het "leren gebiedswerken" aan de praktijk oefenen.➤ De pilot biedt inzicht in de relevantie van de werkvorm "Glynwood Countryside Exchange" in de Nederlandse context van regionale ontwikkeling.➤ De evaluatie van de pilot biedt de mogelijkheid tot het optimaliseren van het "Glynwood Countryside Exchange" concept voor de Nederlandse context.➤ De pilot helpt potentiële gebruikers in gebieden een goed beeld te vormen van hun eigen wensen op het vlak van uitwisseling van ervaring.➤ Professionals die de methode goed leren kennen kunnen zich inschrijven in de expert-pool voor deelname aan volgende exchanges in andere gebieden.

Leerpunten	Leren van ervaringen met een nieuwe methodologie voor plattelandsvernieuwing onder Nederlandse omstandigheden.
Communicatie	Voordat het project start zal een workshop worden georganiseerd waarbij de methode wordt uitgelegd aan personen die binnen Nederland met gebiedenbeleid bezig zijn. Na afloop van de pilot zal een tweede workshop worden georganiseerd waarbij de resultaten en ervaringen van de Glynwood-aanpak onder Nederlandse omstandigheden worden toegelicht.
Vervolg	Afhankelijk van ervaringen en resultaten. Thans nog niet bekend.

Bijlage 2

Projecttitel: Vathorst

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Identificatie van een project met betrekking tot de overgang stad-land.
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Het vormen van nieuwe coalities tussen partijen uit de stad en het ommeland• Het identificeren van terreinen waarop sprake is van gezamenlijkheid• Het identificeren van over en weer te leveren producten en diensten.• Institutionele aspecten spelen in sterke mate (sociaal-culturele aspecten in geringe mate).
Looptijd	Het project start in oktober 2002. Oplevering: april 2003
Budget en financiers	Het budget van 23.800 euro (inclusief BTW) wordt gefinancierd door een bijdrage van InnovatieNetwerk. (Budget 2002)
Betrokken	Opdrachtnemer is het Bureau Talentum. De projectleiding is in handen van Jaap Meijer van Talentum. Het project wordt uitgevoerd in samenwerking tussen Talentum en de Eemlandhoeve in Bunschoten. De opzet is zodanig dat partijen op het platteland en partijen uit Amersfoort van meet af aan worden ingeschakeld. Het betreft zowel ondernemers (landbouw, recreatie, bouwwereld) en (andere) burgers als formele partijen.
Begeleiding project	De begeleiding vindt vanuit InnovatieNetwerk plaats door Mathieu Wagemans. Het is de bedoeling dat gaande het project een regionale begeleidingsstructuur wordt opgezet.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het project is in samenspraak tussen Talentum, de Eemlandhoeve en InnovatieNetwerk geformuleerd.
Werkwijze - resultaten	Het project moet nagaan of met betrekking tot de stad-land-overgang rond Vathorst (een nieuwbouwwijk aan de noordzijde van Amersfoort) een uitvoeringsgericht project kan worden geïdentificeerd dat op draagvlak onder partijen kan rekenen. Het project wordt afgesloten met een workshop waar aan partijen commitment wordt gevraagd met betrekking tot een uitvoeringsgericht project.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">• Kan de tegenstelling stad-land worden doorbroken door nieuwe terreinen van gezamenlijkheid te identificeren?• Welke nieuwe coalities zijn daarbij aan de orde?• Hoe kan een proces van coalitievorming worden opgezet?
Communicatie	Het is de bedoeling, afhankelijk van de resultaten, dat de ervaringen worden ingebracht in een landelijk te organiseren bijeenkomst.

Vervolg	Afhankelijk van de uitkomsten. Een uitvoeringsgericht project waarin op een vernieuwende wijze de stad-land-overgang vorm en inhoud krijgt.
---------	--

Bijlage 3

Projecttitel: Stations

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Het mobiliseren van partijen en het stimuleren van nieuwe coalities die het initiatief willen nemen voor een nieuwe invulling van stations. Daarbij zal met name aandacht uitgaan naar mogelijkheden om kleine plattelandstations te gebruiken als draaipunt voor plattelandsvernieuwing. Het betreft 6 te selecteren stations die, indien mogelijk, over het hele land zijn verspreid.
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• nieuwe coalities• nieuwe functiecombinaties• nieuwe procesaanpak
Looptijd	Nadat over het projectvoorstel in de eerste helft van 2002 meerdere malen is overlegd, is in juli 2002 opdracht verleend aan Arcadis. Het project zal in mei 2003 worden afgerond.
Budget en financiers	Het budget bedraagt €32.130 inclusief BTW en wordt volledig gefinancierd door InnovatieNetwerk. (Budget 2002)
Betrokken	Als projectleider fungeert Van Nunen van Arcadis. Per locatie worden partijen (zoals NS, projectontwikkelaars, gemeenten) geselecteerd die belangstelling hebben voor nieuwe ontwikkelingen rond stations.
Begeleiding project	Het project wordt vanuit InnovatieNetwerk begeleid door Wagemans. Daarnaast zal er overleg worden georganiseerd tussen partijen van verschillende locaties.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	De gedachte om iets te doen rond kleine plattelandstations is bij InnovatieNetwerk op tafel gelegd door Arcadis. Door InnovatieNetwerk is vervolgens aangegeven dat het niet zozeer om ontwerpen zou moeten gaan, maar dat daadwerkelijk een veranderingsproces in gang zou moeten worden gezet. Dat betekent dat partijen met elkaar in contact moeten worden gebracht en dat moet worden nagegaan of concrete initiatieven van de grond kunnen komen. InnovatieNetwerk treedt in deze eerste fase op als financier. Wanneer vervolprojecten van de grond komen, zal de rol van InnovatieNetwerk bescheiden zijn.
Werkwijze - resultaten	Uiteenlopende partijen worden benaderd waarbij de aard van innovaties wordt besproken en kritische condities in beeld worden gebracht. Er zullen activiteiten per locatie plaatsvinden, maar daarnaast worden locatie-overstijgend 2 workshops georganiseerd waarbij partijen met elkaar oplossingen en ervaringen uitwisselen.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">• Methoden om partijen met elkaar in contact te brengen en nieuwe coalities te vormen.• Mogelijkheden voor pps-constructies• Nieuwe functiecombinaties.

Communicatie	In de opdracht staat vermeld dat er lopende het project een zorgvuldige monitoring van ervaringen en leerpunten zal plaatsvinden. Deze zullen onderdeel vormen van de eindrapportage en worden gepubliceerd.
Vervolg	Hangt af van de uitkomsten. De intentie is dat dit project de opstap vormt naar uitvoeringsgerichte projecten die door de betreffende partijen worden opgepakt en uitgevoerd. Indien mogelijk uitvoeringsgerichte projecten.

Bijlage 4

Projecttitel: Agrarisch Natuurbeheer

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Het ontwerpen en toepassen van nieuwe vormen van agrarisch natuurbeheer.
Systeem-innovatieve karakter?	Agrarisch natuurbeheer komt nu vaak moeilijk van de grond. Er is behoefte aan vernieuwende initiatieven die echter thans vaak vastlopen op regelgeving. Daarbij valt te denken aan nieuwe vormen van beheer, nieuwe coalities, nieuwe organisatorische verbanden en/of nieuwe financieringsarrangementen. Institutionele aspecten spelen in belangrijke mate; sociaal-culturele aspecten in enigermate.
Looptijd	Opdrachtverlening heeft plaatsgevonden in november 2002. De einddatum zal in mei 2003 zijn.
Budget en financiers	De totale kosten bedragen 30.000 euro, exclusief BTW. Deze worden betaald door InnovatieNetwerk. (Budget 2002)
Betrokken	In Natura (de heer Melman) fungeert als opdrachtnemer. Per pilot zal een consultant worden belast met de projectvoorbereiding. Vanuit InnovatieNetwerk is Mathieu Wagemans contactpersoon.
Begeleiding project	Tijdens het project zal drie maal een workshop worden georganiseerd waar partijen uit de diverse pilots ervaringen kunnen uitwisselen. Daarnaast zal de voortgang worden besproken in een Begeleidingscommissie, waarbij maximaal wordt aangesloten bij bestaande overlegverbanden.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het project is voorbereid in overleg tussen In Natura en InnovatieNetwerk.
Werkwijze - resultaten	De bedoeling is om via een voorfase een viertal uitvoeringsgerichte pilotprojecten te identificeren alsmede regio's waar de condities voor dergelijke systeeminnovatieve projecten gunstig lijken. Per locatie zullen partijen zoals agrariërs, natuur- en milieuorganisaties, heemkundeverenigingen, overheden bij elkaar worden gebracht. Er zal een pilot-overstijgende gelegenheid worden geschapen waarbij partijen die binnen een pilot bezig zijn, ervaringen kunnen uitwisselen.
Leerpunten	Ontdekken van en in de praktijk ervaring opdoen met systeeminnovaties met betrekking tot behevormen, instituties en instrumenten om zo te leren welke innovaties in de praktijk kans van slagen hebben. Per pilot zal een monitoring van leerervaringen plaatsvinden.
Communicatie	De opgedane ervaringen zullen via een workshop en een artikel worden verspreid.
Vervolg	Afhankelijk van resultaten van voorfase zullen uitvoeringsgerichte pilots worden gestart. Er zullen afhankelijk van de resultaten van de voorfase daadwerkelijk pilots worden gestart.

Bijlage 5

Projecttitel: Workshops Regionale Ketens

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Het project heeft tot doel om regio's via een ketenbenadering tot waarde te brengen, waarbij maximaal gebruik wordt gemaakt van regionale kwaliteiten.
Systeem-innovatieve karakter?	<ul style="list-style-type: none">• Het opzetten van vraaggestuurde waardeketens met als doel om de kwaliteiten van regio's tot waarde te brengen.• Het vormen van nieuwe coalities tussen partijen binnen een regio• Het zoeken naar nieuwe afzetsystemen waarbij producten en diensten worden geïntegreerd.• Institutionele en sociaal-culturele aspecten spelen in sterke mate.
Looptijd	Het project start in oktober 2002. Oplevering: mei 2003
Budget en financiers	Het budget van 32.000 euro (inclusief BTW) wordt gefinancierd door een bijdrage van InnovatieNetwerk. (Budget 2002)
Betrokken	Opdrachtnemer is COKON. De projectleiding is in handen van Marien Sonneveld van COKON. De opzet is zodanig dat partijen in de beide te selecteren regio's actief worden betrokken bij de organisatie en opzet van de workshops.
Begeleiding project	De begeleiding vindt vanuit InnovatieNetwerk plaats door Mathieu Wagemans.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het project is op initiatief van InnovatieNetwerk en in samenspraak tussen InnovatieNetwerk en COKON geformuleerd.
Werkwijze - resultaten	Het project moet nagaan of met betrekking tot regionale waardeketens in twee regio's een kansrijk uitvoeringsgericht project van de grond kan komen. De Workshop wordt zodanig voorbereid en uitgevoerd dat deze startpunt kan vormen voor vervolgvactiteiten, bij voorkeur in de vorm van een concreet ketenproject.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">• Onder welke condities zijn regionale waardeketens kansrijk?• Welke nieuwe coalities zijn daarbij aan de orde?• Hoe kan een proces van coalitievorming worden opgezet?• Welke nieuwe afzetsystemen zijn mogelijk?
Communicatie	Het is de bedoeling, afhankelijk van de resultaten, dat de ervaringen worden ingebracht in een landelijk te organiseren bijeenkomst.
Vervolg	Afhankelijk van de uitkomsten. Een uitvoeringsgericht project in twee regio's waarbij de ambitie is om regionale waardeketens van de grond te krijgen.

Bijlage 6

Projecttitel: CoP Reconstructie

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Nagaan of er onder bestuurders en beleidsmakers behoefte bestaat aan oprichting van een Community of Practice Reconstructie.
Systeem-innovatieve karakter?	Willen de ambities van de reconstructie kunnen worden gerealiseerd, dan zijn ingrijpende vernieuwingen noodzakelijk. Daarvoor is nodig dat helder zicht bestaat op de noodzakelijke innovaties, dat de condities voor innovaties worden geschapen, dat ervaringen worden uitgewisseld en dat van elkaar wordt geleerd. Thans ontbreken de voorwaarden daarvoor. Het project richt zich op het opzetten van een praktijkgerichte leerstructuur rond systeeminnovaties.
Looptijd	De opdracht voor de voorfase is verleend. De resultaten van de interviews zijn inmiddels beschikbaar. Hieruit blijkt dat betrokkenen in het algemeen weinig tevreden zijn met de aanpak van de reconstructie. Er is behoefte aan vernieuwing. In januari 2003 vindt overleg plaats over een vervolgproject.
Budget en financiers	Met de eerste fase is een budget gemoed van 17.000 euro. De financiering vindt voor 50% plaats door InnovatieNetwerk (KING) en voor 50% door Habiforum. (Budget 2002)
Betrokken	Het project wordt uitgevoerd door het Bureau Landwerk te Wageningen. Projectleider is Rob Janmaat van het Bureau Landwerk. Voor InnovatieNetwerk is Mathieu Wagemans contactpersoon. In de eerste fase worden de volgende partijen geïnterviewd: vertegenwoordigers van LNV, VROM, provincies die bij de reconstructie zijn betrokken, vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties, uitvoerende diensten en gemeenten. Met name bestuurders en beleidsmakers zullen worden geïnterviewd.
Begeleiding project	Het project wordt begeleid door Ab van Luin (Habiforum) en Mathieu Wagemans (InnovatieNetwerk/KING).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het voorstel is tot stand gekomen in overleg tussen Habiforum en InnovatieNetwerk/KING.
Werkwijze - resultaten	Door middel van 15 interviews wordt verkend of er draagvlak is voor het opzetten van een CoP. Ingeval er een vervolgproject komt, zal dit uitvoeringsgericht zijn en focussen op concrete problemen die thans de voortgang van het reconstructieproces belemmeren. Partijen zullen daarbij dan zelf een belangrijke bijdrage moeten leveren.
Leerpunten	Hoe kunnen overheden bij de uitvoering van ingrijpende veranderingstrajecten, zoals de reconstructie, van elkaar leren?
Communicatie	De resultaten van de interviews zullen in een Nieuwsbrief van InnovatieNetwerk worden gepubliceerd.

Vervolg	Afhankelijk van resultaten interviews. Mogelijke oprichting van CoP Reconstructie, gericht op een uitvoeringsgerichte pilot.
---------	---

Bijlage 7

Projecttitel: Regionale Keten Veluwe

Thema: Regionale Innovaties Datum: 6 december 2002	
Doel project	Nagaan of er onder partijen en organisaties op de Veluwe belangstelling bestaat om te komen tot de oprichting van een regionale voedsel- en groenketen.
Systeem-innovatieve karakter?	De voortbrenging van landbouwproducten is aanbodgestuurd. In de regio zijn er de afgelopen jaren diverse initiatieven geweest op het terrein van streekproducten. Ook daarbij domineerde aanbodsturing, waarbij er verder sprake was van een aanpak per product. Bij enkele partijen bestaat de ambitie om te komen tot het opzetten van een vraaggestuurde keten, waarbij bestaande product-georiënteerde initiatieven worden gecombineerd en zo mogelijk worden uitgebreid met diensten op het terrein van natuur en landschap. Dat vraagt inschakeling van en samenwerking met andere partijen zoals supermarkten, verwerkingsbedrijven en handel.
Looptijd	De opdracht is in de loop van oktober voorbereid. Een workshop wordt georganiseerd op grond waarvan aanvang 2003 zal worden geconcludeerd of een project kans van slagen heeft.
Budget en financiers	Met de organisatie van de workshop is een bedrag gemoeid van 17.850 euro (incl. BTW). Deze workshop wordt gefinancierd door InnovatieNetwerk. Voor de workshop worden ook (potentiële) financiers uitgenodigd. Wanneer een project van de grond komt, zal dit overwegend door regionale partijen moeten worden gefinancierd.
Betrokken	De opdracht is verleend aan de Stichting Duurzame Ontwikkeling Epe en wordt uitgevoerd door ETC (Leusden) en Kerk en Wereld (Driebergen). Bij de workshop worden agrariërs betrokken, alsmede overheden, banken, landbouw- en natuurorganisaties, detailhandel en verwerkingsbedrijven.
Begeleiding project	Het project wordt vanuit InnovatieNetwerk begeleid door Mathieu Wagemans.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het voorstel is tot stand gekomen in overleg tussen enkele regionale organisaties en InnovatieNetwerk. Aanleiding vormde het MKZ-project dat voor een deel is gefinancierd door InnovatieNetwerk. Tijdens bespreking van de resultaten in de regio is aan InnovatieNetwerk ondersteuning gevraagd voor vernieuwende initiatieven.
Werkwijze - resultaten	Doel is dat tijdens een tweedaagse workshop wordt verkend of er belangstelling bestaat bij uiteenlopende partijen tot het oprichten van een vraaggestuurde voedsel- en groenketen en voorts na te gaan of er overeenstemming mogelijk is over een te kiezen aanpak. In bevestigend geval zal een projectvoorstel worden uitgewerkt op basis van de resultaten van de workshop.
Leerpunten	Op welke wijze kunnen uiteenlopende partijen met verschillende invalshoeken en belangen tot samenwerking worden gebracht? Welke werkvormen zijn daarbij geschikt.

Communicatie	De resultaten van de workshop zullen worden gepubliceerd in een Nieuwsbrief van InnovatieNetwerk.
Vervolg	Afhankelijk van resultaten van de workshop. Een project dat tot doel heeft een regionale voedsel- en groenketen op te zetten.

Lerende Netwerken

1. Doel / ambitie

Het doel en de ambities van dit thema zijn onveranderd. Zo is nog steeds één van de doelen van het InnovatieNetwerk om in 5 jaar tot een 'nationaal en internationaal erkend centre of excellence' te groeien op het gebied van systeeminnovaties (waarbij het verrichten van toekomstonderzoek een belangrijke activiteit is) in de agrocluster en groene ruimte. Omdat er echter meerdere organisaties op dit terrein actief zijn, zal dat 'centre' vooral vorm moeten krijgen door samenwerking met deze organisaties zoals Habiforum, NIDO en (universitaire) kennisinstellingen die zich verenigd hebben in een netwerk 'Transities naar een duurzame samenleving'. Deze samenwerking heeft het afgelopen jaar op nationaal niveau steeds meer vorm gekregen, vooral in het kader van het maken van een ICES/KIS-3 kennisprojectplan 'Kennisnetwerk Systeeminnovaties'.

In dit thema gaat het ten eerste om het opbouwen van competenties op het gebied van toekomstverkenningen en systeeminnovaties. Niet alleen bij bureaumedewerkers, maar ook bij partijen en personen die op heel verschillende manieren betrokken zijn bij verkennings- en systeeminnovatieve trajecten.

Naast het ontwikkelen van competenties van partijen en personen, biedt dit thema de ruimte om methoden en technieken (verder) te ontwikkelen voor toekomstverkenningen en systeeminnovaties. Daarvoor is wetenschappelijke en ervaringskennis onmisbaar. De samenwerking met een aantal praktijkgerichte organisaties en (wetenschappelijke) kennisinstellingen is aangehaald om ervoor te zorgen dat deze kennis wordt ontsloten, verder ontwikkeld en (beter dan voorheen) wordt overgedragen.

Uiteindelijk zullen de activiteiten binnen dit thema moeten leiden tot de volgende uitkomsten:

- Beschrijvingen van 'ideaaltypische trajecten' richting systeeminnovaties gericht op duurzaamheid, die als leidraden en niet als voorschriften voor activiteiten/projecten gericht op systeeminnovatieve oplossingen gebruikt kunnen worden;
- Overzicht krijgen van te hanteren methoden en technieken die in de afzonderlijke stappen van zo'n ideaaltypisch traject **kunnen** worden gebruikt;
- De benodigde competenties voor de spelers in zo'n traject;
- De benodigde randvoorwaarden waarin zo'n traject gelopen kan worden;
- Een ontwikkeld en beproefd monitoringinstrument gericht op het beschrijven en beoordelen van trajecten gericht op systeeminnovaties waardoor nieuwe (ervarings)kennis wordt verkregen.

Een nog te kiezen kennisopslagsysteem, naast de 'openbare website', moet er uiteindelijk voor zorgen dat bovengenoemde soorten van informatie door diverse soorten gebruikers ontsloten kan worden.

2. Korte terugblik 2002

In het werkprogramma voor 2002 (11 februari 2002) is een aantal activiteiten geformuleerd. De meeste van deze voornemens zijn tot uitvoering gebracht.

2.1 Opstellen Businessplan Kennisnetwerk Systeeminnovatie (ICES-KIS3)

Met enkele wetenschappers van het universitaire netwerk 'Transities naar een duurzame samenleving' en vertegenwoordigers van enkele 'praktijkgerichte' organisaties, is InnovatieNetwerk direct betrokken geweest en nog steeds betrokken bij de totstandkoming

van een kennisprojectplan 'Kennisnetwerk Systeeminnovaties' (zie bijlage 1). In dit businessplan staat de kennis- en competentie-ontwikkeling over processen achter transities en systeeminnovaties centraal. Daarbij is de koppeling van de denk- en werkwijze van dit businessplan met de businessplannen die op inhoudelijke terreinen worden ontwikkeld, een belangrijk aandachtspunt.

Het bleek veel tijd te kosten om alle bij dit businessplan betrokken partijen voldoende op één lijn te krijgen, en concrete stappen vooruit te maken. InnovatieNetwerk heeft zich sterk gemaakt om de deelnemende partijen rond dit businessplan in wording bij elkaar te houden. Het vraagt van alle partijen het nodige commitment en inspanning om ook daadwerkelijk tot een concreet plan te komen.

InnovatieNetwerk heeft expliciet besloten niet de definitieve indiener te worden van dit businessplan, maar voorlopig wel in samenwerking met enkele andere initiatiefnemers, m.n. NIDO en ICIS, een intensieve faciliterende rol in de totstandkoming van het BP te blijven spelen. Daarbij zal zij zorgdragen voor een inhoudelijke en organisatorische koppeling met de projectplannen voor 'Duurzame Landbouw', 'Voeding en voedselintegriteit' en 'Systeeminnovatie ruimtegebruik'.

2.2 Competentie-ontwikkeling

A) Activiteiten gericht op stafmedewerkers:

De themacoördinator heeft in overleg met de staf en met ondersteuning van SIOO twee leersessies verder inhoudelijk en praktisch ingevuld (bijlage 2). Eerst is een lijst met onderwerpen geformuleerd waarover we verder wilden leren. Aan de hand van een soort stappenplan dat gehanteerd kan worden in processen richting systeeminnovaties, staat per leersessie een stap uit dit plan centraal. Daarbij is tot op heden veel aandacht gericht geweest op het eigen handelen van de stafleden, het leren van elkaar, het met elkaar de doelstellingen scherper krijgen die we in het programma en de projecten van InnovatieNetwerk willen bereiken. De uitkomsten van de leersessies leverden de eerste informatie voor het nog te maken handboek of handreiking systeeminnovaties.

B) Activiteiten gericht op externe partijen

Het opzetten en organiseren van 'leergroepen' (Community of Practice) rond de uitvoering van concrete projecten en activiteiten van InnovatieNetwerk is nog maar beperkt ter hand genomen. De aandacht is vooral gericht geweest op het nader bepalen en specificeren van de doelstellingen van InnovatieNetwerk, wat dat betekent voor de activiteiten en de uit te zetten projecten. Het onderzoeksproject gericht op de versterking van het leer- en innovatievermogen van ondernemers in de glastuinbouw kan als een opstap worden gezien voor het inrichten van een COP voor het tuinbouwcluster (zie onder paragraaf 2.5.1 onder C).

C) (Groen)onderwijs en jongeren

Het werken aan systeeminnovaties vraagt om andere competenties van mensen, zoals het inter- en intra disciplinair kunnen werken, het werken aan en met toekomstverkenningen etcetera. Mensen die in de toekomst in dit soort trajecten moeten participeren, zullen daar in het onderwijs (en onderzoek) op moeten worden voorbereid. Dit betekent dat het onderwijs een onderdeel moet zijn van vernieuwingsbewegingen die reeds lopen of opgestart worden.

Concrete activiteiten:

- Een notitie met onze ideeën over het ontwikkelen van 'innovatie pilots' voor het middelbaar en hoger landbouwonderwijs hebben wij neergelegd bij het Ministerie van LNV / Directie Wetenschap en Kennisoverdracht (DWK). Deze ideeën zijn in een brief aan de Tweede Kamer over het 'Groene Onderwijs' verwerkt. In deze brief zou het InnovatieNetwerk een belangrijke taak krijgen in het opzetten van een Programmaraad Groen Onderwijs. De opstelling van InnovatieNetwerk is nu om met een aantal partijen te verkennen wat nu

precies de innovatie-opgaven zijn voor het groene onderwijs (met gebruikmaking van reeds bestaande informatie), en wil een begin maken met het formuleren van projecten en activiteiten. Hierbij zal steeds worden bezien hoe en in hoeverre een koppeling gelegd kan worden met systeem-innovatieve trajecten van het InnovatieNetwerk zelf. Tevens zal InnovatieNetwerk over de samenstelling van zo'n Programmaraad kunnen adviseren. InnovatieNetwerk stelt de Programmaraad niet in en wil ook geen organisatorische verantwoording dragen.

- Themacoördinator werkt mee in de werkgroep 'toekomst' van het netwerk 'Duurzaam Hoger Onderwijs'. Doel van deze werkgroep is om 'het lange termijn denken in relatie tot duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs te integreren'.

2.3 Ontwikkeling monitoringsinstrument

Het doel van monitoring is het bijhouden en zoveel mogelijk meten van resultaten en effecten van activiteiten die InnovatieNetwerk opstart en uitvoert. Monitoring moet het mogelijk maken om processen te sturen, er van te leren en om verantwoording over af te leggen.

Begin dit jaar is een stage-opdracht verstrekt om een instrument voor monitoring, dat op alle projecten van InnovatieNetwerk kan worden toegepast, te ontwikkelen (Stageverslag van Hanneke Bodewes, Vakgroep filosofie van Wetenschap en Technologie).

Belangrijkste conclusies:

- Maak keuzes wat je precies wilt monitoren;
- Maak doelen op thema en projectniveau duidelijker;
- Maak het projectmanagement inzichtelijker zodat meer inzicht ontstaat over het geheel van projecten en de status ervan.

O.a. op grond van dit stageverslag zijn formats ontwikkeld op grond waarop nieuwe projecten kunnen worden beschreven met het oog op besluitvorming (*intake*), en van lopende projecten de *voortgang* in beeld kan worden gebracht (opzet projectadministratie en –management). De activiteit monitoring van projecten krijgt nu voor het grootste deel gestalte via het invullen van deze projectformats. Het werken met deze formats dwingt ons er toe van elk project of activiteit waarin wij participeren, meer dan voorheen expliciet aan te geven waarom we dat doen, welke criteria we daarbij hanteren en welk proces we met welke partijen willen doorlopen. Tevens dwingt het format ertoe leerervaringen over het gelopen proces expliciet te maken.

Op dit moment wordt nog gewerkt aan het stroomlijnen van de besluitvorming over activiteiten en projecten, projectarchivering en het benoemen van specifieke criteria die we willen hanteren om te beoordelen of onze activiteiten leiden tot systeeminnovatieve oplossingsrichtingen.

2.4 Ontwikkeling tool-box 'toekomstverkenningen en systeeminnovaties'

Deze activiteit moet invulling geven aan de aanbevelingen die in het rapport over het opzetten van een 'case-base' naar voren zijn gekomen (rapport is sinds juli 2002 beschikbaar). De uitwerking ervan is beperkt gebleven tot het verzamelen van ervaringen van stafmedewerkers bij de uitvoering van eigen projecten in de leersessies.

Ook de expertmeeting over 'Transitions and System Innovations' in Enschede (4-6 juli) over transitie en transitie management heeft de nodige informatie opgeleverd over het inrichten van projecten en processen gericht op het initiëren van systeeminnovaties, hoewel deze informatie nog van een tamelijk hoog abstractieniveau is.

In de leersessies is afgesproken dat de themacoördinator 'Lerende Netwerken' degene moet zijn die verantwoordelijk is voor de beschrijving van deze leerervaringen en het invullen van het handboek.

De ontwikkeling van de tool-box en het opzetten van een 'informatiebank' met leerervaringen over projecten/processen richting systeeminnovaties zal uiteindelijk uitgewerkt worden in het kader van het kennisprojectplan Kennisnetwerk Systeeminnovaties in het kader ICES-KIS. Op korte termijn zullen echter enkele partijen uit dit kennisnetwerk reeds worden benaderd om over de opzet en invulling van zo'n toolbox mee te denken.

2.5 Onderzoek en studies

2.5.1 Lopende onderzoeksprojecten gefinancierd vanuit budget Lerende Netwerken

A. 'Verkenning van innovaties in clusters en netwerken' door Wageningen UR-IMAG.

Dit is een literatuuronderzoek over de rol van netwerken en clusters in innovaties. Vragen die in deze studie aan bod komen zijn: hoe werkt een netwerk, wie zijn de relevante actoren, welke processen spelen er, welke waarden zijn van betekenis? Daarnaast wordt aan de hand van interviews inzicht verkregen in factoren die het succes van (systeem)innovaties bepalen in clusters en netwerken. Het eindrapport zal in het voorjaar van 2003 verschijnen.

B. Internationale expertmeeting systeeminnovaties

InnovatieNetwerk is mede opdrachtgever van de organisatie van een internationale expert meeting systeeminnovaties. De meeting heeft begin juli 2002 in Enschede plaatsgehad. Doel: het opstellen van een beleidsgerichte onderzoeksagenda voor het ontwikkelen van kennis die nodig is om the transitieproces naar een duurzame ontwikkeling te stimuleren. Een groot aantal binnen- en buitenlandse wetenschappers hebben door middel van papers een goed beeld gegeven van de stand van de wetenschap over transities en systeeminnovaties. Vertegenwoordigers van meer op de praktijk gerichte organisaties hebben de wetenschappelijke bijdragen kritisch tegen het licht gehouden. Een verslag van deze bijeenkomst met bijbehorende onderzoeksagenda zal voorjaar 2003 verschijnen.

C. 'Versterking van het leer- en innovatievermogen van ondernemers – competentieontwikkeling in de glastuinbouw'.

Dit project komt uit de koker van het subthema 'Glastuinbouw' (projectcoördinator Henk van Oosten) van het hoofdthema 'Transitie Duurzame Landbouw' (zie voor de beschrijving van dit project aldaar). De themacoördinator 'Lerende Netwerken' is actief betrokken in de begeleidingscommissie en geeft advies over de opzet en uitvoering van dit project.

2.5.2 Projecten waarbij themacoördinator Lerende Netwerken betrokken is

A) ETC 'Interactief beleid in Alblasserwaard en Vijfheerenlanden (zie thema 3D)

B) ETC 'Capaciteitsbevordering gebiedsgerichte systeeminnovaties' (zie thema 3D)

3. Activiteiten 2003 - Voortgang lopende en nieuwe projecten

A. Vervolg leersessies over systeeminnovaties.

Binnenkort zullen verkennende gesprekken starten om te bezien of deze leersessies samen met andere organisaties, zoals AKK en NIDO, te combineren zijn. De combinatie 'van elkaars ervaringen leren' en 'leren van de (transitie)wetenschap' zal in de toekomst versterkt worden. Ook de contacten die in het kader van het ICES-KIS proces zijn ontstaan, zullen hiervoor gebruikt worden. Op grond van een interne evaluatie van de leersessies tot nu toe zal en plan voor het nieuwe jaar worden opgesteld.

Het leren over processen door de deelnemers in projecten van InnovatieNetwerk zal nog nader vorm moeten krijgen, mede op grond van de leerervaringen uit de opzet van de opzet van een Tuinbouwcluster Academie.

B. ICES-KIS initiatief 'Kennisnetwerk Systeeminnovaties'

Nadat het kennisprojectplan zal zijn ingeleverd, zal actief meegedacht worden over en gewerkt worden aan het verder voorbereiden van de uitvoering van het KSI-programma. InnovatieNetwerk zal er mede voor willen zorgen dat het netwerk dat nu rond dit initiatief is ontstaan, op enigerlei wijze bij elkaar blijft en intensief blijft samenwerken.

C. Tuinbouwcluster-Academie en integratieproject 'informeel leeromgeving tuinbouw en Agrocluster-Academie'

De thema-coördinator zal zijn meedenk- en advieswerk voor dit project ook in het nieuwe jaar voortzetten. Het idee is om de resultaten van dit project mee te nemen in de ontwikkeling van een Tuinbouwcluster-Academie (zie voor beschrijving: paragraaf 'Kennis en innovatie' in de Glastuinbouw' binnen thema 'Transitie Duurzame Landbouw'. Budget is in dit programma opgenomen). In het verlengde van de Tuinbouwcluster-Academie zal een Agrocluster-Academie worden ontwikkeld.

D. Afronden systeem projectmanagement en monitoring

In samenspraak met de directeur en stafleden zal de projectadministratie verder op orde worden gebracht zodat een goed overzicht ontstaat over de activiteiten van InnovatieNetwerk als geheel. Dat biedt ook de mogelijkheid om de voortgang van de projecten te bewaken, van de processen binnen de projecten te leren en uiteindelijk de activiteiten te verantwoorden. De projectformats vormen hiervoor een belangrijk hulpmiddel. Ook de interne leerprocessen kunnen op grond van deze systematiek verder worden geoptimaliseerd.

In het kader van monitoring kan het bij sommige projecten zinvol zijn het proces dat binnen dit project wordt gelopen, nader en preciezer te volgen met het oog op het verkrijgen van 'nieuwe' proceskennis. 'Transitiewetenschappers' waarmee nu wordt samengewerkt in het kader van het ICES-KIS initiatief 'KSI' zullen worden benaderd om voorstellen hiervoor te maken. Samen met de themacoördinatoren' zullen die projecten geselecteerd worden waarvoor dit een zinvolle exercitie kan zijn.

Naast het monitoren op projectniveau zullen ook (monitorings)criteria op organisatieniveau opgesteld worden, mede met het oog op de evaluatie van InnovatieNetwerk over een aantal jaren.

E. Opzet van een kennisopslagsysteem

In samenwerking met en op grond van ervaringen van vergelijkbare organisaties als InnovatieNetwerk zal verder moeten worden nagedacht over een systeem waarin kennis en ervaringen over systeeminnovatieve processen kunnen worden opgeslagen. Aangehaakt zal worden bij de ideevorming die zich binnen KSI zal voltrekken. De deelnemers binnen dit initiatief zullen allen hun eigen kennis en ervaringen op een eigen wijze hebben opgeslagen. Voor KSI zal het belangrijk zijn deze kennis en ervaringen te koppelen, ook in een kennisopslagsysteem.

Naast vormen van kennisopslag is uiteraard ook *kennisverspreiding* van belang: verspreiding richting de personen en organisaties die bij de projecten betrokken zijn, maar vooral ook naar degenen die nog niet in ons netwerk zitten. Het gaat dus om vraaggerichte kennisverspreiding. In het kader van het thema 3D zullen de eerste stappen voor het invullen van dit onderwerp worden gezet.

F. Vervolg Internationale expertmeeting 'transities voor een duurzame samenleving'

Deze expertmeeting zal leiden tot een onderzoeksagenda voor het onderzoek naar transities en transitie management. InnovatieNetwerk zal bezien welke delen van deze agenda interessant voor haar zijn en welke onderwerpen ze mede zal ondersteunen.

G. Activiteiten richting onderwijs

- Groen onderwijs: InnovatieNetwerk zal in overleg met het Ministerie van LNV (DVK) verder nagaan wat onze rol kan zijn in de door het Ministerie aangekondigde vernieuwingsprogramma's. Zoals in paragraaf 2.2 beschreven wil InnovatieNetwerk vooral een procesmatige rol vervullen in de nadere invulling van het werk voor een in te richten Programmaraad.
- De themacoördinator zal blijven participeren in de werkgroep van het Expertisecentrum duurzame ontwikkeling (ECDO, voorheen Duurzaam Hoger Onderwijs (DHO)).

H. Organisatie ontmoetingen voor innoverende ondernemers: follow-up van de jaarconferentie

InnovatieNetwerk verkent de mogelijkheden om met innoverende ondernemers in de groene ruimte en agrocluster een aantal ontmoetingen te verzorgen waarin ervaringen kunnen worden uitgewisseld. Dat geeft mogelijkheden om onderwerpen te agenderen die InnovatieNetwerk in haar programma kan oppakken. Daarnaast kunnen deze ontmoetingen toewerken naar een grotere manifestatie, zoals de Landbouw RAI, waarin 'vernieuwers of (systeem)innovatoren' zich presenteren aan een groot aantal spelers in de groene ruimte en het agrocluster.

In de verkenning en uitwerking van bijeenkomsten zal steeds de samenwerking met andere relevante organisaties, zoals ISW, Habiforum of Cokon, de revue passeren.

4. Begroting 2003

Activiteit	Ingeschatte kosten x €1.000, incl. BTW
1. Vervolg leersessies over systeeminnovaties.	35
2. ICES-KIS initiatief 'Kennisnetwerk Systeeminnovaties'	20
3. Tuinbouwcluster-Academie	30
4. Afronden systeem projectmanagement en (intensieve) monitoring	35
5. Opzet van een kennisopslagsysteem	30
6. Vervolg Internationale expertmeeting 'transities voor een duurzame samenleving'	30
7. Activiteiten richting onderwijs	20
8. Organisatie ontmoetingen 'Vernieuwers'	30
Onvoorzien	10
Totaal	240

Bijlage 1

Projecttitel: ICES/KIS Businessplan KSI

Thema: Lerende netwerken Datum: 11 oktober 2002	
Doel project	<i>Doel:</i> Versterking infrastructuur voor kennisontwikkeling en disseminatie over en voor systeeminnovaties <i>Beoogd resultaat:</i> een kennisontwikkelingsproject dat (gedeeltelijk) door ICES-KIS gelden zal worden gefinancierd; <i>Veranderingsopgave:</i> transitie van het wetenschappelijk systeem doordat veel meer multidisciplinair gewerkt zal gaan worden en transdisciplinair door nauwe samenwerking met domein-/praktijkgerichte organisaties. Processen binnen domeingerichte organisaties zullen beter moeten gaan verlopen.
Systeem-innovatieve karakter?	Nieuwe vormen van samenwerking en kennisontwikkeling tussen (transitie) wetenschap en organisaties die op bepaalde domeinen met systeeminnovatieve projecten bezig zijn
Looptijd	1 januari 2002 - 16 december 2002 (indienen kennisprojectplan)
Budget en financiers	<ul style="list-style-type: none">• InnovatieNetwerk: in eerste instantie 'procesgeld' voor stuurgroep.• Ministerie VROM: voor maken van businessplan.• <i>Leden stuurgroep:</i> de meeste dragen bij in uren.
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">• <i>Projectleider intern:</i> Ger Vos en Gertjan Fonk.• <i>Andere projectmedewerkers intern:</i> Jan de Wilt, Hans Hillebrand en Henk Huizing.• <i>Projectleiders extern:</i> NIDO (Alma), ICIS (Rotmans) en Prisma& Partners. Met InnovatieNetwerk vormen deze drie partijen het kernteam. Dit kernteam neemt het voortouw in het schrijven van het businessplan.
Begeleiding project	<i>Stuurgroep:</i> <ul style="list-style-type: none">• vier vertegenwoordigers van het Universitaire Netwerk 'Transities naar een duurzame samenleving' en• domeingerichte organisaties zoals NIDO, Habiforum, KlicT, Connekt en NOVEM/ECN <i>Geef indicatie van rol en functie/betrokkenheid en hoe vaak ze bijeen zullen komen.</i> <ul style="list-style-type: none">• Stuurgroep beoordeelt het werk van het kernteam, en geeft fiat aan voorstellen.• Sommige leden van de stuurgroep schrijven mee.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	<i>Uitvoerend, projectleiding, adviserend, op afstand, e.d.</i> <ul style="list-style-type: none">- Organiseert en faciliteert stuurgroep KSI.- Medefinanciering advies over organisatievorm KSI.- Brengt informatie en expertise in over projecten op gebied duurzame landbouw en voeding.
Werkwijze - resultaten	<ul style="list-style-type: none">• <i>Werkzaamheden en fasering:</i> een soort netwerkbenadering.

Leerpunten	<ul style="list-style-type: none"> • Netwerkbenadering van begin af aan moeten toepassen: veel eerder een onafhankelijk persoon/bureau voor procesfacilitering moeten inhuren (in het begin teveel alleen op inhoud gaan zitten, en te weinig oog voor procesvoortgang gehouden). Idee dat InnovatieNetwerk dit zou moeten doen, terwijl zij ook belangen heeft in dit traject, werkt niet. Proces in gang zetten zonder dat spelregels van ICES-KIS reeds duidelijk waren, geeft grote problemen op het eind. • Een dergelijk proces kost veel tijd als je het echt goed wil doen. Intern onvoldoende tijd ingeschat en keuzes gemaakt.
Communicatie	<p><i>Communicatie binnen het project en communicatie naar buiten.</i></p> <p>- Nu: Vooral communicatie binnen stuurgroep.</p>
Vervolg	<p>Ja.</p> <p>Vorbereiding en (uiteindelijk) uitvoering van het businessplan KSI.</p>

Bijlage 2

Projecttitel: Interne Leersessies

Thema: Lerende Netwerken Datum: 23 september 2002	
Doel project	<ul style="list-style-type: none">• Doel: leren over systeeminnovaties binnen InnovatieNetwerk bevorderen.• Eindresultaten: gedeelde ervaringen, vergroten van een ieders competenties (kennis, vaardigheden), ontwikkelen van een duidelijker, gedragen en meetbaar concept.• Bijdrage veranderingsopgaven: arsenaal aan benaderingen en methoden en technieken zal worden vergroot.
Systeem-innovatieve karakter?	Ondersteunende activiteit gericht om met elkaar beter inzicht te krijgen in denk- en werkwijze gericht op het ontwerpen van systeeminnovatieve oplossingen.
Looptijd	Januari – december 2002 (met SIOO) Loopt in 2003 door, met (ook) andere organisaties.
Budget en financiers	InnovatieNetwerk: Euro 12.000.
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">• Projectleider intern Gertjan Fonk.• Andere projectmedewerkers intern: Ger Vos.• Projectleider extern: Gerhard Schmid (SIOO).
Begeleiding project	N.v.t.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever, meedenkend, ontwerpend, organiserend en evaluerend.
Werkwijze - resultaten	Reflectie op werk InnovatieNetwerk door projecten van InnovatieNetwerk centraal te stellen. Leren van elkaars ervaringen. Eigen stijl van werken duidelijk krijgen.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">• Er zit veel energie in het van elkaar leren. Ook: behoefte om overzicht te krijgen over de projecten van InnovatieNetwerk en de gehanteerde aanpak en werkwijze in deze projecten.• Termen als ´stappenplan´ en ontwikkelen ´toolbox´ geven bij stafmedewerkers associaties als ´keurslijf´. SI zou stuurbaar zijn (´en dat is niet zo´). Reactie is: elk onderwerp en elke context vraagt eigen aanpak. Lineariteit in aanpak is ongewenst.• Er zijn ook duidelijke verschillende denkbeelden onder stafmedewerkers wat systeeminnovaties nu precies zijn en wat en wie daarvoor nodig zijn. Arenamodel (of ´vierhoek´ model) wordt niet in alle projecten/activiteiten gehanteerd.
Communicatie	Uiteindelijk: in de vorm van handboek en artikelen eigen ervaringen vastleggen.
Vervolg	Ja, vervolg intern. Maar ook aansluiten bij interne leersessies van andere gelijkgerichte organisaties (gesprekken met NIDO en AKK gepland).

Communicatie en Beeldvorming

1. Doel / ambitie

De ambitie voor het thema corporate communicatie is beschreven in het plan van aanpak voor 2002, in de volgende termen: versterking van identiteit en bekendheid van de netwerkorganisatie; verbreding van het netwerk; verdieping van inzichten op het gebied van systeeminnovaties; en versterking van de organisatie van de communicatie.

Voor het jaar 2003 wordt om meerdere redenen het accent nadrukkelijker gelegd op de versterking van de **identiteit en de bekendheid** van de organisatie:

- Als gevolg van de beslissing om de aandacht te concentreren op een beperkt aantal thema's ;
- Omdat de organisatie uiteindelijk wordt beoordeeld op de positie en functie die zij – vooral ook in de **beleving** van stakeholders – vervult op het gebied van systeeminnovaties en transitie.

Het bekend zijn en het hebben van een duidelijke indruk omtrent de identiteit zijn hierbij essentieel.

De kenmerken (functies, eigenschappen) op grond waarvan partijen InnovatieNetwerk op onderscheidende wijze kunnen plaatsen ten opzichte van andere organisaties die zich met innovaties bezighouden, zijn:

- Gericht op landbouw, voedselvoorziening, natuur, groene ruimte en recreatie
- Ingesteld door het Kabinet
- Stimuleert doorbraken
- Versnelt processen, waar noodzakelijke en maatschappelijk gewenste veranderingen stagneren.

De identiteitskenmerken van de organisatie zijn

- Onafhankelijk (inhoudelijk, organisatorisch en financieel)
- Heliview
- Middellange termijn gericht
- Deskundig
- Creatief
- Vernieuwend
- Uitdagend
- Praktisch
- Toegankelijk
- Ondernemend

De communicatieopgave die over 3 jaar moet zijn vervuld is, dat InnovatieNetwerk door leden van het netwerk uit de vierhoek (zijnde primaire doelgroep leden) en influentials (van betekenis voor de continuïteit van de organisatie) wordt gezien als:

- Een organisatie die een belangrijke invloed heeft gehad op de realisatie van systeeminnovaties en transitie (in groene ruimte en agrocluster)
- Een organisatie die een belangrijke schakel is voor toekomstige ontwikkelingen op dit gebied.

In welke mate die bekendheid en identiteit zich tot op dit moment ontwikkeld hebben bij leden van de doelgroep, c.q. het netwerk, is nog onbekend. Het verwerven van die kennis middels onderzoek maakt deel uit van het activiteitenplan; zowel in het kader van de communicatie als zodanig, als in het kader van de monitoring van resultaten van het netwerk.

Doelgroepleden

InnovatieNetwerk richt zich met haar corporate communicatie op de volgende doelgroepen. Op organisatieniveau:

- Departementen
- Politiek
- Maatschappelijke organisaties
- Kennis- en onderwijsinstellingen
- Bedrijfsleven
- Intermediairs

Binnen deze organisaties willen we beleidsbepalende functionarissen bereiken en hun medewerkers die zich bezig houden met vernieuwingen. Personen met de volgende kenmerken:

- vernieuwend,
- ondernemend en
- oplossingsgericht denken,
- hun nek durven uit te steken,
- nieuwe combinaties durven aan te gaan en
- grenzen niet heilig achten,
- in innovatieprocessen met onzekerheden kunnen omgaan en
- in staat zijn de thuisbasis adequaat te motiveren

2. Korte terugblik 2002

In dit jaar werden de volgende activiteiten gerealiseerd c.q. werden in gang gezet:

- a. **Jaarconferentie**, gewijd aan Transitie Duurzame Landbouw. Het verslag van deze conferentie werd verspreid in de kring van direct bij het thema betrokkenen en deelnemers aan verschillende conferenties over dit thema;
- b. **Jaarverslag** (over de periode 2000-2001). Het jaarverslag geeft een overzicht van zowel uitgevoerde als onderhanden activiteiten. Het werd breed verspreid binnen het netwerk en wordt gebruikt in het kader van uitbreiding van het netwerk.
- c. Het **relatienetwerk** is in het afgelopen aanzienlijk gegroeid. Ruim 200 personen meldden zich aan als geïnteresseerden/deelnemers. Ruim 50 reacties en informatieaanvragen werden via de site ontvangen. Het aantal 'hits' (elektronische zoek instructies) van de site bedroeg in de eerste drie kwartalen ruim 100.000 per kwartaal. Dat betekent een vervier- tot vervijfvoudiging ten opzicht van dezelfde kwartalen in 2001.
- d. **Nieuwsbrief**; in de tweede helft van het jaar kon een start worden gemaakt met de uitvoering van de geplande verspreiding, zowel digitaal (als rich-mails) als van gedrukte uitgaven.
- e. Een nieuwe **corporate folder** werd in voorbereiding genomen. Realisatie daarvan werd getemporiseerd in verband met de gedachtevorming over de focus van InnovatieNetwerk. De uitvoering ervan is voorzien in het eerste kwartaal van 2003.
- f. Publiciteit en **media-aandacht**. Verschillende projecten leverden aandacht in de media op, zoals bijv het onderzoek naar de doorwerking van de MKZ-crisis. Het bleek daarbij voor InnovatieNetwerk (corporate) niet eenvoudig om als belangrijke en initiërende partij in dit project zichtbaar te blijven in het publicitaire geweld. Deze ervaring heeft er toe geleid dat de (standaard) opdrachtvoorwaarden van InnovatieNetwerk, expliciet aandacht besteden aan communicatie en verantwoordelijkheden op dit gebied.
- g. Met (hoofd)redacties van belangrijke media (Agrarische Dagblad, NRCHandelsblad, Financiële Dagblad) werden besprekingen gevoerd om interesse te ontwikkelen – naast die voor korte termijn nieuwsfeiten - voor middellange termijn doelstellingen van de thema's. Oftewel, voor de innovatieopgaven waar projecten een bijdrage aan willen leveren. Deze besprekingen hebben geleid tot een aanzienlijk meer geïnteresseerde

houding. Die komt o.a. tot uitdrukking in een grotere bereidheid om opiniërende artikelen van eigen hand op te nemen. Meerdere artikelen verschenen inmiddels in genoemde media. Een soortgelijk overleg werd gestart met de VARA (in het kader van een jubileummanifestatie 'Vara's Vroege Vogels').

- h. Operationele **samenwerking met uitgevers**. Met de uitgevers van 'Tijdschrift voor de Leefomgeving' en van 'Landwerk' is overleg gaande over mogelijke vormen van strategische samenwerking tussen beide die tot doel heeft tot een uitgave te komen die meer diepgaande aandacht besteedt aan bij systeeminnovaties vaak voorkomende vraagstukken. Optie is, een structurele (inhoudelijke, organisatorische en financiële) betrokkenheid te ontwikkelen bij deze uitgave. Deze gesprekken zijn nog gaande.

Activiteiten die wel werden voorgenomen maar niet – of niet geheel – werden uitgevoerd in het jaar 2002 zijn:

- o Ontwikkeling en introductie van een roepnaam, en gekoppeld daaraan onderzoek naar bekendheid van de organisatie
- o Samenstelling van een Klankbordgroep Communicatie; vanwege het proces van herdefinitie van de focus van het netwerk en als gevolg daarvan het stellen van nieuwe prioriteiten, werd aan dit voornemen geen uitvoering gegeven.

3. Activiteiten 2003

a. Activiteiten die reeds werden gestart en zullen worden voortgezet:

1. Het internetplatform zal, met een accent op verdere en steeds actuelere informatievoorziening over projecten en publicaties, verder worden doorontwikkeld.
2. De frequentie van het verzenden van email-Nieuwsbrieven waarin ontwikkelingen op diverse gebieden puntig worden gesignaleerd, wordt opgevoerd. Doel is een frequentie te bereiken van 1 x per 2 maanden. Indien inhoudelijk mogelijk, zal deze frequentie worden verhoogd.
3. De faciliteit van het internetplatform om discussies te voeren op de site, maar ook om gegevens van het netwerk toegankelijk te laten zijn voor derden via een password (intranetfunctie), zullen worden ontwikkeld zodra de behoefte in de praktijk daartoe voldoende groot is.
4. Een jaarverslag over 2002 zal in de eerste helft van het jaar 2003 verschijnen.
5. Met de voorbereiding van een jaarconferentie in 2003 is gestart. Het thema van de conferentie zal worden gedestilleerd uit de discussies over projecten en thema's.
6. Verder ontwikkeling van operationele samenwerking met uitgevers.
7. Voortzetting van de in de tweede helft van 2002 gestarte sterkere benutting van de publieke media. Verdere ontwikkeling van (en samenwerking met) het journalistennetwerk op basis van concrete ontwikkelingen binnen projecten.
8. De nieuwe gebruikseisen die zich in de praktijk voordoen, geven aanleiding om de huisstijl van InnovatieNetwerk door te ontwikkelen. Dit zal tot uitdrukking komen in een actualisering en bredere toepasbaarheid van de huidige stijlelementen.

b. Nieuwe activiteiten

In 2002 werden eerste ervaringen worden opgedaan met het onderwerp **beeldtaalontwikkeling** (illustraties, o.a. voor het rapport 'Landbouw en zorg').

Uit contacten met de media blijkt een grote behoefte aan beelden (foto's, illustraties, animaties of anderszins). Deze kunnen bijdragen aan

- een krachtiger overdracht van de inhoud (van publicaties),
- een grotere aansprekendheid van het onderwerp (in de publieke media)
- het verbeteren van de herkenning van InnovatieNetwerk (als bron van de geschetste vernieuwing).

Gericht op een specifiek onderdeel van InnovatieNetwerk, in de relatie tussen corporate, thema en een specifiek project (Transitie Duurzame Landbouw – Kas als energiebron) zal worden beproefd wat de resultaten zijn van intensievere beeldontwikkeling.

Realisatie van een sterke 'beeldtaal' en uitvoering ervan die zowel geschikt is voor gedrukte, voor digitale media als voor TV, lijkt van belang voor het vermogen van InnovatieNetwerk om waardevolle ideeën over te dragen, er enthousiasme voor te ontwikkelen en de ideeën te realiseren.

De voorbereiding van uitvoering op grotere schaal (styling, technieken) van dit onderdeel houdt nauw verband met de geplande ontwikkeling van huisstijl en identiteit van InnovatieNetwerk.

De concrete uitvoering van beelden binnen de ontwikkelde stijl en techniek komt budgettair in principe ten laste van (de reserveringen voor communicatie binnen) de thema's.

In verband met de mogelijke verhuizing en 'verzelfstandiging' van InnovatieNetwerk zal een extra communicatie-inspanning moeten worden geleverd. Het voornemen is in verband hiermee de meting van (inhoudelijke) bekendheid uit te voeren.

Gebruik van zo eenvoudig mogelijke taal moet bijgedragen aan een helder imago van InnovatieNetwerk. Het overbruggen van verschillen (tussen kennisniveau's, tussen partijen uit de vierhoek) en het begrijpelijk maken van onze activiteiten voor de media zijn daarvoor sleutelementen.

4. Begroting 2003

Conform voormelde bevat de begroting voor het thema corporate communicatie de volgende posten:

<u>Activiteit</u>	<u>Kosten in € 1.000 (incl. BTW)</u>
1. Ontwikkeling en beheer van de website	10
2. Productie van Nieuwsbrieven	10
3. Internetplatform	P.M.
4. Jaarverslag	35
5. Jaarconferentie	25
6. Samenwerking met uitgevers	25
7. Journalisten-bijeenkomsten	5
8. Communicatie inzake verhuizing en verzelfstandiging, incl. meting van bekendheid	15
9. Beeldtaal-ontwikkeling en -uitvoering	40
10. In- en externe personele inzet voor corporate communicatie en ondersteuning van thema- en projectcommunicatie	25
	—
	190

Begroting InnovatieNetwerk 2003

De totale begroting van InnovatieNetwerk voor 2003 bedraagt € 4.400.000, waarvan € 1.200.000 apparaatuitgaven (personeel en materieel) en € 3.200.000 programma-uitgaven. De verdeling van de programma-uitgaven per thema is als volgt:

Thema	Raming (x 1.000 € incl. BTW)
Dynamische Duurzame Delta (3D)	640
Leven met Water	250
Agri Food Valley	290
Transitie Duurzame Landbouw, inclusief Glastuinbouw	950
Regionale Innovaties (KING)	300
Lerende Netwerken	240
Communicatie	190
Themagebonden personele inzet (trekkers, medewerker communicatie/website) + overig	340
Totaal beschikbaar	3.200